

TAMPEREEN YLIOPISTO

Markku Uhari

”TYRMISTYTTÄVÄÄ AIVOPESUA”

Ideologia uskonnonopetusta käsittelevissä lehtiartikkeleissa vuonna 1972

Tiedotusopin pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2013

TAMPEREEN YLIOPISTO

Viestinnän, median ja teatterin yksikkö

UHARI, MARKKU: ”Tyrmistytävää aivopesua”. Ideologia uskonnonopetusta käsittelevissä lehtiartikkeleissa vuonna 1972.

Pro gradu -tutkielma, 124 s.
Tiedotusoppi

Marraskuu 2013

Pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan sitä, millaisia ideologioita uskonnonopetusta käsittelevissä lehtikirjoituksissa ilmenee. Aineisto on kerätty vuodelta 1972. Vuonna 1972 tunnustuksellinen uskonnonopetus nousi julkiseksi keskustelunaiheeksi muun muassa peruskoulun alkamisen vuoksi sekä siksi, että eduskunta vapautti uskonnonopettajan virat opettajille, jotka eivät kuuluneet evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Ideologiaa tarkastellaan siksi, että aika on historiassa nähty poliittisesti vahvasti polarisoituneena vasemmiston ja oikeiston välisenä valtakamppailuna.

Tutkimusaineistoksi on otettu viisi suomalaista päivälehteä, joista neljä oli vuonna 1972 puoluepoliittisesti sitoutuneita. *Ilkka* oli Keskustapuolueen, *Uusi Suomi* Kansallisen Kokoomuksen, *Kansan Uutiset* Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen ja *Suomen Sosialidemokraatti* Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen äänenkannattaja. Lisäksi aineistossa tarkasteltu *Helsingin Sanomat* edustaa puoluepoliittisesti sitoutumatonta sanomalehteä. Aineiston analyysimenetelmänä sovellettiin kriittistä diskurssianalyysiä ja artikulaatioteoriaa. Lehdistöaineiston lisäksi apuna on käytetty eduskunnan pöytäkirjoja, lakitekstejä ja puolueiden ohjelmia.

Tutkimusaineistosta on havaittavissa viisi ideologiaa, jotka esiintyvät lehtijutuissa. Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa tunnustuksellinen uskonnonopetus nähdään suomalaisen kristillisen perinteen jatkajana. Sosialistisessa ideologiassa puolestaan koulujen uskonnonopetus koetaan porvariston tapana ylläpitää valtahegemoniaansa. Liberaalissa ideologiassa puolestaan uskonnonopetuksen tehtäväksi nähdään opettaa nuorista eri kulttuurien ymmärtäjiä ja hyväksyjiä. Uskontokriittisessä ideologiassa yhteiskunnasta halutaan kokonaan sekulaari. Byrokraattisessa ideologiassa puolestaan korostuu yhteiskunnan virkamiesten valta, ja uskonto näyttäytyy yhtenä käsiteltävänä asiana muiden joukossa.

Tutkimus nivoutuu osaksi lehdistöhistoriaa sekä uskontojournalismin tutkimusta. Tutkimuksen havaintoja peilataan maallistumisparadigmaan pohtimalla, onko uskonto todella koskaan menettänyt merkitystään julkisuudessa. Tutkimus on tehty Tampereen yliopiston Journalismin, viestinnän ja median tutkimuskeskuksen COMETin hallinnoiman ”Uskontojournalismi globalisoituvassa maailmassa” -tutkimushankkeen ohjauksessa.

Asiasanat: Uskonnonopetus, ideologia, puoluelehdistö, diskurssi, peruskoulu

SISÄLLYSLUETTELO

1. MODERNI USKONSOTA.....	1
2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	3
2.1. Tutkimuksen jättämät tiedonmurut.....	3
2.1.1. Kriittinen diskurssianalyysi suomalaisessa tutkimuksessa 2000-luvulla.....	4
2.1.2. 1960- ja 1970-lukuja käsittelevä lehdistötutkimus.....	5
2.1.3. Uskonnonopetus tutkimuksessa.....	7
2.1.4. Uskonto, media ja sekularisaatio.....	8
2.3. Käsitteet tekstin ja vallan kohtauspisteessä.....	10
2.3.1. Diskurssi ja genre.....	10
2.3.2. Valta, ideologia ja hegemonia.....	11
2.3.3. Politisoituminen.....	13
2.3.4. Median kieli ideologioiden ja diskurssien ”sulatusuunina”.....	14
3. LÄHTÖTILANNE.....	16
3.1. Tutkimuskysymys: lehtijuttujen ideologiaa ymmärtämässä.....	16
3.2. Aineistona suomalainen päivälehdistö vuodelta 1972.....	17
3.3. Työkaluina kriittinen diskurssianalyysi ja artikulaatioteoria.....	21
4. OIKEA AIKA, OIKEA PAIKKA – HISTORIALLINEN KONTEKSTI.....	24
4.1. Peruskoulu-uudistus.....	25
4.1.1. Suomen koulutusjärjestelmä ennen peruskoulua.....	25
4.1.2. Uudistuksen taustat ja toteutus.....	27
4.2. Uskonnonopetus Suomessa.....	29
4.2.1. Uskonnonopetus ennen peruskoulu-uudistusta.....	29
4.2.2. Uskonnonopetus peruskoulu-uudistuksessa.....	32
4.3. Suomen myrskyisät 1960- ja 1970-luvut.....	34
4.3.1. Radikalisoinut Kekkosllovakia.....	35
4.3.2. Lehtikuolemat, Reporadio ja valikoiva sananvapaus – Suomen media.....	39
4.3.3. Kouluneuvostot tuovat demokratian ja politiikan kouluihin.....	42
4.3.4. Kirkko ja valtio vuonna 1972.....	44
5. HEINÄÄ NEULASUOVASTA – AINEISTON ANALYYSI.....	45
5.1. Koti, uskonnonopetus ja isänmaa.....	46
5.1.1. Huolestuneet vanhemmat ja sotaisat toimittajat.....	47
5.1.2. Lähdeaineiston yksipuolisuus.....	53
5.1.3. Kristinuskon on osa suomalaisuutta.....	58
5.2. Uskonnonopetus porvariston valheina.....	61
5.2.1. Poliittisista ohjelmista lainattua.....	61
5.2.2. Kriitiikin kohteena kirkon valta, ei ihmisten usko.....	69
5.2.3. Itsetietoinen sosialistinen ideologia.....	72
5.3. Liberaalit, ateistit ja välinpitämättömät.....	75
5.3.1. Ihmisellä on vapaus valita.....	75
5.3.2. Tietoisesti uskonnottomat.....	83
5.3.3. Maailma on sellainen kuin on.....	87
5.4. Opetusoikeuskiista päästi ideologiat valloilleen.....	92
6. SE ON TÄYTETTY – TULOSTEN TARKASTELUA.....	106
7. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS.....	111
7.1. Lähteet.....	111
7.2. Tutkimuskirjallisuus.....	117
LIITTEET.....	125

1. MODERNI USKONSOTA

Yhtä kauan kuin Suomessa on ollut koululaitos, on ollut uskonnonopetusta. Lähes yhtä kauan kuin on ollut uskonnonopetusta, on myös ollut keskustelua sen asemasta koulussa. Varsinkin tunnustuksellinen uskonnonopetus on säännöllisin väliajoin noussut puheenaiheeksi. Jo vuonna 1903 pidetyssä sosialidemokraattien perustamiskokouksessa puolueohjelmaan kirjattiin tavoitteeksi poistaa uskonnonopetus Suomen koululaitoksesta kokonaan. Julkisuudessa aihe nousi viimeksi esille peruskoulun tuntijakouudistuksen yhteydessä kesällä 2012. Muun muassa Suomen Vapaa-ajattelijat sekä tietyt poliitikot ovat jo vuosikausien ajan julkisesti ajaneet uskonnonopetuksen vähentämistä kouluopetuksesta.

Tämän vuosituhannen puolella käyty julkinen uskonnonopetuskeskustelu on kuitenkin vain jäävuoren huippu. Tuomaala (2011) huomauttaa, että uskonnonopetus on ollut esillä jo vuonna 1922, kun Suomessa säädettiin oppivelvollisuuslakia (emt. 102). Tämä osoittaa, että oppiaine on noussut puheenaiheeksi silloin, kun koululaitos on ollut uudistumassa. Oppivelvollisuuslain säätämisen jälkeen suomalainen koulujärjestelmä koki kuitenkin suurimman uudistuksensa viisi vuosikymmentä myöhemmin. Vuonna 1972 Suomessa aloitettiin nimittäin peruskoulu-uudistus.

Peruskoulu-uudistuksessa purettiin yli sata vuotta Suomessa toiminut kansakoulun ja oppikoulun muodostama rinnakkaiskoulujärjestelmä. Uudistuksen tavoitteena oli taata kaikille suomalaisille yhtäläinen, ilmainen ja tasa-arvoinen koulutus. Mallia haettiin muista Pohjoismaista, joissa peruskouluun oltiin siirrytty muutamaa vuotta aiemmin. Valtavan uudistuksen yhteydessä sadat yksityiskoulut siirrettiin kuntien hallintaan, ja monien koulujen lukukausimaksut poistettiin. Peruskoulu otettiin Suomessa käyttöön vuosien 1972–1977 aikana.

Peruskoulun lisäksi 1970-luvulla tapahtui paljon muutakin. Suomen itäisen rajan takana pelotteli kylmän sodan toinen suurvalta Neuvostoliitto ja Yhdysvaltojen joukot taistelivat Vietnamissa. Suomessa puolestaan yhteiskunta oli alkanut talvi- ja jatkosodan jälkeen muuttua hajanaisesti asutetusta maatalousyhteiskunnasta kaupungistuneeksi teollisuusvaltioksi. Aatteellisesti yhteiskunta oli puolestaan kovassa käymistilassa. Yhteiskunnallinen valvutuneisuus kanavoitui puoluepolitiikkaan. Esimerkiksi vuoden 1972 eduskuntavaaleissa äänestysprosentti kipusi yli 80:n. Vietnamin sodan protestihenki rantautui 1960-luvun lopulla Suomeen, ja se ilmeni etenkin nuorison keskuudessa vasemmistolaisten aatteiden suosiona. Kirkko nähtiin vanhoillisena laitoksena, mutta samalla uskonnolliset ajatukset rantoutuivat puoluepolitiikkaan, kun kirkon konservatiivinen siipi muodosti oman puolueensa, Suomen Kristillisen Liiton. (Jussila et al 2003, 283–287, 294. Saine 2000, 124) Suo-

men evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion välisiä tiiviitä suhteita alettiin puolestaan eduskunnassa pohtia vuonna 1972. Taustalla oli Ruotsin päätös irrottaa valtio ja kirkko toisistaan.

Uskonnonopetus oli 1970-luvulla yksi julkinen keskustelunaihe, ja tarkastelenkin tätä keskustelua pro gradu -tutkielmassani. Tutkin puoluepoliittisten lehtien ideologioita niistä teksteistä, jotka käsittelevät uskonnonopetusta. Rajaan aineiston ajallisesti peruskoulun alkamisvuoteen 1972. Samalla selvitän, millaisen kuvan uskonnonopetuksesta puoluesidonnaisten päivälehtien perusteella saa. Rajaan aineistoni neljään puoluesidonnaiseen päivälehteen *Uuteen Suomeen* (Kansallinen Kokoomus), *Suomen Sosialidemokraattiin* (Suomen Sosialidemokraattinen Puolue), *Kansan Uutisiin* (Suomen Kansan Demokraattinen Liitto ja Suomen Kommunistinen Puolue) sekä *Ilkkaan* (Suomen Keskustapuolue). Lisäksi otan tarkasteluun tuolloin jo poliittisesti sitoutumattoman *Helsingin Sanomat* -lehden. Helsingin Sanomat oli 1970-luvun alussa jo Suomen suurin päivälehti, puoluepoliittisesti sitoutumaton lehti antaa hyvän vertailukohdan sitoutuneelle lehdistölle. Tarkasteluun on otettu niin lehtien pääkirjoitukset, uutiset kuin lukijoilta tulleet, lehdissä julkaistut mielipidekirjoituksetkin. Käytän tutkimukseni analyysimenetelmänä kriittistä diskurssianalyysia ja artikulaatioanalyysia.

Lehdistössä käyty uskonnonopetuskeskustelu pitää kyetä sitouttamaan omaan aikaansa. Tämän takia gradussa on myös laaja historiallinen katsaus 1970-luvun alun suomalaiseen maailmaan. Tarkasteluun on otettu niin peruskoulu-uudistus, lehdistön tilanne kuin poliittinen ja taloudellinen ilmapiiiri. Tavoitteena on, että lukija pyrkii hahmottamaan mahdollisimman hyvin sen maailman, jossa uskonnonopetusuutisointi käytiin. Tässä mielessä tämä pro gradu nivoutuu osaksi 1960–1970-luvun lehdistötutkimusta. Osaltaan tutkimus nivoutuu osaksi suomalaista uskontojournalismin tutkimusta.

Toteutin tutkielmani osana ”Suomalainen uskontojournalismi ja globalisaation haaste” -tutkimushanketta. Vuosien 2011–2013 aikana toiminut hanke on Tampereen yliopiston Journalismin, viestinnän ja median tutkimusyksikön COMETin hallinnoima, ja sen on rahoittanut Helsingin Sanomain Säätiö.

2. TUTKIMUKSEN TAUSTAA

2.1. TUTKIMUKSEN JÄTTÄMÄT TIEDONMURUT

Uskonnonopetusta ei olla ennen tätä pro gradu -työtä tarkasteltu viestinnän tai tiedotusopin tutkimuksissa. Pääsääntöisesti uskonnonopetuksesta on oltu kiinnostuneita kasvatustieteissä, uskontotieteissä ja teologiassa. Joissakin tutkimuksissa tiedotusvälineiden tapaan uutisoida uskonnonopetuksesta on viitattu, mutta viittaukset ovat olleet lähinnä epäsystemaattisesti kerättyjä. Varsinainen tutkimusaineisto on koottu muista lähteistä. Tässä pro gradu -tutkimuksessa nojaututaan viestinnän tutkimuskentän lisäksi historian, teologian ja kasvatustieteiden tutkimuksiin.

Viestintutkimusta on tehty uskonnosta ja sen ilmentymisestä mediassa. Varsinkin Jyväskylän yliopistossa uskonnon ja median tutkimus on ollut 2000-luvulla suosittua. Uskonnonopetus ei kuitenkaan ole asetettavissa suoranaisesti uskonnon ja median tutkimussuuntaukseen kahdesta syystä. Ensinnäkin uskonnon ja median tutkimuksessa lähtökohdaksi on usein otettu uskonnolliset yhteisöt ja niiden tapa tuottaa mediasisältöjä. Tässä tutkimuksessa käytetty aineisto on kerätty suomalaisista päivälehdistä. Kyseessä ei siis ole kristillisen yhteisön viestinnän tutkimuksesta (ks. Lehikoinen 2003). Sumiala-Seppänen (2001) on puolestaan väitöskirjassaan tarkastellut uskonnollisuutta valtavirtamediassa *Rippituoli*-televisio-ohjelman kautta. Hän kuitenkin keskittyy työssään rituaalisuuden ja uskonnon aseman tarkasteluun postmodernissa mediakentässä (Sumiala-Seppänen 2001, 168–170).

Uskonnon ja median tutkimuksia on vaikea soveltaa myös siksi, että uskonnonopetus ei liity pelkästään uskonnollisiin yhteisöihin. Uskonnonopetus liittyy uskonnollisten yhteisöjen lisäksi erityisesti julkiseen koululaitokseen, ja siten myös julkiseen päätäntävaltaan eli politiikkaan. Uskonnonopetus on se alue uskonnosta, joka on Suomessa ollut lähellä ihmisiä, jotka eivät muuten ole uskonnollisesti aktiivisia. Tutkimuskehys on jouduttu rakentamaan useasta eri osasta. Uskonnon ja median tutkimuksen lisäksi apua tarjoavat viime vuosina tehdyt viestinnän alan tutkimukset, joissa on tarkasteltu laajaa sanomalehtiaineistoa diskurssianalyysin avulla. Useat näistä tutkimuksista eivät liity uskontoon, mutta niissä on kyetty analysoimaan tiedotusvälineiden tapaa käsitteellistää aiheita tavalla, jota tässäkin tutkimuksessa sovelletaan. Esittelen näitä tutkimuksia luvussa 2.1.1.

Uskonnonopetuksen lisäksi tämä pro gradu -työ käsittelee 1970-luvun alun suomalaista mediaa. 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun mediaa on tutkittu Suomessa 1990-luvun alusta lähtien entistä

innokkaammin. Näistä samaa aikajaksoa käsitelleistä tutkimuksista on yllättävä apu. Esittelen niistä tärkeimmät luvussa 2.1.2. Tutkimus on aiheensa puolesta myös uskonnonopetustutkimusta. Luvussa 2.1.3. esittelen uskonnonopetustutkimusta, joka liittyy peruskoulun alkuaikoihin tai on historiallisesti suuntautunutta.¹

2.1.1. Kriittinen diskurssianalyysi suomalaisessa tutkimuksessa 2000-luvulla

Kriittinen diskurssianalyysi on viestinnän tutkimuksessa suosittu tutkimusmenetelmä. Tällä vuositu-
hannella metodia on käytetty säännöllisesti, ja 2000-luvun alussa metodin suosio oli viestinnän tut-
kimuksessa huipussaan. Ei ole tietenkään mielekästä esitellä kaikkia diskurssianalyysillä tehtyjä tut-
kimuksia, vaan ne, joilla on yhtymäkohtia tähän, uskonnonopetuksen uutisointia käsittelevään. Yh-
tymäkohdilla tarkoitan menetelmän lisäksi käsitteistöä tai aihealuetta. Torkkolan (2008), Horstin
(2005) ja Hjelmin (2005) tutkimuksista on ollut apua varsinkin menetelmän ja aineiston analyysin
hahmottamisessa.

Sinikka Torkkola on terveystjournalismia koskeneessa väitöskirjatutkimuksessaan tarkastellut
sitä, millaisen kuvan tiedotusvälineet välittävät terveydestä, sairaudesta ja sairaalainstituutiosta.
Torkkolan mukaan yhteiskunnassa biolääketieteellinen tapa käsittää terveys ja sairaus on saavutta-
nut hegemonisen aseman, ja tätä asemaa hän lähtee kyseenalaistamaan (Torkkola 2008, 22–28).
Torkkola ottaa lähtökohdakseen määritelmän, että terveys ja sairaus ovat kulttuurisesti ja historialli-
sesti määriteltyjä ominaisuuksia. Biolääketieteellisen tavan lisäksi yhteiskunnassa on myös muita
terveyden käsittämistapoja, ja hän käyttää diskurssianalyysiä selvittääkseen, miten mediatekstit luo-
vat ja uusintavat sairautta (Torkkola 2008, 98). Torkkola sivuaa tutkimuksessaan myös terveystjuttu-
jen ideologiaa. Uutisten lisäksi Torkkola on kiinnittänyt huomiota yleisönosastokirjoituksiin ja niis-
sä ilmeneviin rooleihin. (Torkkola 2008, 229–231; 255–259) Hän on myös tarkastellut sairaalauutis-
ten tapaa käsitellä taustamateriaaliaan: useissa uutisissa aihe on samalla ollut myös uutisen lähdeai-
neisto. Esimerkiksi lääkärin haastattelu on ollut lähteenä lääkäreitä käsittelevässä jutussa (Torkkola
2008, 275). Torkkolan tapa käyttää kriittistä diskurssianalyysiä menetelmänä on hyödyllinen tämän
tutkimuksen kannalta, ja hänen kiinnostuksensa yleisönosastoihin auttavat minua pohtimaan tämän
tutkimusaineiston mielipidetekstejä. Torkkolan tutkimuksessa on ollut käytössä myös hyvin laaja
sanomalehtiaineisto, joten hänen aineistonsa jäsentelytavasta on minulle apua.

Karina Horsti on tarkastellut väitöstutkimuksessaan turvapaikanhakijoiden ja maahanmuuttajien
uutisointia suomalaisessa lehdistössä. Horsti huomaa, että median tapa käsitellä maahanmuuttajia
on kaksijakoinen: toisaalta turvapaikanhaku-uutisissa puhuttiin välillä jopa ulkomaalaisten tulvasta

---

¹ Uskonnonopetusta on tutkittu paljon varsinkin kasvatustieteissä. Olen kuitenkin rajannut pois sellaiset tutkimukset,
joissa tarkastellaan uskonnon opettamista.

ja uhkasta, ja toisaalta televisiokanavat ja suuret päivälehdet perustivat jopa omia erillisiä liitesivujaan, joissa korostettiin kulttuurista moniarvoisuutta. (Horsti 2005, 135–178, 274–301) Horsti on analyysissään yhdistänyt kriittisen diskurssianalyysin ja kehysanalyysin. Horstin tutkimuksessa käy hyvin ilmi se, kuinka lähellä nämä analyysimenetelmät ovat toisiaan. Erot ovat pitkälti terminologiset. Uskon, että hän olisi päässyt samankaltaisiin tutkimustuloksiin käyttämällä pelkästään diskurssianalyysiä. Tästä huolimatta Horstin tapa käsitteellistää kehys (Horsti 2005, 48–51) on kiinnostava ja auttaa hahmottamaan sitä, millä tavalla uskonnonopetusta on jäsennelty mediassa. Uutisten aiheiden tarkastelu auttaa ymmärtämään sitä, miten uskonnonopetus ymmärretään julkisessa keskustelussa.

Titus Hjelman saatananpalvontauutisointia koskeva tutkimus on lähtökohdiltaan ja aiheeltaan kuin tämän tutkimuksen isovelji. Hän on tarkastellut sitä, miten 2000-luvun vaihteessa on uutisoitu saatananpalvonnasta. Hän on käyttänyt menetelmänään Fairclough'n kriittistä diskurssianalyysiä, vaikka hänen työnsä kuuluu uskontotieteiden alalle. Hjelm tarkastelee Suomessa lähtenyttä saatananpalvontauutisoinnin buumia kriittisesti ja tuo esille erityisesti sen, millaiset ihmiset päästettiin uutisoinnissa asiantuntijoiden paikalle. Hjelm huomioi, että Hyvinkään raa'asta paloittelusurmasta lähtenyt vimma johti siihen, että rikosuutisissa, jossa käsiteltiin nuorten tekemiä väkivaltarikoksia, tapaukset leimattiin helposti saatananpalvontaan liittyviksi. Hän tulee siihen tulokseen, että saatananpalvonta *uskonnollistettiin* suomalaisessa uutisoinnissa (Hjelm 2005, 196). Saatananpalvonnan asiantuntijoiksi nostettiin erityisesti evankelikaaliseen herätyskristillisyyteen liitetyt ihmiset, ja mediateksteistä oli havaittavissa jopa, että ratkaisuna saatananpalvontaan oli uskoon tuleminen (Hjelm 2005, 147). Saatananpalvonta leimattiin diskursseissa sosiaalisesti ongelmaksi. Hjelm huomioi, että suomalainen tapa uutisoida saatananpalvonnasta rantautui Yhdysvaltojen herätyskristillisyyden piiristä. Hän myös pohtii syitä siihen, miksi saatananpalvonta sai niin paljon medianäkyvyyttä vuosituhannen vaihteen aikana. (Hjelm 2005, 212–241)

Hjelman tutkimus herättää kysymyksiä uskonnonopetusuutisista: millaiset ihmiset ovat uskonnonopetuksen asiantuntijoita? Miten uskonnonopetus ymmärretään mediassa? Ymmärretäänkö uskonnonopetus uutisissa pelkästään jostakin näkökulmasta?

2.1.2. 1960- ja 1970-lukuja käsittelevä lehdistötutkimus

1960- ja 1970-luvuista on tehty useita historiallisesti suuntautuneita viestinnän alan tutkimuksia. Lehtiaineiston lisäksi näissä tutkimuksissa on käytetty myös muuta lähdeaineistoa, kuten vaikkapa valtiohallinnon asiakirjoja, henkilöhaastatteluja tai kokouspöytäkirjoja. Neuvostoliiton kaatuminen 1990-luvun alussa aiheutti pienen piikin kylmään sotaan liittyvien viestinnän tutkimusten mää-

rässä. Tutkimusten pääpainona ovat olleet poliittiset ilmiöt, vaikka poikkeuksia tietysti on. Yksi syy poliittisesti suuntautuneeseen viestinnän alan tutkimukseen on mielestäni se, että moni tutkijoista oli itse mukana ajan ilmiöissä, ja tutkimustensa avulla he pyrkivät löytämään vastauksia heitä ympäröiviin ilmiöihin. Esimerkiksi Tapani Suominen ja Pertti Hemánus ovat olleet poliittisesti aktiivisia ja tutkineet heitä koskettaneita ilmiöitä. Suomisen mielestä on myös ollut tärkeää olla avoin poliittisesta suuntautuneisuudesta (Suominen 1997, 7–15). Tutkijoiden omat poliittiset sidonnaisuudet on kannattanut pitää mielessä, kun on lukenut taustatutkimusta. Historiallinen tutkimus auttaa luomaan kontekstia aineistolleni. Nämä tutkimukset voivat myös auttaa ymmärtämään lehdissä ilmenneitä ideologioita.

Tapani Suominen (1997) on tarkastellut väitöskirjassaan sitä, miten valtavirtalehdistössä käsiteltiin radikalismia ja poliittisia liikkeitä 1960- ja 1970-luvuilla. Suomen lisäksi hän tarkasteli vastavien ilmiöiden uutisointia Norjassa ja Länsi-Saksassa. Suomisen tavoitteena oli selvittää, vaikuttiko median tapa käsitellä poliittisesti radikaaleja liikkeitä siihen, miten näihin liikkeisiin suhtauduttiin (Suominen 1997, 32). Radikalismia käsittelevistä uutisista Suominen havaitsi neljä erilaista metaforista maailmankuvaa: sosiaalidemokraattisen, radikaalin, liberaalin ja konservatiivisen. Nämä neljä maailmankuvaa ilmenevät uutisten retoriikassa ja siinä, millaisen kertomuksen ne luovat ajan ilmiöistä (emt. 406–408). Suomisen mukaan Suomessa ja Norjassa nämä neljä maailmankuvaa olivat päässeet verrattain tasaväkisesti esille mediassa, ja julkinen keskustelu oli ollut paikoin jopa humoristista eri maailmankuvien kesken. Suominen päätelee, että median tasapuolinen tapa tuoda esiin eri maailmankuvia johti siihen, että väkivaltaisuuksia ei syntynyt. Vastaavasti Länsi-Saksassa median yksipuolinen uutisointi johti julkisiin väkivaltaisiin mellakoihin. (Emt. 408–436) Uskonnonopetuksen kannalta kiinnostavaa on kysyä, näkyykö Suomisen hahmottelema metaforian kenttä uskonnonopetusuutisissa.

Kylmän sodan päättymisen jälkeen lehdistötutkijat alkoivat tarkastella Suomen lehdistön käyttäytymistä suomettumisen näkökulmasta. Olivatko lehdet kilttejä ja kuuliaisia Neuvostoliittoa kohtaan? Esko Salminen (1996) on tutkinut suomalaista lehdistöä itsesensuurin näkökulmasta. Uskallettiinko lehdissä kirjoittaa Neuvostoliitosta kriittisesti, vai pysyikö suomalainen media uskollisena Paasikiven ja Kekkonen yya-linjalle? Salminen toteaa, että itsesensuuri oli suurimmillaan 1970-luvulla. Lehdistö vältti aiheita, joista olisi voinut tulla ”myllykirje” presidentiltä tai puhuttelu Neuvostoliiton suurlähettiläältä. Vasemmistolehdet, kuten *Tiedonantaja* sekä *Kansan Uutiset*, kirjoittivat itänaapurista suopeimmin, kun taas oikeistolehdistä *Uusi Suomi* oli kaikkein avoin kriitikko. Salmi- nen toteaa, että vaikka suomalainen lehdistö oli terveen varovainen, se saattoi mennä varovaisuudessaan liian pitkälle. (Salminen 1996, 263–274) Salmisen havainnoista on apua niissä tapauksissa, joissa uskonnonopetus on noussut esille Neuvostoliittoon liittyvissä uutisissa.

Suomalaisessa lehdistöhistorian tutkimuksessa on keskitytty paljon vanhojen vasemmistolehtien, kuten *Kansan Uutisten* tutkimukseen. Kiinnostus johtuneee jonkinlaisesta historiallisesta itsereflektiosta, kuten Salmisen tutkimuksen yhteydessä käy ilmi. Tutkijat näkivät vaivaa pohtiakseensitä, kuinka suomettuneita tai oman itesesensuurinsa vankina suomalainen lehdistö todella oli. *Kansan Uutisten* välittämää Neuvostoliittouutisointia on tutkinut muun muassa Aimo Ruusunen (2008). Turo Uskali on puolestaan tutkinut 1970-luvulla toimineita suomalaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia (muun muassa Uskali 2001). Esimerkiksi Ruusunen toteaa, että *Kansan Uutiset* uutisoi Neuvostoliiton tapahtumista siten, että lehti pyrki sitomaan tapahtumat reaalisen sosialismin voittokulkuun. Taustalla oli nimenomaan *ideologia*. (Ruusunen 2008, 267–270) Tämä huomio kannustaa pohtimaan kaikkien puoluesidonnaisten lehtien ideologiaa varsinkin uskonnonopetusjutuissa.

2.1.3. Uskonnonopetus tutkimuksessa

Uskonnonopetusta ei ole aikaisemmin tutkittu journalistisesta näkökulmasta. Sen sijaan aihetta on käsitelty kasvatustieteissä ja jonkin verran myös teologiassa, erityisesti uskontopedagogiikassa. Osa tutkimuksista on kuitenkin kohdistettu uskonnonopettajille, ja ne käsittelevät muun muassa oppilaiden ja opettajien suhtautumista uskonnon opettamiseen kouluissa. Tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisimmät tutkimukset ovat ne, joissa uskonnonopetusta tarkastellaan historiallisesta näkökulmasta.

Harri Saine on tarkastellut väitöstutkimuksessaan (2000) uskonnonopetuksen asemaa Suomen oppivelvollisuuskouluissa 1900-luvulla. Kasvatustieteisiin tehdyssä tutkimuksessaan Saine on käyttänyt aineistonaan opetussuunnitelmia sekä niiden komiteoiden pöytäkirjoja, joissa uskonnonopetusta on käsitelty. Saine on paikoittain tarkastellut myös lehdistössä käytyä uskonnonopetuskeskustelua. Lehtiaineisto on kuitenkin enimmäkseen kerätty opettajien ammatillisista lehdistä. Saineen tarkoituksena on ollut tutkia uskonnonopetuksen aseman muutosta opetuksen tavoitteiden, tunnustuksellisuuden ja opetukseen käytettävän ajan näkökulmista. Menetelmänään Saine on käyttänyt historiallista analyysia (emt. 57–58).

Saineen mukaan 2000-luvulle tultaessa uskonnonopetuksen tuntimäärät ovat pienentyneet ja varsinkin opetuksen tunnustuksellisuuden käsitys on muuttunut. Kun vielä 1920-luvulla uskonnonopetus miellettiin kristilliseksi ja jopa rippikoulun esiopetukseksi, 1970-luvulle tultaessa tunnustuksellisuuden katsottiin olevan enää suositus eikä niinkään tavoite. Suomen kansainvälistyessä myös eri uskontokuntiin kuuluvien lukumäärät ovat kasvaneet, ja vähemmistöuskontoihin kuuluvien nuorten on ollut entistä helpompaa saada oman uskontokuntansa mukaista opetusta. Samalla uskonnon viik-

kotuntimäärä on vähentynyt tasaisesti 2000-luvulle tultaessa. (emt. 205–215) Saine toteaa, että op-
piaineen arvostus heijastaa yhteiskunnan yleisiä arvomuutoksia (emt. 10).

Markku Pyysiäinen (1982) on niin ikään tarkastellut uskonnonopetusta opetussuunnitelmien kan-
nalta. Pyysiäistä on kiinnostanut nimenomaan uskonnonopetuksen sisältö peruskoulussa, ja hän on
ottanut tarkasteluun myös ortodoksisen uskonnonopetuksen sekä tunnustuksettoman uskonnonhisto-
rian ja siveysopin. Hänen päämääränään on ollut vertailla Suomen ja Ruotsin uskonnonopetuksen
välisiä yhteneväisyyksiä tai eroja. (Pyysiäinen 1982, 13–42) Pyysiäisen havaintoja tarkastellaan eri-
tyisesti luvussa 4. Hänen tutkimuksensa on tehty lähes välittömästi peruskoulun alettua Suomessa,
joten Pyysiäisen havainnot antavat tarkan ajan kuvan siitä, millaista kouluissa käytävä uskonnon-
opetus oli tämän tutkimuksen tarkastelujaksona.

2.1.4. Uskonto, media ja sekularisaatio

Uskonnon ja median välistä suhdetta on tutkittu varsinkin Yhdysvalloissa enemmän, mutta suoma-
laisessa tutkimuksessa aiheesta on innostuttu vasta viime vuosina. Yksi lähtökohta uskonnon ja me-
dian väliselle tutkimukselle on ollut rituaalisuuden pohdinta, ja tutkimuksessa on lähdetty usein liik-
keelle sosiologian klassikosta Emile Durkheimista. Durkheimin ajatus on, että yhteisölliset rituaalit
ovat ihmisryhmien, yhteisöjen ja yhteiskunnan koossa pitäviä ja yhdistäviä voimia. Osallistumalla
yhteisessä tilassa pidettyihin rituaaleihin yhteisön jäsenet *viestivät* ja *välittävät* omaksumiaan arvoja
keskenään. Myös uskonnon olemus on tässä mielessä kommunikatiivinen: saarnat, pyhinä pidetyt
kirjoitukset ja uskonnolliset seremoniat viestittävät jotain jumaluutena pidetyltä olennoilta ihmisille.
Yhteiset rituaalit järjestetään koko yhteisön jakamassa tilassa. Ennen se oli yhteinen torikokous tai
vaikkapa jumalanpalvelus, mutta tänä päivänä julkista tilaa luodaan joukkoviestimien eli medioiden
välityksellä siten, ettei ihmisten tarvitse olla fyysisesti samassa paikassa kokeakseen yhteisöllisyyt-
tä. Media on tällöin myös tila, jossa välitetään yhteisön pyhinä pitämiä arvoja. (Sumiala-Seppänen
2001; 13–27, 31, 33)

Rituaalisuutta laajempi median ja uskonnon tutkimusta käsittelevä tutkimuksen viitekehys liittyy
maallistumiseen eli sekularisaatioon. Sekularisaatioteoria on syntynyt 1900-luvun puolessavälissä,
ja teoria liittyy postmodernismiin. Toisen maailmansodan jälkeistä ajanjaksoa on kuvattu postmo-
dernina aikana. Ennen sotia syntyneet ajatukset koko yhteiskunnan koossa pitävistä ja ohjaavista
edistyneiden arvoista romuttui, ja tilalle syntyi markkinatalouden saattama individualistinen ja ek-
sistentiaalinen arvomaailma. Postmodernismiin kuuluu ajatus, että yhteisiä arvoja ei yhteisöllä ole,
vaan kaikki saavat luoda omansa. Tämän seurauksena myös yhteinen julkinen uskonto hälvenee, in-

dividualisoituu ja menettää valtaansa. (Sumiala-Seppänen 2001, 28–29; Valaskivi et al. 2013, 2)

Alkuperäisen sekularisaatioteorian mukaan uskonto lopulta menettäisi merkityksensä julkisuudessa (Valaskivi et al. 2013, 2) Todellisuus on kuitenkin osoittanut, että julkisuudessa uskontoa edelleen näkyy. Maallistumisteoriaa piti korjata. Postmodernissa yhteiskunnassa perinteiset uskonnolliset instituutiot, kuten kirkot, menettävät julkista otettaan. Ihmisten individualistinen kiinnostus uskontoa kohtaan ei kuitenkaan ole kadonnut, vaan se voi ohjautua esimerkiksi erilaisiin New Age -uskontoihin tai siihen, että uskonnollisia kokemuksia haetaan muista, ”maallisemmista” asioista. (Sumiala-Seppänen 2001, 29–30)

Subjektiiivisen uskontokokemuksen lisäksi on huomattu, että postmodernissa maailmassa uskonnollisuus ei ole menettänyt julkista otettaan täysin. Uskonto vain nivoutuu muihin aiheisiin ja ilmiöihin yhteiskunnassa ja välittyy niiden läpi. Esimerkiksi Gordon Lynch (2012) on esittänyt, että sen sijaan, että media ilmentää *pyhiä* arvoja, niin se ilmentää ja välittää niitä arvoja, joita yhteisöllä hetkellä *pitää pyhänä* (Lynch 2012, 246). Arvot eivät välttämättä ole ”pyhiä” perinteisessä uskonnollisessa mielessä, vaikka näin voi myös olla.

Ihmisten subjektiivisilla arvolla on myös oma heijastumansa julkisuuteen. Uskonnolliset arvot ovat muun muassa saaneet paljon poliittista painoarvoa, ja tämä näkyy myös mediassa. (Hoover 1993, 261–262) Esimerkiksi vanhoissa kommunistissa maissa uskonnollisuus yritettiin rajata tiukasti pois julkisesta tilasta ja täysin ihmisten henkilökohtaiseen arvomaailmaan. Jopa tämä ”tiukka yksilöllistäminen” antoi uskonnolle poliittista painoarvoa (Ramet 2009, 87–88). Vastaavasti Irlannissa ja Puolassa katolisuus on 1960-luvun lopulta lähtien nivoutunut vahvasti osaksi maiden nationalistisia aatteita. Näin on ollut laita myös islamilaisissa valtioissa. On alettu puhua uskonnon uudesta julkisoitumisesta (”the re-publicization of religion”) (Herbert 2012, 94–97) tai post-sekulaarista (Valaskivi et al. 2013, 3).

Julkisen uskonnon uusi tuleminen on otettu ajatuksena vastaan melko innokkaasti. On lähdetty tutkimaan sitä, miten esimerkiksi 2000-luvulla julkaistuissa suomalaisissa sanomalehdissä uskonto välittyy (Hokka et al. 2013). Medialla on oma ”uskonnollisia arvoja todentava” vaikutuksensa, eli esimerkiksi sanomalehdet tuottavat uskonnolle erilaisia merkityksiä. Media siis osaltaan määrittää sitä, mitä uskonto tai uskonnollisuus on. (Emt. 16–17) Uskonnon ”uuden tulemisen” tutkiminen edellyttää kuitenkin sitä, että nykyhetkellä on vertailupohjaa. Jotta ”julkisen uskonnon” voi katsoa palanneen, sen on täytynyt myös joskus ”poistua”. Tämä tutkimus on tietävästi ainoa viestinnän alan tutkimus, jossa käsitellään historiallista, uskontoon liittyvää maallista² sanomalehtiaineistoa. Tällöin post-sekulaarin uskonnon teorian vedenpitävyyttä on mahdollista kokeilla.

---

² Tutkimuksessa mukana olevilla sanomalehdillä ei ole minkäänlaisia institutionaalisia kytköksiä mihinkään uskontokuntaan.

2.3. KÄSITTEET TEKSTIN JA VALLAN KOHTAUSPISTEESSÄ

2.3.1. Diskurssi ja genre

Lähestyn tässä tutkimuksessa aineistoani kriittisen diskurssianalyysin avulla. Vaikka olen sijoittanut varsinaisen menetelmäesittelyn seuraavaan lukuun 3, on syytä tässä vaiheessa käydä läpi menetelmän kannalta keskeisin käsite, diskurssi. Suomennettuna diskurssi tarkoittaa puhetapaa, mutta tieteellisessä määrittelyssä diskurssi on esitelty huomattavasti perusteellisemmin. Michel Foucault on esittänyt kielen analysoinnin kannalta pätevän määritelmän teoksessaan *Tiedon arkeologia*.

Foucault'n mukaan kielenkäyttö on aina toimintaa, ja toiminnan seurauksena tapahtuu aina myös valintaa. Kielellinen valinta (eli Foucault'n termin diskursiivinen tapahtuma) on osin tietoista, mutta valintaan vaikuttavat myös lausuman subjektin sosiokulttuurinen tausta, historiallinen tilanne, kielenkäyttötaito ja niin edelleen. Tätä historiallis-kulttuurista taustaa, jossa lausuma ilmenee sellaisena kuin se ilmenee, Foucault kutsuu diskursiiviseksi muodostelmaksi. Diskurssi on tällöin tietyn diskursiivisen muodostelman toistuva ilmentymä, kun tietty asia lausutaan. Eli: kun tietty subjekti on tietyssä ajassa, tietyssä paikassa ja tietyssä suhteessa kohteeseensa, kohde tulee ilmaistuksi näitä olosuhteita vastaavalla tavalla. Tällöin subjekti tekee olosuhteidensa mukaisen *valinnan* ja ilmaisee kohteen näitä olosuhteita vastaavalla tavalla. Foucault käyttää mielellään esimerkkinään 1700-luvun biologiaa ja luonnontieteitä. Tuohon aikaan tutkijoilla oli kyseisen ajan tiedot vaikkapa hulluudesta, joten he käyttivät oman aikansa, maantieteellisen sijaintinsa ja kielellisen taitonsa mukaista kykyä puhua hulluudesta. Diskurssit kehittyvät kuitenkin ajan saatossa, kun uusi tieto karttuu ja eri diskurssit sekoittuvat samaan diskursiiviseen muodostelmaan (esimerkiksi taloustieteen diskurssiin sekoittuu vaikkapa evoluutioteorian mukaisia metaforia ja puhetapoja). Foucault'lle diskurssi ei siis ole niinkään se tapa, jolla jokin asia tulee lausutuksi, vaan ne syyt ja olosuhteet, joiden takia asia tulee lausutuksi sillä tavalla kuin se tulee. Foucault'n teoriassa diskurssien sijaan tärkeämpiä ja kiinnostavampia ovat itse asiassa diskursiiviset muodostelmat. Diskurssit ovat vain näiden muodostelmien ilmentymiä ja siten niiden lainalaisuuksille alisteisia. (Foucault 2005, 44–50, 63–74, 142–155)

Foucault kehitti diskurssiteoriansa kuvailemaan nimenomaan tieteellisen tiedon suhteellisuutta. Foucault'n mukaan todellisuus ja tieto on aina kielelliselle ilmaisulle alisteinen. Tieto vaatii aina kielen tullakseen ilmaistuksi, mutta kieli on hänen mukaansa hyvin altis eri ideologioille. Foucault halusi diskurssien analyysinsä avulla paljastaa, että tieto on aina valinnan seurausta, ja siksi tiedon muoto pitäisi kyseenalaistaa. Tätä paljastamista ja tiedon muodon tutkimista Foucault kutsui tiedon arkeologiaksi. (Foucault 2005, 236–253)

Kriittisessä diskurssianalyysissä (CDA) nojaututaan Foucault'n diskurssimääritelmään. Kielenkäyttö on toimintaa. Tietyissä diskurssissa representoidaan tietty sosiaalinen käytäntö. Representaatio tapahtuu aina jostain näkökulmasta, ja näkökulmaan vaikuttaa aina subjektin sosiokulttuurinen tausta. (Fairclough 1997; 31, 75, 77, 124) Kriittisessä diskurssianalyysissä huomio pitää kuitenkin kiinnittää siihen, miten diskursseja käytetään ja yhdistellään. (Fairclough 1997, 91).

Diskurssi on subjektin kontekstin synnyttämä tapa ilmaista tietty asia. Kirjallisissa teksteissä diskurssin lisäksi lopulliseen ilmaisutapaan vaikuttaa tekstin *genre*. Genre on osin kaavamainen rakenne, jossa tietyt pakolliset asiat ilmenevät ja toistuvat enemmän tai vähemmän säännöllisesti (emt. 112). Genre on syntynyt vakiintuneista tavoista käyttää kieltä tietyissä yhteyksissä. Esimerkiksi uutisen genressä tietyt kielelliset rakenteet, kuten vaikkapa toimittajan teksti ja suora sitaatti, toistuvat enemmän tai vähemmän säännöllisesti. Tiedotusvälineissä diskurssien lisäksi tietyt kielen ilmaisun konventiot eli genret määrittävät sen, missä muodossa tieto lopulta ilmaistaan. Mediateksteissä diskurssit ja genret yhdistyvät, ja syntyneen yhdistelmän kautta tietoa välitetään. Kriittisessä diskurssianalyysissä ollaan kiinnostuneita nimenomaan tämän yhdistelmän tarkastelusta.

2.3.2. Valta, ideologia ja hegemonia

Joukkoviestinnän tutkimuksessa ideologian käsite on liitetty tiedotusvälineiden vallankäytön yhteyteen. Siitä, millä tavalla tiedotusvälineissä valtaa käytetään, ollaan eri tutkimuksessa eri mieltä, mutta kaikissa median valtaa käsittelevissä teorioissa ideologioilla on suuri merkitys (ks. Kunelius 1997, 186). Esittelen tässä luvussa ne käsitteelliset määritelmät, joihin nojaudun tutkimuksessani. Painotan erityisesti ideologian käsitettä. Keskityn tässä luvussa käsitteiden määrittelemiseen. Luvussa 2.3.3. tarkastelen tarkemmin tutkimuksessani käsitteiden keskinäistä suhdetta.

Kuten sanottu, ideologia liittyy vallankäyttöön. En viittaa pelkkään poliittiseen valtaan, joka tapahtuu kansalaisten hyväksynnästä ja jota kansalaisten edustajat toteuttavat kunnanvaltuustoissa, eduskunnissa ja niin edelleen. Viitaan valtaan sen laajassa merkityksessä. Valtaa käytetään, kun tehdään sellaisia päätöksiä, jotka vaikuttavat (suoraan tai välillisesti) toisiin ihmisiin tai heidän elinympäristöihinsä. Toisilla ihmisillä ja yhteisöillä on valtaa enemmän kuin toisilla. Yhteiskunnassa, ei pelkästään politiikassa, käydään jatkuvaa kamppailua siitä, kenelle kuuluu eniten valtaa. (Herkman 2011, 38–39; Gramsci 1982, 66–68) Vallan määrä on siis verrannollinen siihen, kuinka suureen määrään ihmisiä tai yhteisöjä vallankäyttäjän päätökset vaikuttavat.

Ideologian käsitettä käytetään arkikielessä usein synonyyminä aatteen käsitteen kanssa. Yhteiskuntatieteissä ideologian käsitteen määrittelyn voidaan katsoa juontuneen Karl Marxista, vaikka itse termi juontuu Ranskan suuren vallankumouksen ajoilta, 1700-luvun lopulta (Freeden 2003, 5).

Marx määritteli ideologian ”ihmisen tai yhteiskunnan ryhmän mieltä hallitsevien ajatusten tai käsitysten järjestelmäksi” (Althusser 1984, 114). Marxin ideologiassa yhdistyy vahvasti luokkakajo ja luokkakamppailu: porvarillinen ideologia on kahlinnut työväen mielet ja vanginnut työtä tekevät palkkatyöläiset omaksi luokakseen. Työväen tuli voittaa tämä ideologinen kamppailu. (Freeden 2003, 6–8)

Louis Althusser laajentaa Marxin määritelmää. Althusserin mukaan ”aineellisesti olemassa oleva” ideologia ”ilmentää yksilöiden kuviteltua suhdetta olemassaolonsa todellisiin edellytyksiin” (Althusser 1984, 118, 121). Tällä tarkoitetaan, että ideologia on tietynlainen haavekuva yhteiskunnasta ja ympäröivästä maailmasta, johon yksilöt uskovat. Ihminen on ideologiaa määrittävä tekijä, ja ihmiset luovat ideologioita itsejään varten. Ihmiset ovat siis ideologioiden ja ideologisten tekojen perusta. (Althusser 1984, 126–127; Kunelius 1997, 196–197)

Yhteiskuntatieteissä ideologia on liitetty yhteiskunnalliseen luokkakajoon, jonka suurin määrittävä tekijä on ihmisten varallisuus: ne harvat, joilla on pääomaa, hallitsevat niitä monia, joilla pääomaa on vähemmän. Tässä tutkimuksessa ideologia on kuitenkin käsitettävä laajemmin. Stuart Hallin ajattelussa subjekti ei nouse yhtä vahvasti esille kuin Althusserilla, eikä hän tyydy Marxin kaltaiseen lyhyeen määritelmään. Hallille ideologia on ennen kaikkea ajattelun viitekehys, jonka avulla ja kautta ihminen mieltää oman maailmansa ja kertoo siitä muille:

”Viittaan ideologialla lyhyesti niihin mielikuviin, käsitteisiin ja asettamuksiin, joiden viitekehyksessä me miellämme, tulkitsemme ja ymmärrämme jotain yhteiskunnallisen todellisuutemme puolta niin, että siinä on 'tolkkua'.” (Hall 1992 C, 268)

Ideologia on siis ikään kuin silmälasit, jonka kautta ihminen havainnoi, ymmärtää ja tulkitsee näkemänsä ja kokemaansa. Yksilö ei välttämättä tiedä tai tiedosta sitä ideologiaa, joka kuuluu hänen kielenkäytössään. Kieli on nimenomaan se alue, jossa ideologioita syntyy ja jossa ne jalostuvat. Tämän takia jokainen kielessä esiintyvä diskursiivinen järjestelmä ilmentää jotakin ideologiaa. Näissä diskursiivisissa järjestelmissä kieli jäsentää ja nivoo eri käsitteitä ja asioita tietyllä tavalla yhteen, ja tämä jäsentely paljastaa kyseisen diskurssin ideologian. Kielenkäytön avulla luodaan uusia tai toistetaan jo vallitsevia yhteiskunnallisia ideologioita. (Hall 1992 C; 269, 271) Hallin ideologiakäsitys liittyy ennen kaikkea kieleen ja sen käyttöön, joten se on tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisin.

Ideologian ja puolueideologian eroa on hieman selvennettävä, koska tässä tutkimuksessa huomio kohdistuu puoluesidonnaiseen lehdistöön. Puolueideologiat ovat tiettyjen yhteiskunnallisten virtausten synnyttämien ideologioiden ilmentymiä. Puolueet muovaavat taustaideologiat omiin tarkoituksiinsa sopiviksi, ja puolueideologia myös muuttuu ajan mukana. Esimerkiksi 1960-luvulta puolueet korostivat oman taustaideologiansa *ydintotuutta*, mutta 2000-luvulle tultaessa moni puolue on alka-

nut ideologiassaan korostaa *arvoja* yhden yksiselittäisen totuuden sijaan. (Mickelsson 2007; 17, 327–331) Poliitiikan tutkimuksessa ideologiaa on tutkittu paljon, mutta tässä tutkimuksessa ideologia ymmärretään pelkkää puolueideologiaa tai poliittista ideologiaa laajemmin. Ideologia ymmärretään tässä työssä ikään kuin maailmankuvana, joka tekstistä välittyy.³ Tutkimusaineiston heijastamaan ideologiaan voi toki kuulua jokin senhetkinen puolueideologia mutta myös paljon muuta.

Ideologiasta puhuttaessa on nostettu esille myös *hegemonia*. Hegemonialla tarkoitetaan sitä, kun vallassa olevan ryhmittymän ideologia on niin vahva, että sitä pidetään itsestäänselvyytenä. On esimerkiksi väitetty, että markkinaliberalistinen ideologia on nykymaailmassa saavuttanut hegemonian aseman. Valtio tarjoaa yksilölle näennäisiä vapauksia, ja näiden näennäisten vapauksien piirissä yksilöt elävät elämäänsä. Vapaus on näennäistä siksi, että valtio on asettanut vapaudelle rajat, eikä yksilön etu edellytä vapauksien menettämistä. Valtion osallistuminen on valvontaa, se on vapautta tietyissä rajoissa. (ks. Foucault 2008, 63–64) Hegemoniaan liittyy hallinta. Kansalaisia on helppo hallita, kun kansalaiset ajattelevat tietyllä, vallanpitäjän toivomalla tavalla (Foucault 2000, 142). Hegemonia ei kuitenkaan ole pysyvä, vaan vallasta kilpailevat instanssit, kuten puolueet, pyrkivät saamaan omaa ideologiaansa hegemoniseksi. Vastaavasti vallassa olevat haluavat pitää yllä omaa hegemoniaansa. (ks. Hall 1992 B, 208–210, Gramsci 1982, 65–66, Kunelius 1997, 189)

2.3.3. Politisoituminen

Puoluesidonnaiset päivälehdet ovat työssäni keskiössä, joten on syytä nostaa esille vielä *politisoitumisen* käsite. Politisoitumisella viitataan siihen, miten tietystä asiasta, ilmiöstä tai aiheesta *tehdään* poliittinen: ”Ei ole politiikkaa ennen politisoitumista” (Palonen 2003, 182). Politisoitumisen käsite auttaa tässä tutkimuksessa havainnoimaan sitä, miten uskonnonopetuksesta tehtiin poliittinen aihe ja miten se näkyy. Politisoitumiseen voi suhtautua samalla tavalla kuin Hjelm viittaa saatananpalvontatutkimuksessaan aiheen *uskonnollistumiseen* (ks. Hjelm 2005, 196). Politisoitumisen avulla voi pohtia myös sitä, miksi juuri tietyt aiheet nousevat poliittiseen päätöksentekoon. Tällöin voi sanoa näillä aiheilla olevan jonkinlaista poliittista painoarvoa. (Palonen 2003, 181–183) Poliittiseksi puheenaiheeksi liittyy myös vahvasti julkisuus. Aihe saa poliittista painoarvoa eli *politisoituu* silloin, kun se nostetaan osaksi julkista keskustelua (Herkman 2011, 66).

Nähtiinkö uskonnonopetus sellaisena aiheena, jolla oli poliittista painoarvoa? Jos näin oli, millaisiin aihekokonaisuuksiin uskonnonopetus miellettiin politiikassa? Muun muassa näitä kysymyksiä pohdin analyysissä.

---

3 Maailmankuva-termin käyttö olisi harhaanjohtavaa, joten pitäydyn jatkossa ideologian käsitteessä. Ideologian ja maailman käsittämisen suhdetta pohtii myös Mannheim. Ks. Freeden 2003, 13–17.

2.3.4. Median kieli ideologioiden ja diskurssien ”sulatusuunina”

”Jokainen kielellinen valinta on kytköksissä puhujan tai kirjoittajan näkökulmaan, jonka taustalla on uskomusten ja arvojen muodostama kokonaisuus, ideologia.” (Kalliokoski 1996, 8)

Lainauksessa korostuu tärkeä lähtökohta tälle tutkimukselle. Kielenkäyttö on ennen kaikkea toimintaa. Toimintaa edeltää valinta, jonka kielenkäyttäjä eli subjekti tekee. Kieli osaltaan luo yhteiskunnallisia ideologioita, osaltaan se vahvistaa niitä (Hall 1992 C, 268). Tutkimukseni tarkoituksena on analysoida sitä tiedotusvälineiden käyttämää kieltä, joka ilmenee uskonnonopetusta käsittelevissä lehtijutuissa. Tiedotusvälineet kuitenkin käyttävät kieltä omalla, erityisellä tavallaan.

Kieli ilmentää ideologiaa, ja ideologia ilmenee erityisesti kielen diskursseissa. Kukin diskurssi ilmaisee sitä vastaavaa ideologiaa. Kielen avulla maailma siis merkityksellistetään. (Hall 1992 A, 164) Kansanomaisesti sanottuna: puhut maailmasta niin kuin näet sen. Foucault'n mukaan diskurssi ilmaisee, miten tietyssä diskursiivisessa muodostelmassa kyseinen asia mielletään. Diskurssi on Foucault'lle vihje siitä, miten tietty ryhmä käyttää kieltä ja täten ymmärtää maailmaa (Foucault 2005, 152–153). Diskurssien analysoinnin avulla voi siis paljastaa sen, millainen on kyseistä diskurssia käyttävän ryhmän ideologia (Foucault 2005, 240; Hall 1992 C, 269; Fairclough 1997, 63–64).

Tiedotusvälineiden kielen tutkimuksessa ei voida puhua pelkästään yhdestä diskurssista. Ei voida sanoa, että median diskurssi on tietynlainen ja tämä diskurssi ilmentää tämän kaltaista ideologiaa. Yksittäinen mediateksti voi muodostua useasta eri diskurssista. (Fairclough 1997, 75–77) Esimerkiksi sairautta käsittelevässä uutisessa on voitu haastatella lääkäriä, joka puhuu sairaudesta lääketieteellisen diskurssin avulla. Sen lisäksi toimittajan kirjoittamissa kehystyksissä diskurssi voi olla suhteellisen kansanomaista, jotta lukijakunta ymmärtää tekstin. Tämän lisäksi jutun tausta-aineistona on voitu käyttää myös sairaustilastoa, missä sairaudesta puhutaan tilastolliselle asiakirjalle tyyppillisen diskurssin kautta. Mediatekstit rakennetaan kuitenkin monesta eri aineistotyyppistä, ja teksteissä eri diskurssit myös elävät rinnakkain. Tällöin mediateksti ilmentää kunkin diskursiivisen muodostelman mukaista ideologiaa. Runsaan lähdemateriaalin takia teksti voi olla täynnä erilaisia ideologioita. Kunelius kuvaa mediatekstin kieltä eräänlaiseksi ”diskurssin diskurssiksi” juuri tämän diskurssiyhdistelyn takia (Kunelius 1997, 204).⁴ Kutsun jatkossa diskurssijärjestykseksi sitä, miten tietyssä jutussa on yhdistetty diskursseja ja genrejä (Fairclough 1997, 86).

Mediatekstit koostuvat taitavasta diskurssien ja tekstigenrejen yhdistelystä, ja tämän yhdistelyn seurauksena myös erilaiset ideologiat yhdistyvät. Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole mielekästä

⁴ Fairclough'n kirjan alkuperäinen nimi *Media Discourse*, 'median diskurssi' kuvaa Fairclough'n tapaa nimetä median tapa yhdistellä diskursseja. En kuitenkaan käytä sitä, koska mediateksti koostuu useista diskursseista. Tämä voi aiheuttaa epäselvyyttä.

tutkia jokaisen lehtitekstissä käytetyn diskurssin taustaideologiaa. Kiinnostavaa ja tutkimisen arvoista sen sijaan on se, millainen ideologia paljastuu diskurssien ja genreyhdistelyjen seurauksena. Mediatekstit ovat ikään kuin diskurssien sulatusuuneja, joissa eri ideologiat ja diskurssit sulautetaan yhteen tietyn ideologian mukaisesti. Samalla kirjoitukset myös uusintavat, vahvistavat ja luovat sitä ideologiaa, jota ne edustavat. Nimenomaan tätä, sulautumisen seurauksena syntynyttä ideologiaa tutkitaan tässä pro gradussa.

Tietyn median tapaan käyttää diskursseja vaikuttavat kyseisen tiedotusvälineen sosiokulttuurinen konteksti, taloustilanne, omistussuhde sekä se, miten kyseistä tiedotusvälinettä on ollut tapana tuottaa ja kuluttaa (Fairclough 1997, 60–73). Nämä yhdistettynä vaikuttaa siihen, miten tiedotusvälineessä tiettyjä asioita ja ilmiöitä *representoidaan*. Hall ja Fairclough korostavat sitä, että median representaatiot ilmentävät usein yhteiskunnan hallitsevan ryhmittymän ideologiaa. Tämä näkyy erityisesti tekstin ”tervejärkisinä” taustaolettamuksina (Fairclough 1997, 66; Hall 1992 A, 173–175). Tiedotusvälineet heijastavat aina yhteiskunnan valtasuhteita, ja mediassa käydään jatkuvaa kamppailua yhteiskunnan hegemonista ideologiaa vastaan. Kamppailu näkyy ”merkintävaltana”. Mediasa eri valtaryhmittymät pyrkivät saamaan oman merkityksensä jostakin aiheesta vallitsevaksi:

”Tarkastelumme viittaa vahvasti siihen suuntaan, ettei merkintävalta ole yhteiskunnassa neutraali voima. Merkinnät kytkeytyvät kiistanalaisiin ja ristiriitaisiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin todellisuina ja positiivisena sosiaalisena voimana, joka vaikuttaa kiistojen lopputulokseen. Tapahtumien merkintä on sitä, mistä on kamppailtava, sillä juuri sen avulla luodaan kollektiivista sosiaalista tietoisuutta – siten sen avulla voidaan mobilisoida suostumista niihin tai näihin ratkaisuihin.” (Hall 1992 A, 167)

Tiedotusvälineet ovat siis eri ideologioiden kamppailualue. Se ryhmä, jonka ideologia voittaa merkintävallan, saavuttaa hegemonian. Mediassa ideologiat kamppailevat siis siitä, mikä mielletään ”normaaliksi” (Couldry 2012, 210–211).

3. LÄHTÖTILANNE

3.1. TUTKIMUSKYSYMYS: LEHTIJUTTujen IDEOLOGIAA YMMÄRTÄMÄSSÄ

Tutkin sitä, millaisia ideologioita paljastuu suomalaisten päivälehtien uskonnonopetusuutisissa. Varsinaisen tutkimuskysymyksen voi pukea muotoon:

Millaisia ideologioita esiintyy Suomen puoluesidonnaisen päivälehdistön uskonnonopetusta käsittelevissä lehtijutuissa vuodelta 1972?

Käytän tutkimusmenetelmänäni Norman Fairclough'n kehittämää kriittistä diskurssianalyysia (CDA). Lisäksi täydennän Fairclough'n analyysimallia artikulaatioteorialla. Kielen tapa käyttää valtaa perustuu erityisesti eri asioiden ja ilmiöiden merkityksellistämiseen ja representaatioon. Tutkimus nojautuu tällöin kriittiseen viestintätutkimuksen perinteeseen. Esittelen menetelmäni ja toimintatapani seikkaperäisesti luvussa 3.3.

Perinteisesti kriittisessä diskurssianalyysissä tähdätään mediatekstien analyysissä siihen, miten mediassa luodaan merkityksiä yhdistelemällä erilaisia diskursseja (muun muassa Valtonen 1998, 104). Haluan kuitenkin syventää analyysiäni tarkastelemalla diskurssiyhdistelyn sijaan niiden välittämiä ideologioita. Foucault'n mukaan diskurssi, ja täten myös median diskurssi, on aina sosiokulttuurisen todellisuutensa tuote (Foucault 2005, 102–103). Hän jatkaa, että jokainen diskurssi palautuu aina johonkin diskursiiviseen muodostelmaan, joka niin ikään on ajastaan ja sosiokulttuurisesta viitekehyksestään riippuvainen. Tähän muodostelmaan liittyy kuitenkin ideologia, joka ikään kuin toimii diskursiivisen muodostelman kautta (Foucault 2005, 241). Ideologia ei ole yhtä altis ajan ja paikan muunnoksille kuin diskurssi. Ideologian ilmenemistavat muuttuvat (Hall 1992 C, 269–271), mutta väitän, että ideologia itse muuttuu ulkoista ilmenemistään vähemmän.

Tutkimuksen yhteydessä pyrin myös vastaamaan kysymyksen:

Millä tavalla tutkimusaineistossa uskonnonopetus ymmärrettiin?

Torkkola huomaa omassa sairautta ja terveyttä käsittelevässä väitöskirjassaan, että median diskurssit ilmentävät ja tuottavat sairautta ja terveyttä eri tavalla kuin vaikkapa puhdas biolääketieteen diskurssi (Torkkola 2008, 272–273). Tässä tutkimuksessa uskonnonopetuksesta voi tehdä vastaavia ha-

vaintoja. Pääpaino tutkimuksessa on kuitenkin ideologiatutkimuksessa, mutta medioiden tapaa ilmentää uskonnonopetusta ei voi tai saa sivuuttaa.

Kriittiseen viestintäperinteeseen nivoutuvan on osattava olla kriittinen myös omia lähtöasetelmiään kohtaan (muun muassa Valtonen 1998, 105; Torkkola 2008, 30–31). Käytännössä tutkijan on ymmärrettävä omat riippuvaisuutensa, ennakkokäsityksensä ja -positionsa tutkittavasta aiheesta ja kirjattava ne näkyville. Kuulun Suomen evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja olen opiskellut teologiaa neljä vuotta Itä-Suomen yliopistossa. Suoritin myös kandidaatin tutkinnon pääaineenani eksegetiikka. Tähtäimessäni oli papin ammatti, mutta journalistinen ura katkaisi kirkolliset ammattihaaveet. Ennen journalistin opintojani ja työuraani olen ollut hengellisessä työssä niin seurakunnassa kuin puolustusvoimissa. Olen myös toiminut uskonnon sijaisopettajana yläkoulussa ja lukiossa muutamien oppituntien verran samalla, kun olen tehnyt tätä tutkimusta. Erityistä sympatiaa uskonnonopetusta kohtaan en kyllä tunnista saati tunnusta itsestäni. Osasyynä voi olla se, että aloitin koulunkäyntini Yhdysvalloissa, missä uskontoa ei koululaitoksen oppiaineena tunnettu. En ole ollut uskonnollisesti aktiivinen sen jälkeen, kun lopetin Itä-Suomen yliopistossa. En ole myöskään poliittisesti aktiivinen. Uskon, että ennakkokäsitykseni ja -asenteeni eivät vaikuta tämän tutkimuksen tuloksiin.

3.2. AINEISTONA SUOMALAINEN PÄIVÄLEHDISTÖ VUODELTA 1972

Tutkimuksen aineisto on rajattu ajallisesti vuoteen 1972. Analyysiin on otettu mukaan 5 suomalaista päivälehteä: *Kansan Uutiset* (jatkossa myös *KU*), *Suomen Sosialidemokraatti* (*SS*), *Uusi Suomi* (*US*), *Ilkka* sekä *Helsingin Sanomat* (*HS*). Tarkastelujakson lehdistä neljä on kyseisenä ajanjaksona vielä toiminut jonkin poliittisen puolueen äänenkannattajana. Puoluesidonnaisella lehdellä tarkoitan sellaista lehteä, joka itse tunnustautuu jonkin poliittisen puolueen äänenkannattajaksi. Rakenteellista yhtenevyyttä ei tarvitse olla. Esimerkiksi *US* on tarkastelujakson aikana ollut rakenteellisesti irrallaan kokoomuksen organisaatiosta, mutta koska lehti itse määritteli itsensä kokoomuslaiseksi, se on myös tässä määritelty kokoomuksen kannattajaksi. *Kansan Uutiset* toimi Suomen Kansandemokraattisen Liiton (SKDL) sekä Suomen Kommunistisen Puolueen (SKP) äänenkannattajana. *Suomen Sosialidemokraatti* toimi tuolloin ja toimii edelleen Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen virallisena äänenkannattajana. Suomen toiseksi suurin päivälehti *Uusi Suomi* irtautui kokoomuksesta vasta vuonna 1976, ja Pohjanmaalla ilmestyvä päivälehti *Ilkka* kannatti keskustaa. *Helsingin Sanomat* on siis ainoa lehti, joka ei enää tarkastelujaksona ollut sidottuna mihinkään puolueeseen.⁵

---

5 HS irtaantui Kansallisesta Edistyspuolueesta virallisesti jo 1930-luvulla.

Analyysin vuodeksi on otettu 1972 muutamasta syystä. Ensinnäkin vuosi on merkittävä, koska tuona vuonna peruskoulu-uudistus käynnistettiin Suomessa, ja siirtymäaika päättyi vasta vuonna 1977. Toiseksi katsaus eduskunnan pöytäkirjoihin paljastaa, että vuonna 1972 uskonnonopetus ilmenee kaikkiaan 16 eduskunnassa tehdyssä aloitteessa, kirjallisessa kysymyksessä tai hallituksen esityksessä. Yksi suuri ponsi uskonnonopetuskeskusteluun oli hallituksen esitys, jonka tarkoituksena oli mahdollistaa uskonnon opettaminen myös evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomille (HE 147/1972 vp). Kolmanneksi käsitän vuoden 1972 edustavaksi otannaksi siitä uskonnonopetus-uutisoinnista, jota käytiin 1960-luvun lopun ja 1970-luvun puolenvälin vaiheilla. Otannan on oltava sen suuruinen, että aineiston pystyy riittävän syvällisesti käsittelemään pro gradun kokoisessa tutkimuksessa. Uskonnonopetus on uutisaiheena säännöllisesti noussut julkisuuteen, mutta varsinaisesta tihentymästä ei voi puhua. Vuoden otoksesta saa kuitenkin kelvollisen käsityksen kaikista niistä ideologioista, joita aiheeseen liittyen julkisuudessa esiintyi. 1970-luvun alku on ajanjaksona herkuinen johtuen muun muassa uusvasemmistolaisuuden noususta ja erilaisista radikaaliliikkeistä. Luvussa 4 on ajan historiallinen konteksti esitelty tarkasti.

Herkman toteaa, että 1960–1970-luvuilla puolueiden valta oli Suomessa suurimmillaan, ja hän luonnehtii ajanjaksoa puoluedemokratian ajaksi (Herkman 2011, 147). Poliittinen aktiivisuus oli suurta, koska yhteiskunnallinen toiminta kanavoitui poliittisten puolueiden kautta. Yhtenä syynä on ollut Suomen hahmottelema ”proletaarinen käänne”. 1960-luvun lopussa radikaaleiksi mielletyt liikkeet rauhoittuivat ja järjestäytyivät poliittisiin puolueisiin (Suominen 1997, 214). Puolueiden valta näkyi myös puoluelehdistön vankassa suosiossa. Vasta 1980-luvun aikana poliittinen sitoutumattomuus alkoi olla lehdistössä kilpailuvaltti. (Herkman 2011, 162–165) Tarkastelujakso oli siis puoluelehdistön kulta-aikaa.

Julkisuustutkimuksen merkittävä tutkija Jürgen Habermas määrittelee julkisuuden tilaksi, jossa yleisen mielipiteen muodostuminen on mahdollista (Habermas 2010, 163). Sopii kuitenkin kysyä, muodostiko tuon ajan lehdistö Habermasin kaavailemaa yhteistä julkista tilaa, vai järjestäytyivätkö ihmiset ainoastaan oman puoluesidonnaisen lehtensä luomaan julkiseen tilaan. Tällöin lehdistö ei ole kyennyt luomaan kovin laajaa julkisuutta ainakaan, jos tilannetta vertaa nyky-Suomen media-maisemaan. Voi myös kysyä, kykenikö *Helsingin Sanomat* suurimpana päivälehtenä muodostamaan tällaisen yhteisen julkisuuden, vai syntyikö yhteinen julkisuus ajan uuden tekniikan, television ja radion, ympärille. Seuraavaksi esittelen jokaisen lehden lyhyesti.

Uusi Suomi oli tarkastelujakson aikana levikiltään Suomen suurimpia sanomalehtiä, ja samalla se oli Suomen suurin puoluesidonnainen päivälehti (Salminen 1988, 153).⁶ *US:n* päätoimittajana toimi

---

⁶ Keskustalainen Savon Sanomat meni hetkeksi aikaa Uuden Suomen ohi 1970-luvulla. *US* oli kuitenkin luonteeltaan valtakunnallisempi kuin Kuopiossa ilmestynvä Savon Sanomat. (Suominen 1988, 189–190)

Pentti Poukka, joka nousi lehden johtoon vuonna 1964. Poukan aikakausi päättyi vuonna 1976, kun *US* julistettiin poliittisesti sitoutumattomaksi lehdeksi. Tarkastelujakson aikana *US* oli taloudellisesti syvässä kriisissä. Vaikka lehti oli Suomen suurimpia, sen levikki oli 1960-luvulta lähtien laskenut tasaisesti. Vuonna 1975 levikki saavutti kaikkein alhaisimman tasonsa, kun se laski 60 000 lehden tietämille. Vielä 1950-luvulla levikki oli ollut noin 100 000 lehteä. Kiristynyt taloustilanne ajoikin lehden lopulta pois puoluekannastaan, jotta se voisi kilpailla kasvavan sitoutumattoman sanomalehdistön kanssa. Poukan aika oli siis viimeinen kausi, jolloin lehti oli avoimesti kokoomuslainen.⁷ Poukan aikana *US* niitti mainetta Neuvostoliittoa avoimimmin kritisoivana lehtenä. Tämä seikka ärsytti sekä vasemmistoa että presidentti Urho Kekkosta, joka yritti poliittisen linjansa mukaisesti pitää yllä hyviä idän-suhteita. (Salminen 1988, 172–176)

Aineistossa kaikkein vahvimmin omaan puolueeseensa oli nivoutunut *Kansan Uutiset*. SKDL:n ja SKP:n pää-äänenkannattaja noudatti emopuolueidensa linjaa uskollisesti. Päätoimittajankin valitsi puolue neuvosto. 1970-luvun alussa vasemmistolehdistö koki nousukauttaan, mikä liittyi uusvasemmistolaisuuden vahvistumiseen. Puolue sai myös aatteellista ja taloudellista tukea vahvistuvalta ammattiyhdistysliikkeeltä. Vaikka *KU* oli SKDL/SKP:n puoluelehdistöstä levikiltään ja ilmestymislaajuudeltaan suurin⁸, vasemmistolehdistö kärsi SKDL:n tavoin sisäisestä hajaannuksesta maltillisuuteen, sosialidemokraattiyhteistyötä suosiviin, ja radikaaleihin sosialisteihin. 1960-luvun lopussa SKP:n radikaali ”taistolainen” siipi perustikin oman äänenkannattajansa *Tiedonantajan*, jota ei tässä tutkimuksessa kuitenkaan tarkastella. (Salminen 1988, 234–237)

Kansan Uutisten päätoimittajana toimi tarkastelujakson aikana Jorma Simpura. Simpuran aikana lehden linja oli pitkälti puolueen linjan mukainen, ja puolueen linja taas myötäili pitkälti Neuvostoliiton Kommunistisen Puolueen NKP:n linjaa. Ruusunen toteaa, että varsinkin Neuvostoliittoa koskevassa uutisoinnissaan *KU* oli suopea ja myötämielinen itänaapuria kohtaan (Ruusunen 2008, 269–270). Salminen kuitenkin toteaa, että 1970-luvun alussa SKDL/SKP:n ote *KU*:sta hölleni hieman, kun 1960-luvun lopulla puolueiden johtoon astuivat uudistusmieliset Aarne Saarinen (SKP) ja Ele Alenius (SKDL). Lehti sai kirjoittaa hieman aiempaa vapaammin. (Salminen 1988, 237–241)

Suomen Sosialidemokraatti oli 1970-luvun alussa ja on edelleen puolueensa SDP:n pää-äänenkannattaja. Salmisen mukaan poliittisen vasemmiston lehdistöllä on huomattavasti oikeistoa suurempi into julistaa näkyvästi puolueensa ideologiaa. Vaikka puoluesihteerin Kalevi Sorsa kuvaili *SS*:n ja sosialidemokraattisen puolueen suhdetta ”omantunnon avioliitoksi”, lehti harvemmin erkani puolueen viralliselta linjalta. Tämä näkyi muun muassa päätoimittajavalinnoissa. Lehden johto oli hy-

⁷ Uutisista avoin oikeistolaisuus yritettiin kuitenkin niittää, vaan aatetta yritettiin ohjata Salmisen mukaan lähinnä pääkirjoituksiin ja mielipideteksteihin. (Salminen 1988, 170)

⁸ *Kansan Uutisten* levikki oli 1970-luvun alussa 40000–50000 tietämällä, ja se oli ainoa valtakunnallinen puolueen pää-äänenkannattaja. Pääkaupunkiseutu ja Uusimaa olivat kuitenkin lehden vahvimmat alueet. (Salminen 1988, 235, 241)

vin yksimielinen puoluejohdon kanssa. 1970-luvulla sosialidemokraattisen lehdistön talous oli *SS* mukaan lukien riippuvainen puolueen jakamista lehdistötuista. Vuonna 1972 *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittajana toimi Pauli Burman. *SS*:n levikkialue oli ja on edelleen koko Suomi, ja se oli levikiltään 1970-luvun alussa suurin demarilehti. Levikkimäärä oli noin 40 000 kappaletta. *SD* on ainoa tämän tutkimuksen lehti, jonka ilmestymistiheys muuttui tarkastelujakson aikana. Vuonna 1972 *SD* harvensi ilmestymistään 7 päivästä 5 päivään. (Salminen 1988, 220–227, 233)

Tämän tutkimuksen aineistossa *Ilkka* on ainoa, jota voi luonnehtia levikkialueensa puolesta nimenomaan maakuntalehdeksi. Etelä-Pohjanmaalla ilmestynyt *Ilkka* oli tarkastelujaksona keskusta-puolueen äänenkannattajana, mutta lehti ei aina noudattanut puolueen virallista linjaa.⁹ Lehden päätoimittajana toimi 1970-luvun alussa Veikko Pirilä, jonka johtoaikana vaikeassa kilpailutilanteessa ollut lehti onnistui nousemaan pienestä lehdestä maakuntansa ykköseksi 1980-luvun alussa. *Ilkka* oli 1960-luvun alusta lähtien jatkuvassa ”lakeuden lehtisodassa” *Vaasa*-lehden kanssa (vuodesta 1984 *Pohjalainen*). 1970-luvun alkuvuosina *Ilkka* alkoi vahvalla sisältö- ja uutiskilpailulla haastaa silloista ykköslehteä *Vaasaa*. *Ilkan* levikki kasvoikin 1970-luvun alussa 10 prosentin vuosivauhtia, ja lehtisota näkyi sisällössä muun muassa ”olemattomassa uutiskynnyksessä” (Tommila & Salokangas 1998, 259). Vuosi 1972 osuu tällöin *Ilkan* kovimpaan nousuaikaan. Lehden levikki oli 1970-luvun alussa suunnilleen sama kuin pää-äänenkannattaja *Suomenmaan*, noin 30 000 kappaletta. (Salminen 1988, 190, 200–203; Tommila & Salokangas 1998, 258–261)

Puoluesidonnaisten lehtien vertailukohdaksi on tässä tutkimuksessa otettu *Helsingin Sanomat*. *HS* oli vuonna 1972 ja on edelleen Suomen suurin lehti niin levikiltään kuin levinneisyydeltään. *Helsingin Sanomien* levikki oli 1970-luvun alussa jo yli 300 000 kappaletta, eli se on lähes viisinkertainen *Uuteen Suomeen* nähden. *HS* edustaa tässä tutkimuksessa sitoutumatonta lehdistöä, mutta samalla myös lehteä, jonka vaikutusvalta on Suomessa ollut 1960-luvulta lähtien suuri. Tarkastelujakson aikana vuonna 1972 *HS*:n vastaavana päätoimittajana toimi Teo Mertanen. Päätoimittajana toimi puolestaan Heikki Tikkanen. (Salminen 1988, 154–156)

Sitoutumaton lehdistö koki vahvaa nousua 1970-luvulla, ja *HS*:lle 1970-luku olikin suotuisaa kasvuaikaa. On syytä ottaa huomioon, että puolueista sitoutumaton ei tarkoita samaa kuin pelkääntään puolueeton tai sitoutumaton. *HS* on ottanut kantaa ”sitoutumattoman” historiansa aikana milloin mistäkin, ja 1960-luvulta lähtien lehti on Salmisen (1988, 227) mukaan epäsuorasti kannattanut sosialidemokraatteja. Joka tapauksessa *HS* ei sanojensa mukaan noudata uutisoinnissaan kenenkään tahtoa, ainoastaan lehden omaa. (Salminen 1988, 156, 158,)

Tässä tutkimuksessa käytetään aineistona myös vuoden 1972 eduskunnan valtiopäivien asiakirjo-

---

⁹ Salmisen mukaan esimerkiksi keskustan pää-äänenkannattaja *Suomenmaa* oli 1970-luvulla täysin puolueenjohdon ja erityisesti presidentti Kekkonen hihnassa. (Salminen 1988, 193)

ja. Näihin lukeutuvat eduskunnan täysistunnoissa käydyt keskustelupöytäkirjat, kun käsittelyssä on ollut uskonnonopetukseen liittyviä esityksiä. Lisäksi mukaan on otettu eduskunnassa tehdyt toivomusaloitteet ja hallituksen esitykset, joista lehdissä on kirjoitettu. Eduskunta-aineisto on mukana apuvälineenä, kun tarkoituksena on tarkastella lehtijuttujen ideologiaa. Lehdet ovat voineet kirjoittaa samasta aiheesta, mutta painotukset ovat voineet vaihdella.

3.3. TYÖKALUINA KRIITTINEN DISKURSSIANALYYSI JA ARTIKULAATIOTEORIA

Tässä tutkimuksessa käytetyt analyysimenetelmät pohjautuvat kriittiseen lingvistiikan piirissä syntyneisiin tutkimusmenetelmiin, kriittiseen diskurssianalyysiin ja artikulaatioteoriaan. Diskurssianalyysi ei kuitenkaan kykene yksinään vastaamaan kaikkiin analyysin vaatimiin kysymyksiin, minkä takia olen soveltanut artikulaatioteoriaa analyysissä.

Diskurssianalyysi on pitkälti ollut teoreettis-metodologinen viitekehys, jota on käytetty kielenkäytön tutkimuksessa (Valtonen 1998, 96). Diskurssianalyysin tutkimusperinteessä on oltu kiinnostuneita kielenkäytön ja vallan välisestä suhteesta.¹⁰ Kriittisen diskurssianalyysin kehittäneen Norman Fairclough'n tarkoituksena on ollut luoda pätevä ja käytännöllinen tutkimustapa, jolla median kieltä voi tutkia. Hän on lähinnä pragmatikko, joka on soveltanut Foucault'n, Hallin, Bourdieun ja monen muun teoreetikon ajatuksia ja kehittänyt mallin, jonka avulla mediatekstejä voi analysoida. (Kallio-
koski 1996, 18–24) Fairclough'n käytännönläheisyys lienee syynä hänen suureen suosioonsa.

Kriittisellä diskurssianalyysillä tarkoituksena on selvittää sitä, millä tavalla mediassa käytetty kieli ylläpitää valtaa ja toisaalta myös luo yhteiskunnallisia valtasuhteita (Fairclough 1997, 76–77). Jokainen mediateksti ylläpitää tietyn ideologian mukaista valta-asetelmaa: tämä näkyy muun muassa siinä, miten tekstissä representoidaan maailma (tai todellisuus), millaisia identiteettejä tai millaisissa ”rooleissa” mediateksteissä esiintyjiä käytetään sekä siinä, millaisia suhteita osallistujien välille (kuten toimittajan ja yleisön suhde) tekstin avulla rakennetaan (Fairclough 1997, 13–14).

Fairclough jakaa kriittisen diskurssianalyysinsä kahteen analyysivaiheeseen, joita hän nimittää 1) *viestintätilanneanalyysiksi* sekä 2) *diskurssijärjestyksen analyysiksi*. Viestintätilanneanalyysissä (1) tarkastellaan sitä tilannetta, jossa tietty mediatuotos on syntynyt. Fairclough jakaa analyysivaiheen vielä kolmen osa-alueen analyysiin: *tekstin*, *diskurssikäytännön* ja *sosiokulttuurisen käytännön analyysiin*. *Tekstianalyysissä* tarkastellaan mediatekstin lopputuotosta (eli tekstiä, kuvaa tai vastaavaa) lingvistisen analyysin keinoin. Vaiheessa keskitytään sanaston, sanojen merkitysten eli semiotiikan

---

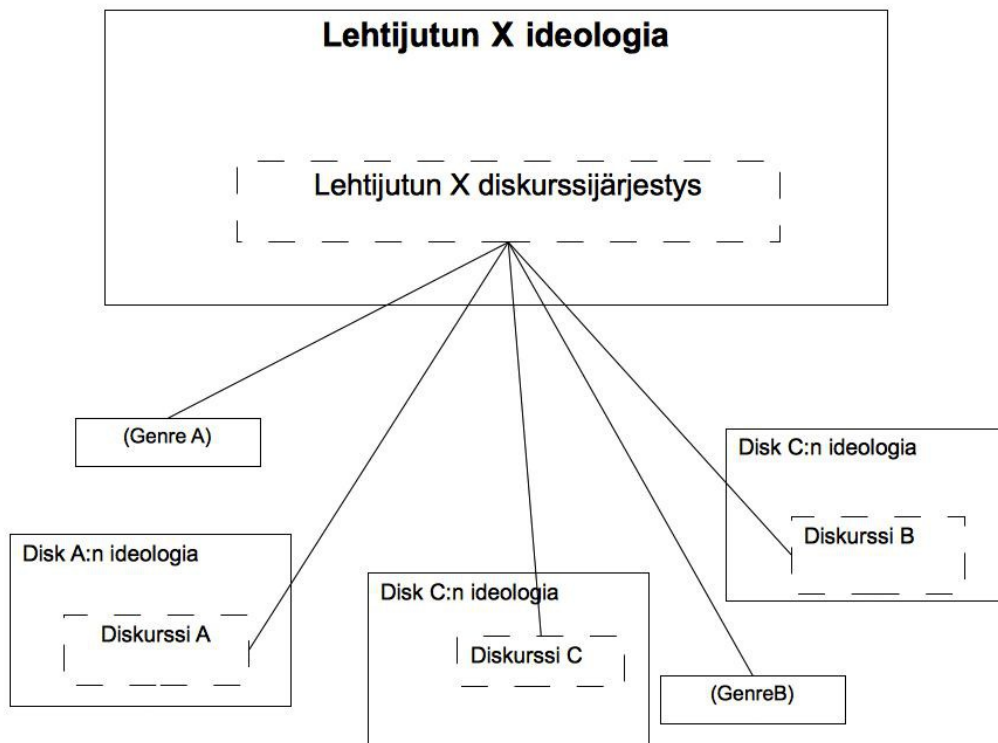
¹⁰ Muista tutkimussuuntauksista mm. Valtonen 1998, 99–102 sekä Fairclough 1997, 33–49.

ja kieliopillisten valintojen (käytetäänkö lauseessa aktiivia vai passiivia ja niin edelleen) tarkasteluun. Tavoitteena on tekstin lingvistisen representaation analyysi. *Diskurssikäytännön* analyysissä keskitytään siihen, miten tietty mediateksti syntyy ja miten se on tapana kuluttaa. Esimerkiksi tiedotusvälineiden tapa käyttää lukuisia eri lähteitä ja lähdetyppejä näkyy tekstissä diskurssien moninaisuutena. Diskurssikäytäntöihin liittyy myös lehtitekstin genre. Esimerkiksi uutisen ja pääkirjoituksen diskurssikäytännöt (tavat, jolla eri diskursseja käytetään ja yhdistellään) ovat keskenään erilaiset. (Fairclough 1997, 76–84)

Sosiokulttuurinen analyysi on tärkeä osa diskurssianalyysiä. Sosiokulttuurisen vaiheen tarkoituksena on paljastaa analysoitavan tekstin sosiaalinen, historiallinen, taloudellinen ja poliittinen konteksti. Sekä Fairclough että Foucault korostavat, että diskurssit ovat historiallisten kontekstiensä tuotoksia (Fairclough 1997, 58; Foucault 2005, 62–65). Sosiokulttuuriset käytännöt vaikuttavat siihen, miten mediatekstien diskurssikäytännöt muovautuvat tietyssä aikana. Tämä luonnollisesti vaikuttaa myös siihen, että tietyssä historiallisena aikana syntyy tietyntyyppisiä lehtitekstejä. (Fairclough 1997, 82) Lehtitekstien diskurssianalyysiä ei voi siis koskaan repiä irralleen omasta sosiokulttuurisesta kontekstistaan. Toisaalta lehtitekstit myös uusintavat ja tuottavat sosiokulttuurista kontekstia. Kielenkäyttö on toimintaa, joka pyrkii merkityksellistämään maailmaa. Teksteissä ilmenevä tapa merkityksellistää on myös tietoista sosiokulttuurisen maailman tuottamista.

Viestintätilanneanalyysin lisäksi tekstille tehdään diskurssijärjestyksen analyysi (2). Diskurssijärjestyksen analyysissä tarkastellaan sitä, miten tekstissä käytetään, muovataan ja yhdistellään eri genrejä sekä diskursseja. Median on yhdisteltävä erilaisia diskursseja (esimerkiksi tieteellistä ja viihteellistä), jotta yleisö kiinnostuu aiheesta. Muun muassa näiden vastakohtaisuuksien takia median käyttämä kieli on sellaista kuin on. Diskurssijärjestyksen analyysissä keskitytään sen tarkasteluun, mitkä diskurssit sekä genret ovat esillä minäkin aikana. Median tuotos (kuten lehtiteksti) on siis diskurssien ja genrejen mosaiikki, ja tämä mosaiikki ilmentää todellisuutta, ideologiaa ja täten myös yhteiskunnallisia valtasuhteita tietyllä tavalla. Diskurssijärjestyksen analyysissä pyritään erittelemään tekstissä käytetyt diskurssit ja tekstigenret sekä analysoimaan niiden synnyttämää todellisuuden representaatiota. Työvaihe on pitkälti tekstin intertekstuaalisten suhteiden erittelyä. Diskurssijärjestyksen analyysi on osin päällekkäistä tekstianalyysin kanssa. Työvaiheet menevät monin paikoin päällekkäin ja näin myös täydentävät toisiaan. (Fairclough 1997, 89–92)

Jokaisesta tiedotusvälineestä voi havaita tietyn yhtenäisen linjan diskurssien käytön suhteen. Lehdillä voi olla siis oma diskurssijärjestyksensä eli oma yhtenäinen tapansa yhdistellä tietyn tyyppisissä jutuissa tietynlaisia diskursseja. Vakiintunut diskurssijärjestys voi heijastaa lehden ideologiaa. (Fairclough 1997, 92)

Kriittisen diskurssianalyysin soveltaminen tähän tutkimukseen tuottaa pari ongelmaa. Ensimmäinen on se, että Fairclough'n menetelmä on äärimmäisen perusteellinen, eikä tämän tutkimuksen puitteissa ole mitenkään mahdollista kirjoittaa perusteellista diskurssianalyysiä jokaisesta lehtijutusta, joka käsittelee uskonnonopetusta. Käytänkin Fairclough'n menetelmää ohjenuorana, jota soveltan tutkimuksessani.

Toinen ongelma on se, että kriittinen diskurssianalyysi on kohdistettu kaikkiin mahdollisiin mediatuotoksiin riippumatta siitä, mikä mediatuotoksen aihe on. Tämän tutkimuksen aineistossa kaikkien lehtitekstien aihe ei aina ole suoraan ”uskonnonopetus”, vaan analyysiin on otettu mukaan kaikki lähdeaineistossa esiintyneet lehtijutut, joissa uskonnonopetusta käsitellään. On siis otettava huomioon se, minkälaisiin aiheisiin uskonnonopetus on mahdollisesti nivelletty. Tätä varten analyysiä täydennetään Stuart Hallin käyttämän¹¹ artikulaatioteorian avulla.

Artikulaation käsitteellä tarkoitetaan yleisessä kielenkäytössä tapaa, jolla sana fyysisesti muo-

¹¹ Vaikka artikulaatioteoria liitetään usein Halliin, hän myöntää sen tulleen alun perin Ernesto Laclaulta. Ks. Hall D 1992, 368.

dostetaan vaikkapa ääntä, kieltä ja huulia käyttämällä. Englannin kielessä *articulation*-sana saa toisen merkityksen, yhteen niveltämisen. Artikulaatioteoriassa artikulaatiolla tarkoitetaan sitä, miten tietyt käsitteet, asiat ja ilmiöt yhdistetään ja nivelletään toisiinsa tietyissä diskursseissa. Miksi tietystä asiasta puhutaan toisten asioiden yhteydessä? Minkälaisia ymmärtämisen viitekehyksiä tiettyjen asioiden ympärille luodaan? Artikulaatioteoriaa voidaan mediatutkimuksessa käyttää tutki-
maan sitä, miten tietyt aiheet nivotaan osaksi suurempia kokonaisuuksia. (Hall 1992 D, 368; Kunelius 1997, 205; Pantti 2004, 244–245)

Tämän tutkimuksen kannalta on olennaista se, miten uskonnonopetus *artikuloituu* eri aiheisiin. Artikulaatioteorian avulla voidaan tarkastella sitä ymmärtämisen kehystä, jonka kautta lehtijutuissa välitetään tietoa uskonnonopetuksesta. Teorian avulla voidaan myös selvittää, miten tietyt aiheet nivelletään (engl. articulate) osaksi tiettyjä diskursseja ja ideologioita. Keskeistä on se, millainen merkitys tietylle aiheelle annetaan tietyn ideologisen kehyksen kautta. Hall käyttää esimerkkinä uskontoa:

”Esimerkiksi uskonnolla ei ole mitään välttämätöntä poliittista konnotaatiota. – – Sitä ei toki käy kiistäminen, että historiallisessa yhteiskuntamuodostumassa uskonto on aina kahlittu tietyin hyvinkin suoraviivaisin tavoin kulloisenkin valtarakenteen kulttuuriseksi ja ideologiseksi pönkäksi.” (Hall 1992 D 369)

Artikulaatioteoria auttaa siis paljastamaan sen, miten tietty aihe minkäkin ideologian piirissä mielletään. Konnotaatiot ja aiheiden väliset syy-yhteydet eivät ole missään tapauksessa itsestään selviä, vaan, kuten Hall kuvailee, aina keinotekoisesti tai tarkoituksenmukaisesti luotuja. Sovellan tässä tutkimuksessa artikulaatioteoriaa, kun analysoin niitä aiheita, joiden piirissä käsitellään uskonnonopetusta. Artikulaatioteoria auttaa paljastamaan kunkin ideologian tavan ymmärtää uskonnonopetuksen asema suomalaisessa, 1970-luvun alun yhteiskunnassa. (Hall 1992 D 368–372; Kunelius 1997, 205; Pantti 2004, 245)

4. OIKEA AIKA, OIKEA PAIKKA – HISTORIALLINEN KONTEKSTI

Paneudun tässä luvussa tutkimusaiheeni taustoihin. Ensimmäiseksi luon katsauksen peruskoulu-uudistukseen. Samalla selvitän, millainen koululaitos oli ennen uudistusta. Tarkastelen lisäksi sitä, millainen asema uskonnonopetuksella on ollut suomalaisessa koulujärjestelmässä.

Luvun loppupuolella teen katsauksen 1970-luvun alun Suomeen. Tarkastelussa on Suomen poliittinen tilanne, mutta otan huomioon myös sen, millainen asema medialla oli Suomessa. Luvun tarkoituksena antaa käsitys siitä, millaista aikaa Suomessa elettiin 40 vuotta sitten. Luku on osaltaan

myös kriittisen diskurssianalyysin edellyttämää sosiokulttuurista analyysiä: diskurssit ovat aina aikaansa ja paikkaansa sidottuja. On siis tarpeen selvittää, millainen on se ajanjakso, johon tämän tutkimuksen aineisto sijoittuu. Luku nojautuu lähes yksinomaan aiempaan tutkimukseen.

4.1. PERUSKOULU-UUDISTUS

4.1.1. Suomen koulutusjärjestelmä ennen peruskoulua

Suomen¹² koulujärjestelmän voidaan katsoa alkaneen vuonna 1866, kun kunnallisasetuksen yhteydessä seurakunnat irrotettiin kunnista. Tuohon vuoteen asti seurakunnat olivat vastanneet kansan opettamisesta, ja opetuksen tavoitteena oli ollut ennen kaikkea katekismuksen opettaminen. Uudistuksen yhteydessä koulutusvastuu siirtyi kunnille, ja näin syntyi kansakoulu. Kansakoulun tavoitteena oli taata kaikille kansalaisille yhteinen peruskoulutus. Ennen kansakouluun astumista piti kuitenkin osata lukea, joten tuli tavaksi käydä pari vuotta alakansakoulua. (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 22–25) Vielä 1900-luvun alkuvuosikymmeninä seurakunnat yhä vastasivat erityisesti alakansakoulujen pyörittämisestä, ja koulunkäynti oli vapaaehtoista. (Tuomaala 2011, 98) Vasta vuonna 1921 Suomessa säädettiin oppivelvollisuus, minkä seurauksena kaikkien 7 vuotta täyttävien lasten piti ilmoittautua kouluun. Aluksi oppivelvollisuus päättyi 13–14-vuotiaana. (Tuomaala 2011, 95–96)

Vuonna 1957 oppivelvollisuutta pidennettiin niin, että se päättyi vasta oppilaan täytettyä 16 vuotta. Samassa uudistuksessa alakansakoulu yhdistettiin kansakouluun, ja koulu muuttui kuusivuotiseksi. Kansakoulua pystyi vielä jatkamaan kahdella jatkoluokalla, joiden suorittaminen yleensä vaadittiin, jotta pystyi hakemaan ammatilliseen koulutukseen. Valtion ammattikoulujen lisäksi monilla teollisuusyrityksillä oli omat ammattikoulunsa. Tavoitteenahan oli kouluttaa työntekijöitä oman yrityksen palvelukseen. (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 31; Heikkinen 2011, 51–52)

Oppivelvollisuuden tarkoituksena oli aluksi sivistää ja opettaa kansaa niin, että kansalaiset pystyisivät toimimaan demokraattisessa yhteiskunnassa ja ymmärtämään heitä koskevaa päätöksentekoa. Vastikään itsenäistyneessä Suomessa oli tarve kasvattaa kansalaisia, jotka ymmärsivät sitä yhteiskunnallista muutosta, jossa Suomessa elettiin. (Tuomaala 2011, 95; Jalava 2011, 82–83) Vaikka kansakoulun isäksi kutsutun Uno Cygnaeuksen tarkoituksena oli ollut saavuttaa kaikille kansalaisil-

---

12 Viitataan Suomi-nimityksellä Suomen suuriruhtinaskuntaan, kun kyse on ajasta ennen vuotta 1917. Vuoden 1917 jälkeen tarkoitetaan Suomen valtiota.

le yhtäläinen pohjakoulutus, kansakoulu miellettiin vuosien ajan ”rahvaan kouluksi” (Jalava 2011, 93–94). Kansakoulun rinnalle kehittyikin jo alusta saakka toinen koulujärjestelmä, oppikoulu. Oppikoulun taustalla oli filosofi J.V. Snellmanin ajatus. Snellman ajatteli, että sivistys, joka on koulutuksen tarkoituksena, tarkoitti ennen kaikkea taitoa elää oman säädyn mukaisesti. Kansakoulun tehtävänä oli siis sivistää rahvasta niin, että se pystyisi elämään oikeaa ja ”sivistynyttä” rahvaan elämää. Vastaavasti kaupunkeihin piti perustaa kouluja, jotka vastasivat porvariston kouluttamisesta oman säätynsä mukaiseen elämään (Jalava 2011, 79–80). Käytännössä Snellmanin kaavaileman koulujärjestelmän tarkoituksena ei siis ollut luokkaerojen kaventaminen vaan niiden vakiinnuttaminen: ”Kun rahvas piti yllä arkielämää, keskiluokka loi kulttuuria ja valtioelämää.” (Tuomaala 2011, 106) Kansakoulun ja oppikoulun muodostama rinnakkaisjärjestelmä oli voimassa aina 1970-luvun alkuun saakka, kunnes peruskoulu alkoi.

Oppikoulun asema vahvistettiin vuoden 1872 koulujärjestyksessä, ja se rakentui keskikoulusta ja lukioista. Keskikoulu oli viisivuotinen koulu ja lukio puolestaan kolmevuotinen. Oppikouluun piti hakea erikseen, ja sitä ennen piti olla käynyt kaksi vuotta yläkansakoulua. Vuoden 1957 uudistuksen jälkeen oppikouluun pystyi hakemaan siis kansakoulun neljännen luokan jälkeen. Jotkut oppilaat suorittivat oppikouluun pääsyn vaadittavan oppimäärän erillisissä valmistavissa kouluissa. (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 24) Mikäli halusi päästä yliopistoon, piti suorittaa oppikoulu, sillä se oli ainoa tapa saada vaadittava ylioppilastutkinto. Oppikouluista valtaosa oli yksityisomistuksessa, ja niiden käynnistä perittiin lukukausimaksua. Esimerkiksi vuonna 1961 Suomessa oli 474 oppikoulua, joista vain 121 oli valtion omistamia. Alkuun oppikoulut oli jaettu vielä erillisiin tyttö- ja poikalyseoihin, mutta taloudelliset pakotteet ajoivat vuosien saatossa yhteiskoulujen perustamiseen. (Kaarinen 2011, 409–412)

Vaikka oppikoulu syntyi alkujaan porvariston ja ”herrojen” oppilaitoksiksi, 1900-luvun alkuun tultaessa oppilaiden sosiaaliset taustat monipuolistuivat. Kaupunkeihin alkoi kertyä maalta muuttaneita pienyrittäjiä ja -käsityöläisiä, jotka halusivat lapsilleen hyvän koulutuksen. Sosiaalisen taustan muutosta lisäsi vielä se, että oppikouluja alettiin perustaa entistä enemmän maaseudulle. Kun vuonna 1880 virkamiesperheiden lasten osuus oppikouluissa oli 38 prosenttia, vuonna 1937 vastaava osuus oli 25. Samassa ajassa käsityöläisten ja pienliikkeenharjoittajien lasten osuus oppilaista kasvoi 12 prosentista 39 prosenttiin. Samassa ajassa pientilallisten lasten määrä pysyi jokseenkin samana: vuonna 1880 se oli 9 prosenttia, kun taas vuonna 1937 se oli 8 prosenttia. Käytännössä yhteiskunnan pienituloisimmilta kallis oppikoulu oli vielä tavoittamattomissa. Järjestelmän eduksi voidaan katsoa, että oppikoulu paransi naisten koulutustasoa, joskin kuitenkin vain vauraimmissa väestöosissa. (Kaarinen 2011, 409–411; 412–414)

Suomen koulutusjärjestelmä on muotoutunut yhteiskunnan rakennemuutosten mukana. 1800-lu-

vun puolessavälissä Suomi alkoi muuttua maatalousvoittoisesta yhteiskunnasta talouden lakeja noudattavaksi teollisuusyhteiskunnaksi. Tämä muutos pakotti koulujärjestelmää luomaan teollisuudelle kelvollista työvoimaa, eikä seurakuntien järjestämä katekismusopetus enää riittänyt. Samaan aikaan etenkin kansallisuusaatteen valtaama suomenkielinen sivistyneistö alkoi vaatia sitä, että kansaa piti järjestelmällisesti alkaa opettaa suomen kielellä. (Jalava 2011, 75–76; Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 16–17) 1900-luvun puoleenväliin tultaessa oppivelvollisuus oli jo pitkälti toteutunut. Teollistuminen ja Suomen kansainvälistyminen jatkui. Lisäksi väestö alkoi muuttaa maaseudulta kaupunkitaajamiin. Toinen maailmansota oli myös yhdistänyt sisällissodan kahtia jakamaa kansaa. (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 19–22) Kaiken lisäksi itänaapuriin oli syntynyt kylmän sodan toinen suurvalta, sosialistisesti järjestäytynyt Neuvostoliitto. Tässä, jälleen kerran uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa, herätettiin uudelleen Cygnaeuksen haave koulutusjärjestelmästä, joka on kaikille lapsille tasa-arvoinen ja sisällöltään samankaltainen.

4.1.2. Uudistuksen taustat ja toteutus

Sotien jälkeinen Suomi oli jo täysin erilainen kuin se Suomi, jossa kansakoulu perustettiin. Muun muassa sotakorvausten takia Suomi oli teollistunut, väestö oli entistä kouluttautuneempaa ja yhteiskunnan poliittinen tilanne oli muuttunut. Ei enää eletty sääty-yhteiskunnassa vaan modernissa demokratiassa. Sotien jälkeen Suomesta alettiin rakentaa hyvinvointivaltiota, ja koululaitoksen uudistus oli yksi osa tätä suunnitelmaa. (Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 468)

Peruskouluun siirtyminen johtui osin myös käytännöllisistä syistä. Kun Suomen kaupungit alkoivat 1950- ja 1960-luvuilla kasvaa, maaseuduilta kotoisin olevat vanhemmat halusivat mahdollistaa omille lapsilleen entistä paremman koulutuksen. Perheiden tulotkin olivat kasvaneet sen verran hyvin, että yksityiskoulut eivät enää tuntuneet niin hintavilta vaihtoehdoilta. Muun muassa näiden syiden seurauksena oppikouluihin tapahtui valtava oppilasryntäys 1960-luvulla. Kun vielä vuonna 1950 lukion aloitti 10 prosenttia ikäluokasta, vuonna 1960 lukion suorittaneiden osuus oli kasvanut 50 prosenttiin. (Hirvi 2000, 8; Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 470)

1960-luvun alussa oltiin tultu tilanteeseen, jossa suuret, sotien jälkeen syntyneet ikäluokat alkoivat haluta entistä parempaa koulutusta. Koulutusjärjestelmä oli kuitenkin vielä 1900-luvun alun luokkayhteiskunnan jättämä jäännös, joka ei enää vastannut modernin maailman tarpeita. Tämän takia alettiin jälleen uudistaa koulua niin, että se sopisi entistä paremmin koko kansan sivistäväksi koululaitokseksi. Niinpä vuonna 1963 eduskunnassa päätettiin alkaa selvittää yhtenäiskoulun läpikäymistä Suomessa. Komiteamietinnöt olivat edenneet niin, että vuonna 1967 K.R. Paasion hallitus esitti lain koulujärjestelmän perusteista eduskunnalle. (Aho 2000, 18–20)

Uuden yhtenäiskoulun oli siis tarkoitus purkaa vanha rinnakkaiskoulujärjestelmä. Käytännössä peruskoulu-uudistuksen toteutus ei kuitenkaan ollut niin yksinkertaista. Yksi suurimmista ongelmista oli se, että uudessa mallissa valtio ja kunnat vastasivat koulutuksen järjestämisestä. Suomessa toimi kuitenkin tuohon aikaan vielä valtava määrä yksityisiä oppikouluja, jotka oli määrä ”valtiollistaa” (Aho 2000, 20–23). Kaiken lisäksi peruskoulun tarkoituksena oli taata kaikille lapsille tasapuolinen koulutus riippumatta siitä, missä päin Suomea he asuivat. Käytännössä peruskoulu asetti kaikki Suomen alueet myös maantieteellisesti tasa-arvoiseen asemaan.

Laki koulutusjärjestelmän perusteista hyväksyttiin eduskunnassa vuonna 1968, Mauno Koiviston I hallituksen aikana. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että Suomi oli siirtymässä peruskoulujärjestelmään. Peruskouluun siirtyminen ei kuitenkaan nauttinut poliittisten puolueiden suosiota niin paljon kuin olisi voinut olettaa. Peruskoulu on usein luettu sosialidemokraattien ansioksi, mutta pelkästään yksi, jokseenkin suuri puolue, ei pysty runnomaan noin suurta uudistusta eduskunnassa läpi. Peruskoulun isäksi on silti ollut tapana kutsua silloista kouluhallituksen ylijohtajaa Reino H. Oittista (sd.), eikä tämä arvio suinkaan väärä ole, vaikkakin hieman liioiteltu. Oittinen toimi Paasion I hallituksen opetusministerinä, ja hän johti pitkälti peruskoulun suunnittelutyötä¹³. Pelkkiä sosialidemokraatteja saati Oittista ei kuitenkaan ole kiittäminen, vaan sosialidemokraatit tarvitsivat myös toisen suuren puolueen, keskustan tuen. (Kärenlampi 1999, 24–25, 34–35)

Peruskoulu houkutti keskustaa eri syistä kuin sosialidemokraatteja: kun SDP halusi taata poliittisen ideologiansa mukaisesti tasa-arvoisen koulutuksen kaikille sukupolven lapsille, keskustaa houkutti puolestaan vahvan koulujärjestelmän luominen haja-asutusalueille, kauemmas kaupungeista ja taajamista. Halki 1960–1970-lukujen keskusta, johtajinaan Johannes Virolainen ja Kekkonen, ajoivat maaseutua ja haja-asutusalueita hyödyttävää politiikkaa. Töitä ja palveluja perustettiin sinne, missä ihmiset asuivat, eikä niitä haluttu keskittää kaupunkikeskuksiin. Kun kaksi eduskunnan suurinta puoluetta kykeni löytämään yhteisymmärryksen, peruskoulu-uudistus oli mahdollista toteuttaa.¹⁴ (Kärenlampi 1999, 38–41) Kokoomus on joutunut peruskoulu-uudistuksessa elämään syntipukin ja hidastajan roolissa. Totta oli, että oppositioon kuulunut kokoomus vastusti peruskoulua, mutta kokoomuksen leimaaminen yksityisiä oppikouluja puolustaviksi porvareiksi vaikuttaa sekä jälkiviihsaudelta että historian kirjoittamiselta ”voittajan” näkökulmasta. 1970-luvun alku kuvataan historiankirjoituksessa mielellään mustavalkoisena, tai pikemminkin punasinisena aikana.

13 Kalevi Sorsan muistelmat kumoavat harhaluulon, jonka mukaan suomalainen peruskoulujärjestelmä olisi kopioitu Ruotsista tai Itä-Saksasta DDR:stä. Sorsa muistelee Johannes Virolaisen kanssa käytyä keskustelua. Keskustelussa Virolainen oli kertonut Sorsalle, että Oittinen oli ollut kiinnostunut siitä, miten peruskoulu-uudistus oli toteutettu Norjassa. (Luettu Kärenlampi 1999, 65)

14 Kärenlampi huomauttaa, että Johannes Virolaisen ja Reino Oittisen sujuva yhteistyö helpotti peruskoulu-uudistuksen läpimenoa. Pitää muistaa, että Virolainen oli Koiviston I hallituksessa opetusministerinä ja jatkoi siitä, mihin Oittinen oli jäänyt. Ks. Kärenlampi 1999, 35, 40.

Koiviston hallitus asetti tavoitteeksi, että peruskouluun alettaisiin siirtyä vuonna 1972. Tavoite onnistui, ja ensimmäisenä peruskouluun siirtyivät haja-asutetut kunnat Pohjois- ja Itä-Suomessa. Siirtymä kesti kaikkiaan yli viisi vuotta, ja viimeisenä peruskouluun siirtyivät pääkaupunkiseudun koulut vuosien 1977–1978 aikana. Siirtymäaikana Suomessa oli siis käytössä kaksi rinnakkaista koulujärjestelmää. (Kärenlampi 1999, 40–41) Peruskoulu oli yksi merkittävä askel suomalaisen hyvinvointivaltion luomisessa.

4.2. USKONNONOPETUS SUOMESSA

4.2.1. Uskonnonopetus ennen peruskoulu-uudistusta

Peruskoulu-uudistuksen aikana suomalainen opetusjärjestelmä oli vasta noin satavuotias. Samassa ajassa uskonnonopetuksen asema oli jo muuttunut merkittävästi. Historiallinen tarkastelu auttaa ymmärtämään ajan nopeaa aatemurrosta.

Uskonnonopetuksen historia Suomessa on yhtä pitkä kuin suomalaisen koululaitoksen. Pikemminkin pitäisi sanoa, että koululaitos oli pitkään puhtaasti kristillinen, ja opetuksen tavoitteena nähtiin nimenomaan ihmisen uskonelämän vahvistaminen ja kristillisen elämäntavan omaksuminen (Pyysiäinen 1982, 19). Hallinnollisesti koululaitos oli vuoteen 1866 saakka vielä piispojen alaisuudessa. Papisto ei halunnut edes luopua kansalaisten opetusvastuustaan, koska kirkon näkökulmasta kansan valistaminen oli sen tärkeimpiä tehtäviä. Kirkon näkökulmasta koululaitoksen ensisijainen tehtävä oli valmentaa rippikouluun. (Nikander 2011, 143) Voi sanoa, että vielä 1800-luvun puolessavälissä uskonnonopetuksen ei muodostanut erillistä oppiainetta, vaan koko opetus oli luonteeltaan uskonnon oppimista. Pyysiäinen huomauttaakin, että koko opetuksen tarkoituksena oli vahvistaa ja suojella valtion uskontokäsitystä (Pyysiäinen 1982, 19). Vuoden 1866 kunnallisasetuksen yhteydessä kirkko menetti otteensa kansanopetuksesta, mutta papiston tehtäväksi jäi valvoa kristinopin opetusta (Saine 2000, 24–25).

Kansakoulu muutti uskonnonopetuksen asemaa, mutta sisällöllisesti kansakoulu oli tunnustuksellisesti kristillinen instituutio. Pedagogia oli kristillisen kasvatustradition läpäisemää, ja kansakoulun isä Uno Cygnaeus kuvaili luokkahuoneiden olevan luonteiltaan ”Herran pyhiä huoneita” ja opetus-työn ”jumalanpalvelusta” (Tähtinen 2011, 189). 1880-luvulla uskonto-oppiainetta pidettiin 6 tuntia viikossa. Ainoastaan äidinkieltä pidettiin enemmän, yhteensä 10 tuntia. 1920-luvulla koko kansa-

koulun kristillistä luonnetta alettiin kritisoida.¹⁵ (Saine 2000, 28–30)

Uskonnonopetus on 1800-luvun lopulta saakka ymmärretty kuuluvaksi uskonnonvapauden piiriin esimerkiksi lainsäädännössä. Uskonnonvapauden historia alkaa Suomessa vuonna 1889, kun säädettiin eriuskolaislaki. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kansalaiset saivat liittyä evankelis-luterilaisen kirkon ja ortodoksisen kirkon lisäksi muihin protestanttisiin vähemmistökirkkokuntiin. Lain tarkoituksena oli lähinnä vakiinnuttaa baptistien, adventistien ja metodistien asema. Kirkosta eroaminen ei eriuskolaislain avulla ollut mahdollista. (Seppo 2003, 39)

Uskonnonvapauden kannalta tärkeä vaihe oli Suomen itsenäistyminen vuonna 1917. Vuonna 1919 voimaan astuneessa Suomen hallitusmuodossa ei sanota, että Suomi olisi evankelis-luterilainen tai ortodoksinen valtio. Hallitusmuodon § 8 takasi kaikille oikeuden kuulua tai olla kuulumatta haluamaansa uskonnolliseen yhdyskuntaan. Periaatteessa Suomi on ollut koko itsenäisyytensä ajan uskonnollisesti riippumaton valtio. Käytännössä evankelis-luterilaisella kirkolla ja ortodoksisella kirkolla on kuitenkin ollut erikoisasema. Tämä johtuu hallitusmuodon niin kutsutusta kirkkopykälästä § 83, jonka mukaan evankelis-luterilaisen ja ortodoksisen kirkon asioista päätetään kirkkolaila. (Seppo 2003, 38–41) Uskonnonopetuksen kannalta uskonnonvapaus tuli voimaan vuonna 1923.

Vuonna 1921 Suomessa määrättiin oppivelvollisuuslaki, ja laki oli kaatua kokonaan uskonnonopetuskiistan takia. Sosialidemokraatit halusivat poistaa tunnustuksellisen uskonnonopetuksen kokonaan ja korvata sen uskonnonhistorian ja siveysopin opetuksella. Oikeisto puolestaan näki uskonnonopetuskritiikin olevan uhka vallitsevaa yhteiskunnan aatteellista perustaa vastaan. Uskonnonopetuskiistan takia oppiaineesta päätettiin vasta pari vuotta myöhemmin, koska oppivelvollisuuslain ei haluttu kaatuvan yhdestä aineesta koituvan riitelyn takia. (Tuomaala 2011, 102)

Kun uskonnonvapauslaki saatiin voimaan kahta vuotta myöhemmin, tilanne selkiytyi. Samaan aikaan uskonnonopetuskeskustelu saatiin lainsäädäntöön, lakiin kansakoulun järjestysmuodon perusteista. Uskonnonvapauslaki määritteli, että kansalaisten ei tarvinnut kuulua uskonnolliseen yhdyskuntaan. Uskonnonvapauslaissa ei kuitenkaan suoranaisesti otettu kantaa uskonnonopetukseen järjestelyihin, vaan käytännön järjestelyt kirjattiin koululakeihin. Uskonnonvapauslaissa kuitenkin mainitaan, että uskonnonopetuksesta voi saada vapautuksen, mikäli ei kuulu luterilaiseen kirkkoon:

”Jos uskonnonopetusta valtion tai kunnan ylläpitämässä tai avustamassa kansakoulussa, oppikoulussa tai muussa oppilaitoksessa annetaan jonkun uskontokunnan opin mukaan, on oppilas, joka kuuluu toiseen uskontokuntaan tai joka ei kuulu mihinkään uskontokuntaan, edusmiehen vaatimuksesta vapautettava sellaisesta uskonnonopetuksesta.” (Uskonnonvapauslaki 1923, § 8)

---

15 On syytä huomauttaa, että kansakoulun rinnalla toimi yksityinen oppikoulujärjestelmä, ja oppikouluun saattoi hakeutua vielä erillisen valmentavan koulutuksen kautta. Käytännössä täysin kristillinen opetus oli mahdollista yhä saada yksityisessä, joko kirkon tai uskonnollisen yhteisön omistamassa, oppikoulussa.

Pykälän sanamuodoissa ymmärretään uskonnonopetus tunnustukselliseksi, koska uskonnonopetuksella viitataan ”jonkin uskontokunnan oppiin”. Laissa kansakoulun järjestysmuodon perusteista puolestaan määriteltiin tarkemmin, että ne oppilaat, jotka eivät kuulu kirkkoon, saavat uskonnonopetuksen sijaan uskonnonhistorian ja siveysopin opetusta. Koulun tuli lisäksi järjestää vähemmistöuskontoon kuuluville oman uskontokunnan mukaista opetusta, mikäli vähintään 20 oppilasta kuuluu kyseiseen uskontokuntaan ja näiden 20 oppilaan vanhemmat sitä erikseen vaativat. (Pyysiäinen 1982, 23–24) Vuonna 1923 voimaan astunut uskonnonvapauslaki oli voimassa vuonna 1972.

Uskonnonvapauslaki korostaa sitä, että lapsen on saatava kotikasvatuksen mukaista uskonnonopetusta. Käytännössä laki ymmärsi uskonnonopetuksen olevan tunnustuksellista (Pyysiäinen 1982, 22), eikä lainsisältö muuttanut jo olemassa olevia opetussisältöjä. Uskonnonvapauslaki ja laki kansakoulujen perusteista kuitenkin mahdollistivat tunnustuksettomien vaihtoehdon järjestämisen niille, jotka eivät kuuluneet evankelis-luterilaiseen kirkkoon tai mihinkään muuhun uskontokuntaan. Käytännössä uskonnonhistoriaa ja siveysoppia opetettiin harvoissa kouluissa (Saine 2000, 93).

Uskonnonopetus oli talvi- ja jatkosotaan saakka opetussuunnitelmissa pitkälti muuttumaton. 1920- ja 1930-lukujen aikana opetussuunnitelmia, tuohon aikaan vielä oppiennätyksiä, muutettiin ensimmäisen kerran 1925 ja toisen kerran 1932, opetuksen sisältö pysyi pääsääntöisesti samansisältöisenä. (Pyysiäinen 1982, 26–29) Suurin muutos tapahtui vuonna 1932, kun koulun oppilaiden ei enää tarvinnut osallistua seurakunnan järjestämiin lukukinkereihin. Vielä 1930-luvun puolessavälissä kirkolliskokous otti aktiivisesti kantaa uskonnonopetuksen sisältöön kouluissa kertomalla muun muassa, että koulujen ei tarvitsisi huolehtia ei-kristittyjen oppilaiden uskonnonopetuksesta. (Saine 2000, 92)

1940-luvulle tultaessa uskonnonopetusta kohtaan alkoi jälleen kohdistua kritiikkiä. Kritiikin määrään vaikutti muun muassa vasemmistopuolueiden menestys sotien jälkeisissä eduskuntavaaleissa.¹⁶ Suunnitelmakomiteoita järjestettiin, jotta kansakoulun uuteen opetussuunnitelmaan saataisiin uudet ohjeet. Kansakoulun opetussuunnitelma valmistui vuonna 1952. Uudessa opetussuunnitelmassa uskonnonopetuksen tehtävä oli jo muuttunut merkittävästi edellisestä. Tunnustuksellisuutta alettiin karsastaa, ja opetuksessa keskityttiin kristinopin sijaan kirkon historiaan ja Raamatun käsittelyyn. Varsinainen kristinopin opettaminen nähtiin yhä enemmän kirkon tehtäväksi, eikä koulun. Opetuksen tunnustuksellisuudesta ei kuitenkaan tohdittu täysin luopua, ja uskonnonhistorian ja siveysopin haluttiin olevan sopusoinnussa oppilaiden kotiseudun uskonnollisen luonteen kanssa. Vuoden 1957 kansakoululain uudistuksen yhteydessä tapahtui vielä se muutos, että vähemmistöus-

¹⁶ Uskonnonopetukseen kohdistuneet kärkkäät mielipiteet tulivat poliittiselta ääriverasemmistolta. Sosialidemokraatit olivat lieventäneet vanhaa, tunnustuksetonta opetusta ajavaa kantaansa. 1940-luvun puolessavälissä puolue jopa poisti puolueohjelmastaan vanhan Forssan puoluekokouksessa kirjatun vaatimuksen, jonka mukaan uskonnonopetus tuli poistaa kouluista. Taustalla lienee sotien aikaiset myönteiset kokemukset kirkon sosiaalityöstä. (Nikander 2011, 155)

kontojen opetukseen velvoittava aiempi 20:n oppilaan vähimmäismäärä pudotettiin kahdeksaan. (Pyysiäinen 1982, 30–32)

Ortodoksisen kirkon uskonnonopetuksessa oli sovellettu vähemmistöperiaatetta aina vuoteen 1957 saakka. Kansakoulun uudessa opetussuunnitelmassa ortodoksiseen kirkkoon kuuluvat saivat oman opetussuunnitelmansa. Syynä oli se, että sodan alta ja Neuvostoliitolle menetetyiltä mailta paenneet itäsuomalaiset evakot olivat ajautuneet asumaan ympäri Suomea. Tämän takia ortodoksit otettiin erikseen huomioon opetussuunnitelmassa. Opetusta ei kuitenkaan järjestetty, ellei koulussa ollut vähintään 8 ortodoksia, joiden vanhemmat toivoivat tunnustuksellista ortodoksista opetusta. (Saine 2000, 108–109)

Vuoteen 1966, jolloin peruskoulu-uudistusta alettiin ajaa läpi eduskunnassa, uskonnonopetus oli kokenut merkittävän muutoksen. Kun vielä 1900-luvun alussa koululaitos nähtiin kristillisenä instituutiona, niin vuosisadan puoleenväliin tultaessa oppiaine nähtiin yhtenä muiden joukossa. Kirkon ja uskonnonopetuksen välinen kuilu alkoi kasvaa, ja vuoden 1966 opetussuunnitelmassa ohjeistettiin, että uskonnollinen elämäntapa ja tunnustus olivat toivottavia, mutta eivät enää opetuksen päätaivoitteena. Sen sijaan pääpainoksi otettiin eri uskontojen kunnioittaminen (Pyysiäinen 1982, 34). 1970-luvulle tultaessa uskonnonopetus oli muuttunut koko opetusta ohjaavasta elämäncatsomuksesta oppiaineeksi, jonka tavoitteena oli arvostaa muiden kulttuurien eettisiä arvoja. Rippikouluvalmennusihanne häipyi niin ikään. (Kallioniemi 2005, 16–17) Tuntimäärätkin olivat pienentyneet niin, että 1960-luvulla uskonnonopetuksen osuus oli enää noin 7 prosenttia kaikesta opetettavista aineista, kun 1920-luvulla se oli ollut 12 prosenttia (Saine 2000; 94,123). Vuonna 1972 kansa- ja oppikoulujen opetussuunnitelmat olivat vielä voimassa niissä kouluissa, joissa peruskouluun ei oltu vielä siirrytty. Käytännössä uskonnonopetuksesta oli päällekkäisten koulujärjestelmien takia kaksi eri ohjeistusta voimassa yhtä aikaa.

Uskonnonopetus on ollut kiistakapulana koko koululaitoksen historian ajan, eikä keskustelu ole vielä tänä päivänäkään päättynyt. Tunnustuksellisuus on muuttunut suosituksaksi. Kallioniemi huomauttaa, että vieläkin julkisuudessa käytävässä uskonnonopetuskeskustelussa on oppiaine ymmärrettään usein kirjoittajan omasta näkökulmasta ja kouluajasta, ja näkemys on ainakin lainsäädännön ja opetussuunnitelmien valossa jo vanhentunut. (Kallioniemi 2005, 17). Voi kysyä, onko vuoden 192 lehtiaineistossa esiintyneet näkemykset kirjoittajien omia kouluaikeisia kokemuksia vai perustuvatko näkemykset senhetkiseen uskonnonopetuksen tilanteeseen.

4.2.2. Uskonnonopetus peruskoulu-uudistuksessa

Peruskoulua alettiin valmistella vuonna 1963, kun Kouluhallituksen opetussuunnitelmakomitea pe-

rustettiin tarkistamaan vanhoja kansakoulun opetussuunnitelmia. Vuoden 1964 helmikuussa oltiin edetty siihen, että eduskunnassa asetettiin peruskoulukomitea miettimään mahdollisuutta siirtyä täysin uuteen koulujärjestelmään. Komitean työn tuloksena Paasion I:n hallitus esitti eduskunnalle vuonna 1967 lain koulujärjestelmän perusteista. Laki hyväksyttiin vuonna 1968.¹⁷ Tämän voi sanoa olevan peruskoulun perustamislaki. Varsinainen Peruskoululaki astui voimaan vasta vuonna 1983. (Saine 2000, 125–126)

Vuonna 1966 julkaistiin ensimmäinen peruskoulun sisältöä koskeva mietintö. Mietinnön mukaan peruskoulun tavoitteena on kasvattaa nuorista *kulttuuri-ihmisiä*, jotka ymmärtävät ja kunnioittavat erilaisia maailmankatsomuksia. Koulusivistyksen lisäksi nuorista pitäisi tulla sosiaaliseen kanssakäymiseen kykeneviä ihmisiä. Lisäksi peruskoulun tehtävänä oli mahdollistaa se, että nuori voi kehittyä ”ehjäksi, itsenäiseksi ja arvostelukykyiseksi persoonallisuudeksi” (Saine 2000, 128). Vuonna 1970 peruskoulun opetussuunnitelmakomitea määritteli vielä peruskoulun kokonaistavoitteiston, jonka piti olla ohjenuorana kaikille muille oppiaineille. Tällaisia tavoitteita oli muun muassa tiedollinen kasvatusta, ihmisen biologian huomioon ottaminen ja esteettinen kasvatusta. Myös uskontokasvatusta määritettiin yhdeksi kattotavoitteeksi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että koko koululaitoksen, ei pelkästään uskonnonopetuksen, yhtenä tehtävänä oli kasvattaa oppilaita ymmärtämään uskonnon merkitys yhteiskunnassa. Kritiikistä huolimatta uskontokasvatus-tavoitetta ei poistettu peruskoulun opetussuunnitelmasta. (Saine 2000, 129–131)

Uskonnonopetuksen ainekohtainen opetussuunnitelma hyväksyttiin niin ikään vuonna 1970. Rakenteellisesti uskonnonopetus jaettiin evankelis-luterilaiseen, ortodoksiseen ja muihin uskontokuntiin kuuluvien opetukseen. Evankelis-luterilaiset ja ortodoksit saivat omat oppiainetavoitteensa, koska ne olivat lainopillisesti Suomessa erikoisasemassa muihin uskontokuntiin nähden. Muihin uskontokuntiin kuuluville opetettiin edelleen erillistä siveysoppia ja uskontojen historiaa¹⁸. Opetusta järjestettiin, jos koulussa oli vähintään viisi oppilasta, jotka osallistuivat opetukseen. Koulu oli myös velvollinen järjestämään tunnustuksellista vähemmistöuskontokunnan opetusta, jos vähintään viiden oppilaan vanhemmat vaativat sitä. Vielä vuonna 1957 oppilaita piti olla 8. (Saine 2000, 132–136)

Vuoden 1970 uskonnonopetussuunnitelmassa kuvaillaan, että evankelis-luterilaisen opetuksen tavoitteena on muun muassa perehdyttää kristilliseen perinteeseen, Raamattuun ja jumalanpalveluselämään. Myös muita uskontoja opetettiin, ja niitä piti myös oppia kunnioittamaan. Missään ei varsinaisesti sanota, että opetuksen luonne olisi tunnustuksellinen¹⁹. Pyysiäinen (1982) huomauttaa,

¹⁷ Saine toteaa, että yksi kiistakysymys uudessa koulujärjestelmälaissa oli uskonnonopetuksen asema (Saine 2000, 125).

¹⁸ Vuonna 1985 uskontojen historian ja siveysopin opetus korvattiin elämäkatsomustiedolla. Saine (2003, 72–73)

¹⁹ Tunnustuksellisen opetuksen käsitteestä on ollut paljon keskustelua. Tämän tutkimuksen kannalta tunnustuksellisen opetuksen voi määritellä Seppo Pennasen tekemien havaintojen mukaisesti. Pennasen mukaan tunnustuksellinen

että opetussuunnitelmissa luterilainen opetus oli luonteeltaan ”yleiskristillistä uskonnonopetusta”. Tavoitteena ei tehdä oppilaista uskovaisia seurakuntalaisia. (Pyysiäinen 1982, 218–219) Ortodoksinen uskonnonopetus tähtäsi puolestaan huomattavasti vahvemmin henkilökohtaisen uskonelämän kehittymiseen liittyviä opetuksia. Luterilaiseen opetukseen verrattuna ortodoksinen kouluopetus oli huomattavasti tunnustuksellisempaa. Saine arvelee syyksi sen, että vähemmistöuskonnon tapojen pelättiin häviävän, ellei niitä opetettu koulussa (Saine 2000, 134–136).

Uskonnonopetuksen lisäksi kouluissa järjestettävät aamuhartaudet herättivät keskustelua 1970-luvun alussa. Tämän tutkimuksen kohdalla se näkyi lehtien mielipidesivuilla, joilla aiheesta keskusteltiin ajoittain kohtalaisen vilkkaasti. Aamuhartauksien ei katsottu olevan uskonnonopetusta vaan sitä uskontokasvatusta, jota peruskoulun kuului toteuttaa. Vuoden 1969 koulujärjestysäännöksessä aamuhartauksista kerrottiin näin:

”aamuhartaudessa, johon kuuluu myös virsilaulua tai muuta musiikkia, käsitellään lyhyesti persoonallisuuden kannalta merkityksellisiä, oppilaiden elämään, kouluun ja yhteiskuntaan liittyviä aiheita. Aamuhartauden tulee myönteisellä tavalla liittyä koulussa annettavaan uskonnolliseen ja eettiseen kasvatukseen.” (teoksessa Saine 2000, 139)

Vuoden 1970 peruskouluasetuksessa aamuhartaus-nimitys vaihdettiin päivänavaukseksi, ja pikkuhiljaa uskonnollisen sisällön lisäksi päivänavauksissa alettiin käsitellä nuorten elämään liittyviä konkreettisia aiheita entistä enemmän. Rehtori myös myönsi nuorelle vapautuksen tunnustuksellisista päivänavauksista, mikäli nuoren vanhemmat pyysivät sitä. 1970-luvun kuluessa oli yhä yleisempää, että tunnustuksellinen päivänavaus järjestettiin kerran viikossa. Yleensä tämän tuli pitää paikallisen seurakunnan työntekijä. (Saine 2000, 140–141)

Vuoden 1972 joulukuussa tuli voimaan lakimuutos, jonka mukaan uskontoa sai opettaa, vaikkei kuulunutkaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Erioikeuden myönsi kuitenkin presidentti, ja tämän piti kuulla kirkollista asiantuntijaa, ennen kuin erioikeutta anova sai opetusoikeuden.

4.3. SUOMEN MYRSKYISÄT 1960- JA 1970-LUVUT

1960-luvun lopun Suomessa kaikki oli poliittista, ja politiikkaa oli kaikkialla. Peruskoulu-uudistus ja ajan uskonnonopetuskeskustelua ei voida repiä irrallisiksi siitä kehyksestä, jossa keskustelu käytiin. Käsittelen tässä luvussa Suomen poliittista historiaa 1960–1970-luvuilla sekä teen katsauksen

---

opetus on ymmärretty kouluissa tapahtuvaksi kirkon kasteopetukseksi tai oman kirkkokunnan mukaisen opin opetukseksi. Se on myös ymmärretty opetukseksi, joka tähtää oppilaan omakohtaisen uskon omaksumiseen. (Saine 2000, 141–145).

maan kasvavaan taloustilanteeseen. Tarkastelen myös suomalaista mediakenttää, ja viimeisessä luvussa kiinnitän huomiota siihen, kuinka puoluepolitiikka saapui suomalaiseen koulujärjestelmään. Tämän luvun tarkoituksena on antaa lukijalle ymmärrys siitä maailmasta ja niistä ilmiöistä, joissa uskonnonopetuskeskustelu virisi.

Ajanjaksoa on syystä tai toisesta pyritty esittämään tutkimuksessa poikkeuksellisen vahvasti vasemmistolaisuus–oikeistolaisuus-vastakkainasettelun pohjalta. Ikään kuin kylmän sodan laskema rautaesirippu olisi vaikuttanut tutkijoiden ennakkokäsityksiin ajanjakson tapahtumista. Olkoonkin, että idässä oli Neuvostoliitto ja lännessä Yhdysvallat, niin kahtiajakoa eivät kaikki asiat tue. Ensinnäkin Suomessa vallitsi lähes koko ajan keskustavoittoinen, maaseudun rikastuttamiseen tähtäävä politiikka. Ennen vuoden 1966 vaaleja sosialidemokraatit olivat olleet oppositiossa pitkään, ja vasta vuonna 1968 kokoomuksen voi sanoa voittaneen jotain. On siis syytä pitää mielessä kriittinen lähtöasetelma ajan historiankirjoitusta kohtaan.

4.3.1. Radikalisoitunut Kekkosllovakia

Suomi oli sotien jälkeen Neuvostoliiton poliittisen painostuksen alla aina 1990-luvun alkuun saakka. Painostus ulottui ulkopoliitiikan lisäksi myös Suomen sisäpolitiikkaan. Toisen maailmansodan jälkeen presidentti Paasikiven johdolla Suomessa harjoitettiin myöntyväistä idän-politiikkaa, ja tätä samaa linjaa jatkoi myös seuraava presidentti Kekkonen. Taustalla oli jatkuva huoli siitä, että Suomi pysyisi itsenäisenä valtiona eikä joutuisi osaksi Neuvostoliittoa. Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita ohjasi maiden välinen yhteistyö- ja avunantosopimus eli yya-sopimus. Samalla Suomi pyrki pitäytymään puolueettomana lännen ja idän välisessä kylmässä sodassa. 1970-luvun alussa Kekkosella oli meneillään kolmas kausi Suomen presidenttinä, joten tätä politiikkaa oli jatkettu jo pitkään. (Vahtola 2003, 350–355)

Neuvostoliiton ote Suomesta oli varsin tiukka, ja Suomen sisäpolitiikkaa pyrittiin ohjaamaan ulkopoliittisella painostuksella. Hyvänä esimerkkinä oli vuonna 1958 puhjennut yöpakkaskriisi. Sdp:n puheenjohtaja K. A. Fagerholm muodosti kokoomuksen ja Neuvostoliittoon penseästi suhtautuvan SDP:n enemmistöhallituksen, mistä jätettiin pois niin SKP kuin kansandemokraatitkin. Marras-joulukuussa Neuvostoliitto poisti suurlähettiläänsä maasta ja viivytteli kauppasopimusten kanssa. Suhteet paranivat vasta, kun Fagerholmin hallitus jätti eroanomuksensa. Yöpakkasten taustalla lienee ollut Neuvostoliiton pyrkimys estää SDP:tä ja kokoomusta nousemaan vahvaa maalaisliittoa ja Kekkosta vastaan. (Jussila et al. 2003, 267–269)

Noottikriisissä vuonna 1961 niin ikään arvellaan käyneen niin, että Kekkonen käytti hyväkseen hyviä suhteitaan Neuvostoliiton johtajaan Nikita Hrushtsheviin. Tavoitteena oli estää Honka-liitoksi

muodostuneen puolueliittouman presidenttiehdokkaan Olavi Hongan nousu valtaan. Kekkonen matkusti Yhdysvalloista tapaamaan Neuvostoliiton johtoa ja selvittämään Suomen valtiolle lähetettyä noottia. Kriisi selvitettiin, Kekkonen nousi sankariksi ja tuli valittua vuonna 1962 uudelle kaudelle. (Jussila et al. 2003, 270–271)

Suomen puoluepolitiikkaa voi 1950-luvun lopusta 1970-luvun alkuun kuvailla riitaisaksi ja kaksijakoiseksi. Vuonna 1965 Keskustapuolueeksi nimensä vaihtanut Maalaisliitto pysyi suurena puolueena pitkään. Kokoomus ja hajaannuksesta pitkään kärsinyt SDP pyrkivät yhteisvoimin haastamaan keskustan valtaa. Vuoden 1966 eduskuntavaaleissa valta vihdoin vaihtui: hajautunut SDP kykeni kokoamaan rivinsä ja nousemaan eduskunnan suurimmaksi puolueeksi. Samalla päättyi porvarienemmistöisten hallitusten valtakausi. Uudessa hallituksessa pääministeriksi nousi sosialidemokraattien Rafael Paasio. Paasio oli aiemmin syrjäyttänyt kommunistien suuntaan varautuneen Väinö Tannerin SDP:n johdosta, mikä oli omiaan edistämään vasemmistopuolueiden yhteistyötä. Paasion I hallitus on sikäli myös merkittävä, että hallitus ajoi läpi merkittäviä uudistuksia, jotka ennen pitkää johtivat pohjoismaisen hyvinvointivaltion kehittymiseen. Tämän aiheen kannalta merkittävin oli peruskoulu-uudistuksen hyväksyminen eduskunnassa vuonna 1968. (Vahtola 2003, 350–352)

Vasemmiston vahva nousu hidastui vuoden 1970 eduskuntavaaleissa. Kokoomus nousi vaalien yllättäväksi voittajaksi nostaen edustajamääränsä 26:sta 37:een, ja vaikka sosialidemokraatit säilytti suurimman puolueen asemansa, puolueen edustajapaikkamäärä väheni kolmella 55:stä 52:een. Vuoden 1970 eduskuntavaaleja onkin sittemmin kutsuttu protestivaaleiksi. Yhteiskunta protestoi liiallista vasemmistolaisuutta kohtaan. (Suominen 1997, 222)

Puoluepolitiikassa on otettava huomioon SKP:n sisäinen hajaannus. 1960-luvun lopussa kommunistien sisälle muodostui taistolaisiksi ristitty äärivasemmistolainen ryhmittymä. Nimitys annettiin ryhmittymän johtajan, Taisto Sinisalon mukaan. Taistolaisten toiminta oli vähintään äärivasemmistolaista, oikeiston mukaan jopa stalinistista. Sittemmin taistolaisia on syytetty Neuvostoliitto-romantiikasta ja siitä, että ryhmittymän jäsenet pyrkivät saamaan aikaan Suomessa kommunistisen vallankumouksen (esim. Kylävaara 2004, 14–17). Joka tapauksessa taistolaisuuden on ainakin sanottu lisänneen Suomen ”rähmällään oloa” Neuvostoliittoon. SKP:n sisällä hajaannus korostui, kun puolueen johtoon valittiin uudistusmielinen Aarne Saarinen vuonna 1966. (Jussila et al. 2003, 286–287).

1960-luvun loppupuolta on kuvattu yleisesti ottaen vahvasti politisoituneena aikana. Puoluepolitiikalla oli merkitystä erityisesti virkanimityksissä, mutta politiikkaa ulotettiin myös perinteisesti ei-poliittisille alueille. Esimerkiksi Suomen herätyskristilliset piirit perustivat 1960-luvun lopussa oman puolueensa Suomen kristillisen liiton SKL:n,²⁰ joka sai vuoden 1970 eduskuntavaaleissa jo

---

20 Puolue tunnetaan nykyään Suomen kristillisdemokraatteina.

ensimmäisen edustajansa. Vuonna 1972 edustajien määrä kasvoi neljään. Vastaavasti demokratiaan perustuva päätäntävalta haluttiin saada myös koululaitokseen. Median politisoitumisesta kertoo myös Yleisradiosta käyty ”Reporadio”-kiista, johon palaan tuonnempana. (Saine 2000, 124; Jussila et al. 2003, 284) 1960- ja 1970-lukujen vaihdetta kuvatessa on historiankirjoituksessa korostettu politisoitumista paljon, ja todennäköisesti näille päiville säilynyt kuva ajasta on jopa yliväritynnyt. Joka tapauksessa politiikka oli varmasti enemmän tai vähemmän mukana ihmisten arjessa. Poliittisuutta ei ainakaan vähentänyt se, että lehdistö oli vielä tuohon aikaan puoluepoliittisesti sitoutunutta.

Vasemmistolaisuus koki 1960-luvun lopulla vahvan nousun Suomessa. Vuoden 1966 eduskuntavaalit, jotka päättyivät sosialidemokraattien ja kansandemokraattien voittoon, oli yksi merkki vasemmistolaisten aatteiden noususta. Varsinkin nuoriso heräsi vuosikymmenen lopulla, ja juuri nuorten innostusta on kuvattu uusvasemmistolaisuuden nousuna. Ironista kyllä, vasemmistoideologia ei rantautunut Suomeen kommunistisesta Neuvostoliitosta vaan lännestä. Suomen uusvasemmistolaisuus oli osa Yhdysvalloista, Iso-Britanniasta ja Ranskasta lähtenyttä liikettä. Taustalla oli Vietnamin sodan synnyttämä protestiliike, jonka tunnetuimpana muotona oli rauhan aatteen noussut hippiliike. Uusvasemmistolaisuus virisi maailmalla yliopistojen kampuksilla, eikä Suomi ollut tässä mielessä poikkeus. Suomessa syntyneet liikkeet, kuten Marraskuun liike ja Sadankomitea, olivat alkuun puhtaasti pasifistisia rauhanliikkeitä, mutta vuosikymmenen loppua lähestyessä poliittinen ideologia sekoittui rauhanaatteeseen. Käänteentekevä tapahtuma oli marraskuussa 1968 tapahtunut Vanhan ylioppilastalon valtaus Helsingissä. Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan 100-vuotispäivänä järjestetyllä valtauksella haluttiin muuttaa *Ylioppilaslehden* vanhoillista linjaa. Näkyvällä tapahtumalla kannusti aktivisteja entistä konkreettisempiin tekoihin. Vanhan valtauksena tunnettua tapahtumaa sittemmin asettui puolustamaan jopa presidentti Kekkonen, vaikka valtaus oli aikanaan radikaaleinta, mitä Suomessa tapahtui. (Suominen 1997, 165–196)

Vanhan valtauksen lisäksi vuosi 1968 jakoi äärivasemmiston kahtia. Elokuussa 1968 Neuvostoliitto miehitti länteen päin pyrkineen Tšekkoslovakian pääkaupungin Prahan. Helsingissä järjestettiin mielenosoituksia miehityksen takia, mutta osa äärivasemmistosta asettui puolustamaan Neuvostoliiton toimintaa. Osa taistolaisista arvioi, että Tšekkoslovakian miehitys oli vain ”veljellistä apua”. (Suominen 1997, 186; Jussila et al. 2003, 283–287)

Tšekkoslovakian miehitys koettiin suureksi uhkaksi Suomelle: voimakas itänaapuri ajoi panssari-vaunut suoraan valtion pääkaupunkiin. Helsingin Sanomien päätoimittajan Heikki Tikkasen mukaan miehityksen pelättiin johtavan jopa uuteen maailmansotaan (Salminen 1996, 110–111).

Yhtenä huomioitavana piirteenä 1960–1970-luvun politiikalle oli vapaamielistyminen. Koiviston johtama vasemmistohallitus ajoi vuonna 1968 läpi lain viisipäiväisestä työviikosta. Lisäksi keski-

oluen myynti vapautui samana vuonna. (Vahtola 2003, 355–356) Vuosikymmenen vaihteeseen tultaessa myös yhteiskunnan radikalisoituminen alkoi rauhoittua. Suuri osa poliittisista ja pasifistisista liikkeistä ajautui puolueiden ja järjestöjen piiriin. Esimerkiksi taistolaisuus eli Suomisen mukaan vuonna 1972 parasta vuottaan (Suominen 1997, 225–226).

1960-luvun lopun radikalisoitumista ja russomaniaa on ihmetelty vielä nykypäivänä. Suominen luettelee teoksessaan syitä, joilla on perusteltu radikalismia ja varsinkin vasemmistoradikalismia nousua. Yhtenä syynä on voinut olla sukupolvenvaihdos. Suuret, sotien jälkeen syntyneet ikäpolvet olivat saavuttaneet varhaisen aikuisiän. Uusien viestinten, kuten radion ja television kautta nuoriso pääsi käsiksi länsivaltioiden nousevaan populaarikulttuuriin, ja elintason noustessa entistä useampi nuori kykeni hankkimaan yliopistotason koulutuksen. Ensimmäistä kertaa kaupunkilaisnuoret nousivat vastustamaan sotien jälkeistä koti, uskonto ja isänmaa -aatetta (Jussila et al. 283–284). Isäkapi-na-teorioita on perusteltu sillä, että valtaosa taistolaisnuorista oli peräisin porvariperheistä.²¹ Vastaa-vasti radikalisoitumista on perusteltu marxilaisilla yhteiskuntateorioilla, joiden mukaan kapitalismi lopulta kaatuu omaan mahdottomuuteensa ja johtaa vallankumoukseen. Lisäksi syyksi on esitetty sotien jälkeistä postmodernin maailman arvonihilismiä: niin usko tieteen kaikkivoipuuteen kuin uskontoihin oli hävinnyt ja jättänyt tilalle arvotyhjiön. Mitään ei pidetty pyhänä, vaan kaikkea voitiin kritisoida. Tällaista väitettä voi perustella vaikkapa kirjailija Hannu Salaman *Juhannustanssit*-teoksesta seuranneella jumalanpilkkasyytteellä. (Suominen 1997, 20–29) Lännestä tullut Vietnamin sodan kritiikki on voinut vetää Suomessa myös vahvasti mukaansa siksi, että suomettuneena aikana Neuvostoliittoa ei uskaltanut julkisesti kritisoida, mutta Yhdysvaltoja uskalsi. Oli syy mikä tahansa, niin uskonnonopetuskeskustelu, joka tuohon aikaan virisi, ei suinkaan ollut irrallaan ajan poliittisesta kuohunnasta.

Sotien lopusta 1970-luvun alkuun Suomessa elettiin vahvaa taloudellista nousukautta. Neuvostoliitolle maksettavat sotakorvaukset vauhdittivat Suomen teollistumista, ja talouskasvu oli 1960-luvun loppuun asti paikoin jopa 7 prosenttia. Suomi teollistui nopeaa tahtia, mutta maatalousvetoiselle yhteiskunnalle vinha teollistuminen teki myös hallaa: koneistumisen myötä entistä suuremmat väkimäärät muuttivat työn perässä muualle. Maaseudun liikaväestön ja naisten entistä suurempien työmarkkinoille suuntautumisen takia työttömyys oli korkeaa 1960-luvun Suomessa, vaikka talouskasvu olikin suurta. Liikaväestö suuntasi läntiseen naapurimaahan Ruotsiin, missä yleinen palkkataso oli huomattavasti Suomea korkeampi ja työtä oli vauhdikkaan teollistumisen ansiosta paljon tarjolla. Palkkaeroa kasvatti Suomen markan devalvointi 30 prosentilla vuonna 1967. Devalvoinnin jälkeen samasta työstä maksettiin jopa puolet enemmän Ruotsissa. On arvioitu, että vuosien 1946–

---

21 Toisaalta sitä on myös kritisoitu väittämällä, että radikaalinuoriso ei ole mikään edustava otos kokonaisesta sukupolvesta. (ks. Suominen 1997, 20–25)

1979 aikana noin 440 000 suomalaista muutti työn perässä Ruotsiin. (Vahtola 2003, 357–359)

Suomen taloudellinen kasvu notkahti juuri 1970-luvun alussa. Suurena syynä oli vuonna 1971 alkanut kansainvälinen öljykriisi. Vuonna 1971 hidastunut talouskasvu heijastui tuloneuvotteluihin niin, että presidentti Kekkonen runnoi läpi esityksen, joka heikensi tuntuvasti työehtoja. SKDL sekä suuret ammattiyhdistykset vastustivat Kekkonen sopimusta niin, että SKDL lopulta erosi hallituksesta. Vuonna 1971 lakkojen määrä oli suuri. Kiristynyt taloustilanne sai Kekkonen lopulta hajottamaan eduskunnan. Uudet vaalit pidettiin vuoden 1972 alussa. Vaikkeivät voimasuhteet eduskunnassa juuri muuttuneet – sosialidemokraatit pysyi suurimpana puolueena – hallitus jouduttiin rakentamaan uudestaan.²² Vuoden 1972 helmikuussa aloitti sosialidemokraattien muodostama, Rafael Paasion johtama vähemmistöhallitus. Hallitus erosi kuitenkin loppukesästä, ja syyskuun 4. päivänä aloitti Kalevi Sorsan (sd.) johtama sosialidemokraattien, keskustan ja kansanrintamapuolueiden muodostama hallitus. (Jussila et al 2003, 288–295)

Suomalainen yhteiskunta oli 1960–1970-luvuilla hyvin suuressa muutoksessa. Ei oikeastaan ole mikään ihme, että oikeisto pelkäsi kommunistista vallankumousta. Suomessa oli siihen kaikki edellytykset, kun vertaa vasemmiston nousua 1800-luvun teollistuneissa valtioissa Englannissa ja Saksassa. Työntekijöiden huonon aseman sijaan Suomessa oli poikkeuksellisen suuri työttömyys. Valtio yritti säädellä maatalouden liikatuotantoa ja suuret ikäluokat marssivat työelämään. Entistä koneellisempi maatalous oli kuitenkin vähentänyt työpaikkojen määrää, ja suuri osa työvoimasta valui Ruotsiin. Kun ei ole tuloja, syntyy poliittista kuohuntaa. Mielestäni Venäjän kaltaiselta kommunistiselta vallankumoukselta vältyttiin ainoastaan siksi, että Suomessa oli 1960-luvulla toimiva demokraattinen järjestelmä. Vaikuttamisen halu ohjautui liikkeiden kautta järjestöihin ja järjestöistä puolueisiin. Ei tarvinnut marssia kaduille.

4.3.2. Lehtikuolemat, Reporadio ja valikoiva sananvapaus – Suomen media

Lehdistön taloustilanteen kannalta 1960- ja 1970-luvut olivat murroksen aikaa. Lehdistö oli jakautunut maakunnallisiin ykkös- ja kakkoslehtiin. Hitaasti lehtikuolema korjasi pois pienilevikkiset aluelehdet, ja levikkialueen ykköslehdet jatkoivat kasvuaan. Lehtikuoleman tilannetta kuvaa se, että vuonna 1967 eduskunta myönsi suuren taloudellisen avustuksen puolueille, jotta alueelliset, puolueisiin sitoutuneet äänenkannattajat säilyisivät. Avustus pikemminkin hidasti lehtien kuolemaa kuin esti sen. Harvoissa tapauksissa alueen kakkoslehti kykeni selviytymään talousahdingosta, mutta tässä tutkimuksessa tarkasteltu *Ilkka* kykeni siihen. (Salokangas & Tommila 1998, 244–246)

Suurin muutos lehdistön taloustilanteessa oli se, että 1970-luvun aikana yhä useampi lehti alkoi

---

²² Vuoden 1972 eduskuntavaaleissa paikkajako meni seuraavasti: SDP 55, SKDL 37, Kesk. 35, Kok. 34, SMP 18, RKP 10, LKP 7 sekä Suomen kristillinen liitto 4 paikkaa. (Jussila et al 2003, 363)

taloustilanteen kiristytessä luopua puoluesidonnaisuudesta. Alueellisuus alkoi maakunnissa korvata aatteellisuutta. Tämän seurauksena puoluesidonnaiset paikallislehdet joko yhdistivät toimituksensa puolueen pää-äänenkannattajaan tai ajautui konkurssiin. 1970-luvun alussa puolueiden pää-äänenkannattajien merkitys oli suurimmillaan, mutta sitoutumattomien lehtien levikit kasvoivat kaikkein vahvimmin. Jo 1930-luvulla edistyspuolueesta pesäeron tehneen *Helsingin Sanomien* levikki kaksinkertaistui 200 000:sta 400 000:ään vuosien 1952–1980 välisenä aikana. (Salokangas & Tommila 1998, 247–251. Myös Salminen 1988, 149–150)

Lehtien sisällön kannalta 1970-luku oli niin ikään muutosten aikaa. Painotekniikka kehittyi, ja lehtien ulkoasuun alettiin kiinnittää entistä enemmän huomiota. Lehtikuva alkoi muodostua entistä tärkeämmäksi myyntivaltiksi. (Salokangas & Tommila 1998, 270) Varsinkin levikkimääriltään suurissa lehdistä *Helsingin Sanomissa* ja *Uudessa Suomessa* lehtikuville annettiin vuonna 1972 paljon palstatilaa. Lehtijutuissa journalistinen sisältö kehittyi, kun puoluesidonnaisen aatteen lobbaus alkoi väistyä ja toimittajat liikkuvat lehdestä toiseen riippumatta siitä, mikä uuden lehden puoluetusta oli. Kaiken kaikkiaan 1970-luvun alku oli Suomen lehdistölle suurta kasvun aikaa. (Salokangas & Tommila 1998, 274–277)

1970-luvun lehdistöstä ei voi puhua ilman, että mainitsee itsesensuurin (emt. 278–280). Kekkonen valtakauden aikaista suomalaista yhteiskuntaa on kuvailtu suomettuneeksi. Nimitystä käytetään Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden yhteydessä. Suomettuminen ilmeni lehdistössä itsesensuurina jutuissa, joissa käsiteltiin Neuvostoliittoa. Salmisen (1996) mukaan lehdistön itsesensuuri oli vahvimmillaan juuri 1970-luvulla (Salminen 1996, 21).

Neuvostoliittoa koskeva itsesensuuri alkoi toisen maailmansodan päättymisen jälkeen 1940-luvun loppupuolella, niin sanottuina vaaran vuosina, jolloin Neuvostoliittoa kohtaan oltiin erittäin varovaisina. Vuonna 1948 rikoslakiin lisättiin jopa pykälä, jonka mukaan toimittaja voitiin tuomita enintään kahdeksi vuodeksi vankilaan, mikäli tämä herjaisi kirjoituksissaan ulkovaltoja. Kyseiseen rikoslain pykälään vedoten Neuvostoliiton suurlähetystöstä sekä Suomen valtion johdosta katsottiin tarpeelliseksi lähettää huomautuksia, mikäli jokin lehti oli poikennut yleisesti hyväksytystä uutisoinnista. Varsinkin presidentti Kekkonen tunnettiin niin kutsuttujen myllykirjeiden lähettäjänä. Pykälä poistettiin Rikoslain vuonna 1995, kun Neuvostoliitto oli kaatunut ja YYA-sopimus oli jo historiaa. (Salminen 1996; 33–40)

Itsesensuuri kohdistui nimenomaan Neuvostoliittoa kritisoiviin kirjoituksiin. Salminen (1988) väittää, että Moskovaan oli perustettu oma toimielin, jonka tarkoituksena oli seurata suomalaista lehdistöä. 1970-luvulle tultaessa lehdistö oli Salmisen mukaan omaksunut jo varovaisen asenteensa Neuvostoliittoa kohtaan. Itsesensuuria edisti vielä se, että yleinen ilmapiiri oli alkanut kallistua 1960-luvun loppupuolella vasemmistomyönteiseksi. Myös Tampereen yliopiston toimittajakoulu-

tuksen sympatiat olivat 1970-luvulla sosialismin puolella. Suomen lehdistä kaikkein myönteisimmin Neuvostoliittoa käsitelivät *Kansan Uutiset* sekä SKP:n äärivasemmistolaisten taistolaisten pyörittämä *Tiedonantaja*. Kokoomuslainen *Uusi Suomi* sekä sitoutumaton *Helsingin Sanomat* käsitelivät Neuvostoliittoa kaikkein kriittisimmin. Vuoden 1968 Tsekkoslovakian miehityksen jälkeen suomalaiset lehdet olivat pääsääntöisesti varovaisia Neuvostoliittoa käsittelevissä uutisissaan. (Salminen 1996; 48–54, 74–75, 127, 107–110, 127, 263)

Tässä tutkimuksessa Neuvostoliittoa koskevia uutisia ei suoranaisesti käsitellä, mutta on hyvä muistaa lehtien suhtautuminen uutisiin, jotka käsitelivät Suomen silloista itänaapuria. Uskontohan oli Neuvostoliitossa tiukasti erillään valtiosta, eikä uskonnonopetusta järjestetty koulussa. Tämän aineiston kannalta Salminen nostaa esille mielenkiintoisen huomion, kun hän käsittelee Neuvostoliiton suurlähetystössä käytyjä Suomen vaalineuvotteluja vuonna 1971. Näissä neuvotteluissa kehoitettiin kohdistamaan neuvostomyönteinen ideologia erityisesti nuorisolle (Salminen 1996, 43).

1960- ja 1970-lukujen vaihteessa idän suhteita yritettiin vaalia myös Yleisradiossa. Vuonna 1965 Yleisradion johtoon valittiin keskustapuolueen ehdokkaana Eino S. Repo (Salokangas 1996, 246). Salokankaan mukaan taustalla oli presidentti Kekkonen, joka halusi, että Yleisradion ohjelmatarjonta olisi sopusoinnussa hänen itää suosivan politiikkansa kanssa. Revon johtajakaudella ohjelmat alkoivat herättää jatkuvaa huomiota erityisesti poliittisessa oikeistossa, jonka mielestä ohjelmatarjonta oli liian vasemmistolaista. Kritiikki kohdistui niin ikään Revon johtajavalintoihin, jotka olivat poliittisen oikeiston mielestä liian kallellaan vasemmalle (Salokangas 1996; 217, 245).

Revon johtajakauden aikaista Yleisradiota alettiin sittemmin kutsua Reporadioksi. Nimityksellä viitataan erityisesti siihen, että vuosien 1965–1969 aikana Yleisradion ohjelmistoon nousi poliittisesti vasemmalla olevaa aineistoa.²³ Repo itse halusi olla idän ja lännen välisten suhteiden rakentajana, ja hän istuikin niin Euroopan yleisradioliiton EBU:n kuin Itä-Euroopan maiden oman radioliiton OIRT:n hallituksissa. Revon aikana suhteet itäisen Euroopan maihin parantuivat entisestään. (Salokangas 1996, 207–210)

Reporadio on viestinnän historiassa verrattain nuori ilmiö, ja sitä käsitellyt tutkimus on pitkälti aikalaisten kokemuksia. Tutkija Pertti Hemánuksen (1972) Reporadio-historiikin julkaisuvuonna Eino Repo johti yhä Yleisradion radiotoimintaa, vaikkei hän pääjohtaja enää ollutkaan. Toisen ääripään esimerkki on taas Jarmo Viljakaisen kohtalaisen tuore teos *Reporadio* (2008). Viljakaisen mukaan Reporadio oli äärivasemmiston yritys tehdä Suomesta kommunistinen valtio²⁴. Salokangas huomauttaa, että Revon johtajakaudella Yleisradio uudisti ohjelmatarjontaansa niin radikaalisti, että jo pelkät nopeat uudistukset aiheuttivat kohun (1996, 245). Totuus lienee ääripäiden välissä.

23 Salokangas huomauttaa, että määrällisesti Reporadion aikana radikaalia aineistoa oli suhteellisen vähän. Radikaali aineisto kuitenkin jäi Revon johtajakaudesta elämään. (Salokangas 1996, 217)

24 Viljakaisen kirjan johdanto on luettavissa verkossa: <http://www.reporadio.fi/kohokohtia.php?#1> (luettu 3.1.2013)

Huolimatta siitä, että suomalainen media oli 1970-luvun alussa varsin varovainen sanoissaan, Suominen (1997, 417–420) huomauttaa, että suomalaiset viestimet olivat varsin suvaitsevaisia ja moniäänisiä. Marginaaliset liikkeet, kuten radikaali vasemmisto ja ääripasifistit, pääsivät julkisuu-teen aivan samalla tavalla kuin vaikkapa konservatiivit. Suominen perustelee tätä median suvaitse-vaaisuutta sillä, että suomalainen lehdistö nojasi vahvasti puolueisiin. Jokaisella puolueella oli oma äänenkannattajansa, jonka kautta jäsenistö kykeni saamaan äänensä kuuluviin. Lehdistön kautta eri arvot kykenivät myös keskustelemaan keskenään. Lisäksi Suominen näkee presidentti Kekkosen myötämielisen suhtautumisen nuorisoradikalismiin vaikuttaneen siihen, että aihetta käsiteltiin valta-mediassa.²⁵ Toisin kävi esimerkiksi Länsi-Saksassa, jossa ääriivasemmisto ajettiin julkisessa keskus-telussa ahtaalle. Tiivistäen voisi sanoa, että vaikka suomalainen julkinen keskustelu oli paikoin va-rovaista, keskustelu oli kaikesta huolimatta moniäänistä. Suominen näkeekin, että tämän takia suo-malainen ääriivasemmistolainen radikalismi ei puhjennut väkivaltaisuuksiin (emt. 435–436).

4.3.3. Kouluneuvostot tuovat demokratian ja politiikan kouluihin

1960- ja 1970-luvuilla yhteiskunnassa tapahtui voimakas politisoituminen, ja demokratian ihantei-den mukaisesti entistä useammassa yhteydessä alettiin vaatia tasa-arvoista päätäntävaltaa. Politisoi-tuminen näkyi lähidemokratian määrän kasvuna. Alettiin puhua muun muassa työpaikkademokra-tiasta, korkeakouludemokratiasta sekä kouludemokratiasta. Kouluihin lähidemokratia rantautui 1960-luvun loppupuolella peruskoulu-uudistuksen yhteydessä. Vuonna 1972 eduskunta sääti koulu-neuvostolain, joka virallisti ja järjesti yhteisen päätäntävällän kouluissa (Kärenlampi 1999, 9).²⁶

Kouludemokratia-aate rantautui Suomeen lännen kautta, kun esimerkiksi Yhdysvaltojen kouluis-sa oppilaat ja opettajat olivat järjestyneet päättämään koulun yhteisistä asioista. Vastaava käytäntö oli voimassa niin ikään Neuvostoliitossa sekä Kiinassa, joten Suomessa alkanut ilmiö ei ajatuksena ollut poikkeuksellinen. Tavoitteena oli pyrkiä kytkemään koulumaailma entistä paremmin ympäröi-vään yhteiskuntaan. Lisäksi kouludemokratian ensisijaisena tarkoituksena oli kehittää koulun sisäi-siä olosuhteita siten, että se olisi niin oppilaille kuin opettajillekin viihtyisää. (Kärenlampi 1999, 82–83). Suomessa kävi niin, että kouludemokratia linkittyi 60-luvun lopun uusvasemmistolaisuuden nousuun. Tavoitteena oli luoda täysin tasa-arvoinen koululaitos, jossa päätäntävalta olisi niin opetta-jilla kuin oppilailla. 1960-luvun lopussa suurimmaksi kouludemokratian ajajaksi nousi koululaisjär-jestö Teiniliitto. (Kärenlampi 1999, 43–60)

Vasemmisto alkoi vaatia koulujen tasa-arvoa 1960-luvun alussa varsin tehokkaasti. Suomessa

---

25 Suomessa ääriivasemmistolaiset arvot pääsivät esille myös Neuvostoliiton myötämielisen suhtautumisen takia, joten vaikka keskustelu oli moniarvoista, se oli myös itsesuomettunutta. (Suominen 1997, 220)

26 Tämä luku nojautuu pitkälti Kärenlammen (1999) tutkimukseen.

opiskelijajärjestöt alkoivat vaatia korkeakoulujen puhdistamista ”oikeistolaisesta opetuksesta”, ja opiskelijoiden aktivismi levisi sittemmin koululaisiin. Luokkahuonetta verrattiin kapitalistiseen järjestelmään, jossa yhdellä (opettajalla) on valta ja enemmistö on kuuliaisena hiljaa ja noudattaa käskyjä. Vallan piti jakautua luokassa, aivan kuten yhteiskunnassa, tasaisesti. Kärenlampi lisää, että vasemmisto-opiskelijoiden yhtenä tavoitteena oli muovata koululaitoksen opetuksesta puhtaasti teelliseen maailmankatsomukseen nojautuvaa. (Kärenlampi 1999, 12, 28–29)

Vielä 1960-luvun alussa Teiniliitto ei ollut erityisen vasemmistolainen saati poliittinen toimija. Vuosikymmenen loppua kohden vasemmistolainen kansanrintama sai valtaa liitossa, ja toiminnan politiikka polarisoitui vasemmiston ja oikeiston kesken. Teiniliiton kautta koululaisille alettiin jakaa kouludemokratiaa vaativia ohjeita ja oppaita, joista hyvänä esimerkkinä voidaan pitää *Koululaisen pientä punaista kirjaa*, jossa oppilaille annettiin käytännön neuvoja siitä, miten toimia epäoikeudenmukaisessa tilanteessa: käyttöön pystyi ottamaan vaikkapa viittauslakon tai joukkolintsauksen. Vuoden 1970-luvun alussa Teiniliitto oli pitkälti taistolaisten poliitikkojen taimien hallussa. (Kärenlampi 1999, 52–54, 130–134)

Kouluneuvostojen tehtävänä oli päättää koulun sisäisistä asioista, ja jäsenistö valittiin vaaleilla. Kouluneuvostojen vaalimenetelmästä kuitenkin johtui se, että ilmiö oli yksi aikansa radikaaleimpia. Kouluissa pystyttiin erillisluvalla ottamaan käyttöön ristiinäänestys, jossa oppilaat saivat äänestää opettajaedustajaa ja opettajat vastaavasti oppilasedustajaa. Tämän luonnollisena seurauksena oli se, että oppilaiden valta kouluneuvostoissa oli huomattavasti opettajia vahvempi. Ristiinäänestys olikin kritiikin kohteena. 1970-luvun alussa keskustelua herätti myös poliittisten puolueiden tunkeutuminen kouluneuvostovaaleihin.²⁷

Kärenlammen mukaan kouluneuvostokeskustelu oli vilkkaimmillaan vuonna 1972, kun peruskoulu alkoi ja neuvostot tulivat lain mukaan osaksi kouluja (emt. 165–166). Teiniliitto oli kyseisenä vuonna aktiivinen kritisoimaan myös oppikirjojen sisältöjä liian oikeistolaisiksi, mikä tullaan myös vuoden lehtiaineistosta huomaamaan. 1970-luvun jatkuessa neuvostointo kuitenkin laantui johtuen liiallisesta byrokratiasta ja vastuusta, joka toimielimelle oli määrätty. 1980-luvulle tultaessa neuvostot käytännössä katsoen lakkasivat olemasta, kun koululakeja säädettiin uudestaan. (Kärenlampi 1999, 220–244) Kouluneuvostot ja koulupolitiikka olivat osa ajan poliittista herätystä. Vaikka ilmiö oli lyhytkestoinen, se oli vilkkaimmillaan 1970-luvun alkuvuosina.

---

27 Vuonna 1972 opetusministerinä oli sosialidemokraattien Ulf Sundqvist, ja hän kannatti puolueiden esiintymistä kouluvaaleissa. Sundqvist sai kannanotoillaan kovaa kritiikkiä, sillä hän kuului sosialidemokraattien ”pälkäneläisiin” eli kaikkein eniten vasemmalla olleisiin poliitikkoihin. (Kärenlampi 1999, 94–98)

4.3.4. Kirkko ja valtio vuonna 1972

Suomen valtio on ollut itsenäistymisestään lähtien uskonnollisesti puolueeton valtio. Käytännössä Suomen evankelis-luterilaisella kirkolla ja ortodoksisella kirkolla on ollut lain suoma erikoisasema. Tämä on näkynyt käytännössä veronkeruuoikeutena ja lainsäädäntönä. Kirkkolaki määrittää kirkon ja valtion suhteet, ja kirkkolain sisällöstä päättää kirkolliskokous. Eduskunta puolestaan hyväksyy kirkkolain sisällön. Vielä vuonna 1972 presidentti myös nimitti evankelis-luterilaisen kirkon piispat virkoihinsa.

Vuonna 1972 Suomen eduskunnassa alettiin pohtia lähinnä evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion välisiä suhteita. Paasion II hallitus asetti huhtikuussa 1972 Kirkko ja valtio -nimisen komitean, jonka tehtävänä oli tarkastella yhteyttä. Väitän, että suurin syy Kirkko ja valtio -komitean perustamiselle oli Ruotsin tapahtumat. Ruotsissa asetettiin keväällä 1972 vastaava komitea, jonka tavoitteena oli hiljalleen purkaa Ruotsin evankelis-luterilaisen kirkon ja valtion välinen suhde. Komiteasta uutisoitiin Suomessa paljon. Esimerkiksi *HS* otsikoi komiteauutisensa 7.3. ”Kirkko ja valtio eroon Ruotsissa”. Vastaavasti huhtikuun alussa Paasio asetti jo toimikunnan. Samana vuonna eduskunnassa tehtiin myös toivomusaloitteita, joissa vaadittiin kirkon ja valtion suhteiden tarkistamista. Pari vuotta aikaisemmin evankelis-luterilaisen kirkon komitea oli niin ikään tarkastellut kirkon ja valtion suhteita, ja tämä komitea oli suositellut valtion ja kirkon erottamista (Mäkinen 2008, 8–9).

Uskonnolliset asiat olivat vahvasti esillä vuoden 1972 valtiopäivillä. Kirkon aseman uudelleen-tarkastelua vaadittiin muun muassa eduskunnassa tehdyissä toivomusaloitteissa. Vastaavasti uskononopetus oli yksi aloitteissa näkynyt, toistuva teema. Kokoomus että sosialidemokraatit katsoivat parhaakseen julkaista vuonna 1972 poliittiset erityisohjelmat, joissa pohdittiin puolueiden suhtautumista valtion ja Suomen evankelis-luterilaisen kirkon välisiin suhteisiin.²⁸

Kirkko ja valtio -komitea sai alkunsa aikana, jolloin uskonnon ja kirkon välisiä suhteita pohdittiin yhteiskunnassa muutenkin. Komitea sai työnsä päätökseen vasta useita vuosia myöhemmin eikä komitea suositellut kirkon ja valtion suhteiden muuttamista. Joka tapauksessa se, että komitea päätettiin perustaa vuonna 1972 kuvastaa hyvin sitä, miten kirkon yhteiskunnalliseen asemaan haluttiin politiikan kautta puuttua.

---

²⁸ Lähdeluettelossa on lista eduskunnassa vuoden 1972 valtiopäivien aloitteista ja esityksistä, joissa käsiteltiin uskononopetusta tai kirkon ja valtion suhdetta.

5. HEINÄÄ NEULASUOVASTA – AINEISTON ANALYYSI

Edellisessä luvussa selvitin tutkimusaineistoni sosiokulttuurista kontekstia. Tässä luvussa keskityn itse lehtiaineiston analyysiin. Poimin valituista lehdistä kaikki vuonna 1972 julkaistut artikkelit, jotka käsittelivät koulujen uskonnonopetusta tai kouluissa tehtävää uskonnollista kasvatusta. Aineistoon ei siis otettu mukaan esimerkiksi pyhä- tai rippikoulua käsitelleet jutut, koska kyseiset ”koulut” eivät liity Suomen viralliseen koulujärjestelmään vaan evankelis-luterilaisen kirkon kasteopetukseen. Lehtiä on käyty läpi yhteensä yli 1 600, ja analysoitavia juttuja kertyi noin sata.

Kaikkein vähiten uskonnonopetuksesta kirjoitettiin *Suomen Sosialidemokraatissa* ja *Kansan Uutisissa*, eniten puolestaan *Helsingin Sanomissa*. Lehtien kokoero tietysti vaikuttaa myös julkaistujen juttujen määrään. Uskonnonopetuksesta ei myöskään kirjoitettu tasaisesti vuoden aikana, vaan kirjoittelu toisinaan tihentyi, toisinaan aihe ei puolestaan ollut julkisuudessa kiinnostava. Tammikuussa lehtien uutissivut oli varattu pitkälti vaaliuutisille, ja uskonnonopetuskirjoittelu jäi vähäiseksi. Teiniliiton ja muiden opiskelijajärjestöjen yhteiskuntaopetuksen uudistuskampanja kirvoitti keskustelun helmi-huhtikuussa. Uskonnonopetuksesta kirjoitettiin paljon, joskin lehtien väliset erot olivat suuret. Toukokuussa kaikki lehdet kirjoittivat uskonnonopetuksesta vähän. Yksi syy oli lehtimiesten lakko, joka kesti toukokuun 9. päivästä toukokuun 21:een. Tuona aikana yksikään lehti ei ilmestynyt. Kesä-heinäkuussa uskonnonopetus nousi esiin ainoastaan uskonnollisten kesäjuhlien puheissa. Elokuussa koulu muuttui jälleen ajankohtaiseksi, ja yhtenä syynä oli myös uunituore peruskoulu, joka käynnistyi ensimmäiseksi Lapissa. Syys-lokakuussa aiheesta jälleen vaiettiin, mutta marraskuussa uskonnonopetuksesta kirjoitettiin kaikista eniten. Yksi syy oli Teiniliiton liittokokouksen julkilausuma, jonka mukaan Teiniliitto vaati uskonnonopetuksen poistamista kouluista. Suurin syy oli kuitenkin lehtikirjoittelu, joka keskittyi eduskuntatyöskentelyyn. Eduskunnassa oli marraskuussa käsiteltävänä hallituksen esitys, joka käsitteli evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomien oikeutta opettaa uskontoa. Joulukuussa uskonnonopetus esiintyi lähinnä eduskuntakesustelun jälki-öylyissä ja koulujen joulujuhlajutuissa. Marraskuun aikainen uskonnonopetuskirjoittelu oli sen verran kiivasta, että käsittelen sitä kokonaan omassa alaluvussaan.

Kirjoitettiinko uskonnonopetuksesta paljon vuonna 1972? Lukumäärällisesti juttuja oli verrattain vähän, jos ajatellaan koko vuoden lehtiä. Kouluun liittyviä juttuja oli niin ikään paljon, mutta niissäkään ei uskonnonopetusjuttujen määrä nouse valtavaksi. Aineiston perusteella voi kuitenkin sanoa sen, että aihe on puhuttanut tiedotusvälineissä. Vuoden aikana varsinkin *Ilkassa* ja *Uudessa Suomessa* uskonnonopetuksesta kirjoitettiin säännöllisesti, eikä *Helsingin Sanomissakaan* olla aiheesta vaiettu.

Olen jaotellut analyysin esittelyn sen mukaan, millaisia ideologioita kykenin kirjoituksista havaitsemaan. Esittelen tekstilainauksia silloin, kun se on perusteltua. Kaikki analysoidut tekstit eivät esiinny tässä työssä, vaan useat lehtikirjoitukset toimivat esimerkkeinä. Monista kirjoituksista on tilan säästämisen vuoksi julkaistu vain se osa, joka on ollut tämän työn kannalta merkittävä. Leikkaukset on merkitty kahdella perättäisellä ajatusviivalla.

Olen keskittynyt kriittisellä diskurssianalyysillä erityisesti siihen, miten teksteissä arvotetaan käsiteltävät asiat. Esimerkiksi sanamuotojen ja -valintojen avulla olen pyrkinyt päättelämään, millainen ideologia kirjoittajilla on ollut, ja millaista he ovat halunneet välittää. Kielenkäyttö on toimintaa, ja ideologian välittäminen on kielenkäytön tulosta. En ole perinteisen diskurssianalyysin tavoin pyrkinyt nimeämään itse diskursseja, vaan olen pyrkinyt soveltamaan menetelmää niin, että tekstien ja niissä käytettyjen diskurssien ideologiat paljastuvat. Käytännössä olen kiinnittänyt huomioni siihen, millaisia lähteitä lehtijutuissa on käytetty, ja millaisia auktoriteetteja on uskonnonopetusteksteissä ”nostettu jalustalle.” Olen soveltanut artikulaatioteoria siihen, kun olen arvioinut, millaisiin aiheyhteyksiin uskonnonopetus on kirjoituksissa yhdistetty.

5.1. KOTI, USKONNONOPETUS JA ISÄNMAA

Lähes kaikissa uskonnonopetusta käsittelevissä, vuonna 1972 julkaistussa jutussa on otettu kantaa siihen, pitäisikö opetuksen olla tunnustuksellista ja kuinka paljon sitä pitäisi kouluissa olla. Kahtiajako on melko selvä. Osassa jutuissa uskonnonopetus haluttiin säilyttää ja vahvistaa, osassa taas oppiaineen osuutta koulujärjestelmässä haluttiin pienentää esimerkiksi vähentämällä oppituntimääriä. Uskonnonopetusta puolustettiin suurimmassa osassa aineistosta. Käsittelen tässä luvussa uskonnonopetukseen myönteisesti suhtautuvia artikkeleita.

Uskonnonopetusta puolustavat kirjoitukset julkaistiin pääosin *Uudessa Suomessa* ja *Ilkassa*. *Hel-singin Sanomissa* puolustavaan sävyyn kirjoitettua aineistoa julkaistiin, mutta sen osuus oli verrattain pieni, kun ottaa huomioon kaikki lehdessä kirjoitetut uskonnonopetusartikkelit. *Ilkassa* ja *Uudessa Suomessa* julkaistiin lähes pelkkiä uskonnonopetukseen myönteisesti tai neutraalisti suhtautuvia artikkeleita. Yhtäkään uskonnonopetusta vastustavaa kirjoitusta ei lehdissä ollut. Suosiollisesta aineistosta suurin osa on toimituksellista mielipideaineistoa, kuten pääkirjoituksia, kolumneja, säännöllisiä kirjoituspalstoja tai pakinoita. Yleisönosastokirjoituksissa uskonnonopetukseen otettiin myös kantaa. Olen jaotellut tähän osioon myös uutistekstejä, koska kirjoituksissa on selkeästi käsitelty uskonnonopetusta myönteisellä tai yksipuolisella tavalla. Kaikissa puolustavissa lehtijutuissa

uskonnonopetusta käsittelevät samankaltaiset ”auktoriteetit” samanlaisilla diskursseilla ja samantyyppisissä asiayhteyksissä.

5.1.1. Huolestuneet vanhemmat ja sotaisat toimittajat

Suuri osa uskonnonopetusta puolustavista lehtijutuista julkaistiin mielipidekirjoituksina. Mielipiteitä ovat esittäneet niin yleisönosastopalstoille kirjoittaneet kuin lehtien toimituskuntiin kuuluvat omilla, vakiintuneilla palstoillaan. Yleisönosastokirjoituksilla viitataan kirjoituksiin, jotka ovat muiden kuin toimituskuntaan kuuluvien tai toimituskunnan säännöllisten avustajien kirjoittamia ja jotka ovat julkaistu niille varatuilla palstoilla. Viitataan toimituksellisilla mielipidekirjoituksilla kirjoituksiin, jotka ovat vastaavasti lehden toimittajakunnan mielipiteellisiä kirjoituksia. Näitä kirjoituksia ovat esimerkiksi kolumnit, pakinat, tietyn kirjoittajan mukaan nimetyt palstat sekä lehtien pääkirjoitukset.

Uskonnonopetusta puolustavissa mielipidekirjoituksissa lähdetään liikkeelle usein käytännön tapauksesta tai tilanteesta, joka on sattunut jollekulle koulumaailmassa olevalle. Esimerkkitapauksen kautta teksteissä edetään pohtimaan yhteiskunnan arvopohjaa. Esimerkiksi helmikuussa 1972 *HS*:ssa julkaistiin yleisönosastokirjoitus, jossa kirjoittaja ottaa kantaa lapsensa laulutunnilla sattuneeseen kohtaukseen²⁹:

Ateismin opetusta laulutunnilla

Kansakoulun laulunopettaja kertoi oppilailleen ”totuuden”, että kaikki mitä uskonnosta opetetaan, on satua. Kuuluuko laulunopettajan kasvattaa lapsista ateisteja? Onko tällainen yleensä lainkaan luvalista? Hänhän kumoo sen, mitä toinen opettaja, uskonnonopettaja, opettaa. Haluamme kasvattaa lapsemme kunnioittamaan Jumalaa. Onneksi meidän sanamme painaa enemmän kuin opettajan, jota tällaisessa tapauksessa kotona on pakko moittia lapselle, koska opettaja on menetellyt tyhmästi tyttäessään toisten lapsille omia mielipiteitään totena. Ylettyykö koulupakko tällaiseen lapseen, josta koulu yrittää tehdä uskottoman, juurettoman ihmisen? - *Murheellinen äiti (HS 28.2.72)*

Mielipidekirjoituksessa kirjoittajana on oletettavasti lapsen äiti, ja kirjoituksessa kyseenalaistetaan laulunopettajan kommentti, joka on esitetty koulussa. Laulunopettajan kommenttia ei kirjoiteta tekstissä suoraan, vaan ”Murheellisen äidin” kautta. Kirjoittaja kyseenalaistaa opettajan tekemän kommentin kuvaamalla sitä lainausmerkeillä varustettuna ”totuudeksi”. Esimerkkitapauksen kautta kirjoittaja vetoaa siihen, että laulunopettaja on esittänyt opetuksen, joka on ristiriidassa uskonnonopettajan opetuksen kanssa. Hän vahvistaa kantaansa liittämällä itsensä lasten kasvattajien suureen joukkoon: ”Haluamme kasvattaa lapsemme – –” Kirjoittajan mielestä kaikki lasten vanhemmat haluavat kasvattaa lapset uskomaan ja kunnioittamaan (ilmeisesti) kristillistä Jumalaa. Koulu kuitenkin vastustaa vanhempien tahtoa yrittämällä tehdä lapsesta ”uskottoman, juurettoman ihmisen.”

---

²⁹ Tummennukset ovat minun tekemiäni.

Kirjoituksessa puhujana on ihminen, jolla on kasvatustavasta. Hänen diskurssissaan korostuu huoli opetuksen laadusta. *Murheellinen äiti* liittyy lapsen oppitunnilla sattuneen tapauksen koulun laajempaan arvokasvatukseen. Kirjoittaja siis artikuloi arkikokemuksen osaksi laajempaa arvokeskustelua. Samanlaisia yleisönosastokirjoituksia julkaistiin muutama *Ilkassa* ja *Uudessa Suomessa*. US:ssa julkaistussa mielipidekirjoituksessa halutaan yksityisiä, kristillisiä kouluja, joissa lapsia voidaan opettaa kristityiksi:

”Yksityiskouluja koulujärjestelmän ulkopuolelle?

Monet oppilaiden vanhemmista odottavat **pelolla** uutta peruskoulua, jonka opetussuunnitelmiin kuuluu mm. uskonnonopetuksen muuttaminen enemmän tai vähemmän tunnustuksettomaksi ja tuntien vähentäminen. On selvää, että tuleva peruskoulu ei ole vain sosiaalinen vaan ennenkaikkea sosialistinen. –” Nimimerkki *Opettaja*. (US 8.2.72.)

Mielipideteksteissä esitetään huolta siitä, että koulussa järjestettävä uskonnonopetus ei tähtää lapsen kristilliseen kasvatukseen. *Opettaja*-nimimerkillä vahvistaa kantaansa siihen *pelkoon*, jota *monet vanhemmat* uutta peruskoulua kohtaan tuntevat, kuitenkin sen tarkemmin selventämättä, keitä nämä *monet vanhemmat* ovat. *Opettajan* kirjoituksessa tulevaa peruskoulua kutsutaan sosialis-tiseksi, eli kirjoittaja luo yhteyden koulun ja politiikan välille. Näin tekemällä kirjoittaja siis artikuloi tunnustuksellisen uskonnonopetuksen vähentämisen osaksi tulevaa ”sosialistista” koulua. Samalla koulumaailma nivotaan osaksi poliittista ideologiaa (Mickelsson 2007, 57), joita *monet vanhemmat* myös pelkäävät.

Kirjoituksissa uskonnonopetusta ei olla perusteltu pelkästään tarkasti määrittelemättömillä taustayhteisöillä, vaan uskonnonopetus on liitetty osaksi suomalaisuutta tai suomalaista identiteettiä:

Radion murheellinen aamu-avaus ”aamuhartaus”

”22/3 koululaisille tarkoitettu aamuhartauden pitäjä kielsi Jumalan siksi, ettei hänen rukouksiaan ole kuultu. Miksi lapsille tällaista toivottomuuden oppia julistetaan? **Suomi luetaan luterilaisiin maihin. Aiotaanko lapsista ruveta kasvattamaan Jumalan kieltäjiä?** Sekö on uuden opetusministeriön kasvatusohjelma? - -” Kirjoittaja *L.J. Kivisaari* (*Ilk.* 29.3.72)

Yleisönosastokirjoitukset ovat lasten vanhempien tai ainakin jonkun aikuisen kirjoittamia, joita yhdistää jonkinlainen huoli lasten saamasta arvokasvatuksesta. L.J. Kivisaaren kirjoituksesta tekee kiinnostavan se, kuinka kirjoittaja yleistää. Yksittäisen aamuhartauden pitäjän katsotaan edustavan koko opetusministeriön kasvatusohjelmaa. Kirjoitusten taustalla on ajatus vanhempien yhteisöstä, joka haluaa kasvattaa kristillisiä nuoria. *Ilkan* pääkirjoituksessa vanhempien kristillisiin kasvatusha-luihin niin ikään vedotaan.

Vaativuus ei yksin riitä

Uskonnonopetuksen kohtalo on antanut aihetta moniin puheenvuoroihin, joissa on kuultavissa huolestuneisuus aineen saamasta asemasta uuden koulun ohjelmassa.

Kysymys on toisaalta uskonnonopetuksen määrästä ja toisaalta sen sisällöstä.

Tuntimäärän kiistaton vähentäminen on ilmeisesti johtanut myös siihen, että uskonnonopettajien virkoja ei enää entisessä mielessä ole. Uskonnonopetus siirtyy vähitellen alan specialistien käsistä muitten aineitten opettajien lisätuntien varaan.

Tämä suunnitelma itseasiassa mitätöi oman pyrkimyksensä nuoren persoonallisuuden kasvattamisesta yhteiskuntakelpoiseksi ja eettisesti kypsäksi kansalaiseksi. Opetustapahtumassa on kaikissakin aineissa persoonallisuutta muovaavaa aineistoa, mutta uskonnonopetus suorastaan tarjoaa persoonallisuuden rakentamistehtävän.

Näin ymmärtävät isät ja äidit uskonnonopetuksen merkityksen. Koulusuunnitteluviranomaiset ovat lähteneet toisenlaisesta näystä.

Uskonnonopettajien aseman turvaaminen merkitsisi uskonnonopetuksen kasvatuksellisen luonteen säilyttämistä ja kehittämistä.

Uskonnonopetuksen sisältö on tällä hetkellä tunnustuksellinen. Toivomme, ettei tässä suhteessa tapahdu muutoksia.

On myös toinen näkökulma, josta opetuksen sisältöä on syytä tarkkailla.

Monissa aineissa oppimäärät eli kurssit, oppikirjat ja menetelmät ovat ilahduttavalla tavalla uusituneet. Uskonnonopetuksen saralla on uusiutumista tapahtunut kovin vähän. Evankeliumin maailma ja itse evankeliumi tarjotaan nuorillemme tavalla, joka tuskin oli uusi edes 50 vuotta sitten. Oppikouluja on paikkailtu ja nimiä muutettu sekä uusia esipuheita laadittu, mutta linja I–VIII luokkaan on pysynyt jotensakin muuttumattomana. Tuskin mielenkiinnostomammaksi voidaan jotakin ainetta tehdä! Tämä on todettava sitäkin suuremmalla murheella, kun evankeliumi on elämää eikä historiaa.

Syytekirjelmää on vaikea lähettää mihinkään tiettyyn virastoon. Se on yhtä hyvin kouluhallituksen kuin uskonnonpedagogien laiminlyönti.

Ei riitä, että me vaadimme tunnustuksellista uskonnonopetusta. Sitä on myös annettava tarkoitusta palvelevien opetusohjelmien ja -välineitten avulla. (*Ilkka 22.3.72*)

Uskonnonopetusta puolustavissa mielipidekirjoituksissa vedotaan *meihin*, taustayhteisöön, joka koostuu mitä ilmeisimmin vanhemmista ja kasvattajista. Taustayhteisön jäsenet toivovat lapsilleen tunnustuksellista uskonnonopetusta. Juuri *me* haluaa, että lapset saavat kristillisen kasvatuksen. Kirjoittajilla on vahva käsitys siitä sosiaalisesta yhteisöstä, johon he kuuluvat. Näillä kirjoittajilla voidaan sanoa olevan *sosiaalinen mielikuvitus* yhteisöstään (esim. Kantola 2012, 40–44; Taylor 2002, 106–108). Kirjoittajat kuvittelevat kuuluvansa yhteisöön, johon kuuluu kristillisuus ja lasten kristillinen kasvatusta. Kristilliseen kasvatukseen velvoittaa joko vanhempien tahto tai laajemmin maan kulttuuriperinne: suomalaisuuteen kuuluu luterilaisuus. Uskonnonopetus siis artikuloidaan osaksi perinteistä suomalaisuutta.

Mielipidekirjoituksissa uskonnonopetus ymmärretään tunnustukselliseksi. *Ilkan* pääkirjoituksessa tunnustuksellisuus määritellään vielä tarkemmin vaihtamalla kristilliseen diskurssiin: ”*itse evankeliumi tarjotaan nuorillemme – –*”. Uskonnonopetuksen tehtävä on välittää *evankeliumia*³⁰, eli sanomaa Kristuksen ylösnousemuksen tuomasta pelastuksesta siihen uskojille. *Evankeliumi*-sanan käyttö on tyypillinen protestanttiselle ja etenkin luterilaiselle sovituspöydälle. Kirjoittajien näkökulmasta koulun kasvatustavaksi kuuluu siis kristillisen sovituspöydän opettaminen. Mielipidekirjoituksissa kristillistä kasvatusta vaativa, vanhemmista koostuva yhteisö vetoaa lasten opetuksesta vas-

30 Evankeliumi-sana on peräisin antiikin kreikan kielen sanasta το εὐαγγέλιον, joka on yhdistelmä sanoista εὖ (”hyvä”) ja ἀγγελία (”sanoma”) (Liljeqvist 2004; 7, 81). Kristinuskossa termi suomennetaan ”ilosanoma”, ja tällä viitataan Jeesuksen ristinkuoleman tuomaan syntien sovittamiseen. Luterilaisuudessa termi on keskeinen, koska Lutherin ”löytö” Roomalaiskirjeestä oli, että vain usko pelastaa ihmisen (Room. 1:16–17) (<http://www.evl2.fi/sanasto/index.php/Vanhurskauttamisoppi>, luettu 10.5.2013).

taaviin auktoriteetteihin, kuten opetusministeriöön siinä, että opetus myös pysyy tunnustuksellisenä. Kirjoituksessa kouluopetus artikuloidaan selkeästi osaksi kristillistä kasvatusta, eikä koululaitoksen ja kirkon välillä nähdä kovinkaan suurta eroa.

Uskonnonopetusta puolustavista kirjoituksista suuri osa tuli toimittajien palstoilta. Suurin ja yhtenäisin kannanottaja oli nimimerkillä ”Vaeltaja” kirjoittanut henkilö, jolla oli oma palstansa *Uudessa Suomessa*. ”Kirkkotien varrelta” -niminen palsta on tyyliltään mielipiteellinen tai kolumnimainen, ja se ilmestyi sunnuntaisin. Vaeltajan tekstit käsittelevät uskonnollisia tai kirkollisia aiheita, ja joka sunnuntai hänen kirjoituksissaan oli kahdesta neljään eri aihetta, kukin omalla väliotsikolla. Tekstit on rakennettu itsenäisiksi kokonaisuuksiksi, joten niitä pystyy lukemaan itsenäisinä kokonaisuuksina. Tavan takaa palstalla otettiin huomioon myös uskonnonopetus.

Kirkkotien varrelta -kirjoitukset ovat mielipiteitä, mutta koska ne on taitollisesti erotettu itsenäiseksi teksteikseen, ne nousevat tavallista mielipidettä vahvemmin esille:

Puoluekokouksissa pohdittavaa

— — Monet ilmiöt politiikan kentässä osoittavat, että liikkeellä on voimia, jotka määrätietoisesti pyrkivät kaventamaan kristillistä vaikutusta yhteiskunnassamme. Kouluhallituksessa puhaltavat kylmät tuulet uskonnonopetusta vastaan. Sosiaaliministerin viime aikaiset tempaukset tunnetaan kipeästi eräissä kristillisissä järjestöissä. Koulumaailmaan leviää uskonnonvastainen mieliala erityisesti ääri-vasemmiston punasolujen myötä. Hiljalleen muotoutuu yhä laajempi kristinuskon vastainen rintama joka tempaa joukkoonsa varsinkin nuoria sellaisistakin puolueista, jotka perinteisesti ovat olleet kristillisyyden kannattajia. — — (US 23.4.)

Kirkkotien varrelta -palsta on lehden toimituksen tai säännöllisen kirjeenvaihtajan kirjoittama. Kirjoittajasta ei ole nimimerkkiä parempaa tietoa. Kirjoittaja ottaa säännöllisesti kantaa päivänpoliittisiin asioihin. Tässä kirjoituksessa hänen motivaationsa kirjoittaa ovat puoluekokoukset, joita keväällä järjestetään. Puoluekokouksista puhuttaessa *Vaeltaja* siirtyy puolueiden suhteisiin kirkkoon, ja tästä hän pääsee uskonnonopetukseen. Uskonnonopetus artikuloidaan tekstissä osaksi politiikkaa, erityisesti puolueiden kirkkopoliitiikkaa. Mielenkiintoista tässä tekstissä on Vaeltajan ymmärrys siitä, että kristinuskovastaisuus voi tarttua *nuoriin*, jotka kuuluvat kristillisyyttä kannattaviin puolueisiin. Viittaako *Vaeltaja* siihen, että kaikilla nuorilla olisi poliittinen sitoutuneisuus vai kohdistaaako hän huolensa poliittisesti sitoutuneisiin nuoriin? Selvää on se, että lähtöasetelma politisoi uskonnonopetuksen asettamalla sen osaksi poliittista keskustelua. Tekstissä poliittinen kenttä kuvataan vielä kaksijakoisena, ja jakajana on puolueiden suhtautuminen kristillisyyteen. Vaeltajan tapaan kuuluu se, että hän kirjoittaa viittaamalla epäsuorasti (”monet ilmiöt”, ”eräissä järjestöissä”). Tässä kirjoituksessa luodaan mielikuvaa poliittisesta rintamasta, jonka tavoitteena on saada puolelleen nuoria. Epäselvillä ilmaisuilla pystytään luomaan mielikuvia suurista joukoista, ja samalla esittämään todellisuutta tavalla, joka tukee kirjoittajan tavoitteita (Fairclough 1997, 66).

Vaeltajan lisäksi *Ilkassa* kolumnisti *Aaretti* otti voimakkaasti kantaa uskonnonopetukseen kielteisesti suhtautuviin Teiniliiton syyskokouksen jälkeen marraskuussa. Teiniliitto julkaisi julkilausuman, jossa liitto ilmoitti kannattavansa pakollisen uskonnonopetuksen poistamista kouluista ja liittämistä historian ja yhteiskuntaopin yhteyteen.

”Yleisdemokraattista” aatepuuroa

– Kuinka kypsyeiksi ja valistuneiksi nykypäivän koululaiset voivatkaan itsensä tuntea, niin heillä ei ole elämäntietoa ja -kokemusta, eikä todella vakavaan ajatteluun perustuvaa kykyä – ja oikeuttakaan – kuuluttaa, että uskonnonopetus on poistettava koulusta. Tämänkaltaisen julkilausuman kuuluttaminen johtaa hyvin nopeasti ja suoraviivaisesti syltityhtehtäälle! – Teinirukat ovat joutuneet hyvinhoidetun aivopesun uhreiksi, jossa muodollisena pesukoneena toimii tuo mainio ”yleisdemokraattinen” pesulaite, Teiniliitto, mutta jota ”huolletaan” yhdenmukaistetun ideologian aivokeskusta. – (*Ilkka* 7.11.72)

Aaretti kritisoi muussa kirjoituksessaan pitkälti Teiniliittoa, mutta uskonnonopetusta koskevassa pätkässä hän kohdistaa pohdintansa Teiniliittoa laajemmin *nykypäivän koululaisiin*. Hänen tekstissään korostuu huolen sijaan ärtymys nuorten röyhkeydestä vaatia uskonnonopetus pois koulusta. Koululaisilla ei siihen Aaretin mukaan ole oikeutta, elämäntietoa tai elämäkokemusta. Kenellä sitten on oikeus vaatia uskonnonopetuksen poistamista kouluista? Koulua käyvillä oppilailla, ”hyvinhoidetun aivopesun uhreilla” ei ole siihen Aaretin mukaan oikeutta puuttua. Tekstistä välittyy käsitys, että uskonnonopetuksesta päättäminen on vanhempien, kouluja käyneiden ja elämää nähneiden ihmisten asia.

Kolumni johti siihen, että keskustapuolueen edustajat, jotka istuivat Teiniliiton hallituksessa, kirjoittivat vastineensa *Aaretille*. Kirjoittajat kritisoivat *Aaretin* lähdetietona ollutta STT:n lehtijuttua virheelliseksi. Samassa, yleisönosastosivuilla julkaistun jutun yhteydessä Aaretti julkaisi oman vastineensa saamaansa kritiikkiin.

”Aaretille”

Haluaisimme puuttua seitsemännen päivän *Ilkassa* olleeseen Aaretin pakinaan, missä hän käsitteli sekä SYL:n että Teiniliiton tilannetta äskeisten liittokokousten valossa. –

Itse STT:n artikkelissa on useita epätoukkia ja vääristelyjä. Niinpä liittokokouksessa ei hyväksytty mitään julkilausumaa. Siellä ei vaadittu uskonnon opetuksen kieltämistä. Kevätliittokokouksessa kylläkin vaadittiin, mutta silloin keskusta oli yksimielisesti tätä vastaan.

–

Edellisen johdosta:

– 3. Saatuaani huhuna kuulla ettei teinikokouksessa oltaisikaan annettu mm. uskonnonopetusta koskevaa kannanilmaisua, käännyin suoraan NKL:n³¹ keskustuomiston puoleen viime viikon torstaina voidakseni sekä tältä että mahdollisesti muilta virheellisiltä osin korjata aiemman tekstini sanonnat. NKL:stä todettiin kuitenkin tiedusteluun, että kokouksen kannanilmaisut todella on annettu niistä asioista, ja sen sisältöisenä kuin STT:n uutisessa mainittiin, myös siis uskonnonopetuksesta. Eilen tarkistin asian paikkansapitävyyden uudelleen NKL:stä. Ehkä kirjoittajien itsensä olisi myös otettava yhteyttä esim. muihin paikallaolleisiin, ennen kuin syyttävät minua väärin tietojen jakamisesta.

4. Pidän erityisen ilahduttavana, että keskustateinit ovat viime keväänä esittäneet uskonnonope-

---

31 Nuoren Keskustan Liitto, nykyään Suomen Keskustanuoret.

tusasiassa oman keskustalaisen, uskonnonopetukselle myönteisen kantansa. On vain valitettavaa, että siitäkään ei mukanaolleiden taholta ole aiemmin kerrottu eikä siitä, että kokoomuksen porvariteinit olivat yhdessä vasemmiston³² kanssa tuolloin uskonnonopetuksen poistamista vaativan ponnella. – – AARETTI (*Ilkka 15.11.72*)

Teiniliiton Keskustan jäsenten vastineen tarkoituksena lienee ollut kasvojenpesu, kun liittokouksessa mukana olleet keskustanuoret olivat mukana uskonnonopetusta vastustavassa julkilausmassa, mikä oli puolueen linjan vastainen. Aaretti pysyy kuitenkin väitteensä takana ja on sanojensa mukaan vielä tarkistanut – kahdesti – tiedon paikkansa pitävyyden. Totuus keskustanuorten osallisuudesta on tässä toissijainen. Tärkeää on se, millainen kuva keskustanuorten osallisuudesta välitettiin. Uskonnonopetus on kuitenkin mielletty sen verran tärkeäksi asiaksi, että oppiaineen asemasta on täytynyt julkaista vastine.

Aaretin kannanotossa kirjoittaja iloitsee ”keskustateinien” julkisesta, uskonnonopetusta puolustavasta linjasta. Miksi hän siitä nyt iloitsee, kun vielä aiemmin hänen mielestään nuoret eivät olleet kykeneviä päättämään uskonnonopetuksesta? Taustalla voi tietysti olla Aaretin myönnitys kirjoittajille, halu antaa tunnustusta. Voi myös tulkita, että Aaretti on tyytyväinen keskustateinien uskonnonopetuspäätökseen silloin, kun se on emopuolueen, ”aikuisten puolueen”, linjan mukainen. Aaretti, samalla tavalla kuin Vaeltaja aiemmassa tekstissään, luo vastakkainasettelua puolueiden kesken. Kun Vaeltajalla linjanjakajana oli kristinuskomyönteisyys, Aaretille rajanvetäjänä toimii uskonnonopetus.

Mielipiteellisissä kirjoituksissa korostuu ajatus siitä, että uskonnonopetuksen pitää olla tunnustuksellista. Väitteen takana seisoo oletettu yhteisö, joka koostuu lasten vanhemmista ja kasvatusvastuussa olevista. Jutuissa korostuu huoli tai pelko siitä, että uskonnonopetus saattaa muuttua tunnustuksettomaksi. Olennaista on kuitenkin se, että uskonnonopetuksen *oletetaan* olevan tunnustuksellista, ja tilanne saattaa tulevassa koulussa muuttua. Syypäinä mahdolliseen muutokseen ovat opetuksen suunnittelusta vastaavat instanssit, kuten Kouluhallitus tai opetusministeriö. Kirjoituksissa korostuu vielä se, että nuoret ovat uskonnonopetuksen objekteja: he ovat niitä, joita opetetaan. Varsinaista sananvaltaa ei heillä asiaan ole, vaan päätökset ovat aikuisten asia. Aaretin tapauksessa nuorten osuutta jopa väheksyttiin, mutta kritiikki laantui, kun oltiin aikuisten kanssa samaa mieltä. Lisäksi varsinkin toimituksellisessa mielipideaineistossa uskonnonopetus politisoitiin. Aihetta käsiteltiin poliittisessa viitekehyksessä, ja uskonnonopetusta pidettiin puoluepoliittisena linjanvetäjänä. Uskonnonopetuksella oli siis poliittista painoarvoa.

Mielipiteellisessä aineistossa uskonnonopetuksen auktoriteetteina olivat toimittajien lisäksi kasvattajat, ja uskonnonopetus on artikuloitu osaksi ”perinteiseksi” miellettyä suomalaisuutta. Seuraa-

---

32 ”kokoomuksen porvariteinit” ja ”yhdessä vasemmiston kanssa” on alkuperäisessä tekstissä kirjoitettu tavallista laajemmalla kirjainvälillä.

vassa luvussa tarkastelen uutistyyllisiä artikkeleita ja niiden tapaa käsitellä uskonnonopetusta.

5.1.2. Lähdeaineiston yksipuolisuus

Journalistista tekstigenreistä juuri uutiselta odotetaan objektiivisuutta ja faktuaalista tietoa. Tiedetään kuitenkin, että uutinen on altis kirjoittajan valinnoille siinä, missä kaikki muutkin journalistiset tekstit. Ongelmana on se, että uutinen on aina kirjoitettava jostain näkökulmasta (Kalliokoski 1996, 37). Näkökulmien lisäksi uutisen mahdollisuuksia todellisuuden objektiiviseen raportointiin hankaloittavat uutistyön prosessit, valinnat ja muokkausjärjestelmät. Nämä ovat kaikki sekä yksittäisen toimittajan että toimituksen arvoista sidonnaisia (Pietilä 1995, 96). Tämä johtuu siitä, että tehtävänä on tiedonvälityksen lisäksi luoda tietyn yhteisön sosiaalisia siteitä ja ylläpitää niitä (Teräsvirta 2002, 50). Uutisgenreen kuuluu kuitenkin se, että genre välittää *todellisuusvaikutelmaa*. Uutinen saa aikaan sen, että teksti vaikuttaa todelliselta ja faktuaaliselta. Todellisuusvaikutelman syntyyn liittyy se, että uutistekstien tapa *merkityksellistää* asioita on hyvin vakiintunut. (Pietilä 1995, 97–98) Koska uutiset ovat mielipidekirjoitusten tavoin arvosidonnaisia, myös ne voivat välittää sosiaalisen yhteisönsä ideologiaa.

Kiinnitän huomiota siihen, millaisen kuvan *US:n* ja *Ilkan* uskonnonopetusjutut välittivät aiheesta. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, miten kirjoitusten lähdeaineistot ovat tekstien tuottamisen yhteydessä muotoutuneet osaksi lopullista juttua (ks. Fairclough 1997, 84) Samalla pohdin sitä, miksi voidaan väittää, että uutistyyppiset tekstit heijastavat uskonnonopetukselle myönteistä ideologiaa.

Ensimmäisenä esimerkkinä on *Ilkassa* kesäkuussa 1972 julkaistu uutinen.

Liian vähän tunteja uskonnonopetukselle

Peruskoulun yläasteen uskonnonopetus tehdään elinkelvottomaksi, mikäli koulut siirtyessään ensi syksystä alkaen viisipäiväiseen työviikkoon noudattavat kouluhallituksen uusia opetussuunnitelmia. Näin sanotaan julkilausumassa, jonka Kirkon kasvatusasiain keskus, Suomen uskonnonopettajain liitto ja Ortodoksinen piispainkokous maanantaina jättivät kouluhallitukselle.

Siirryttäessä viisipäiväiseen työviikkoon uskonto saa kymmenpäiväisessä työjaksossa kahdeksanella luokalla kaksi tuntia, mutta seitsemännellä ja yhdeksännellä luokalla vain yhden tunnin. Opetuksen kunnollinen hoitaminen edellyttäisi vähintään kahta viikkotuntia, todetaan julkilausumassa.

(*Ilkka* 16.6.72)

Ensimmäiseksi on syytä pohtia sitä, mistä *Ilkan* uutinen kertoo. Uutisessa referoidaan Kirkon kasvatusasiain keskuksen, Suomen uskonnonopettajien liiton ja Ortodoksinen piispainkokouksen julkilausumaa, joka on jätetty kouluhallitukselle. Uutisessa ei esiinny muita lähteitä. Tämän saman tekstin pohjalta on nostettu myös uutisen otsikko: *Liian vähän tunteja uskonnonopetukselle*. Lehtitekstin otsikko voidaan juuri uutisen välittämän todellisuusvaikutelman takia lukea kuitenkin objektiivisena totuutena. Todellisuudessa otsikoksi nostettu väite on kahden kirkollisen instituution ja yh-

den ammattiliiton mielipide. Käytännössä lehtijuttu autentisoi kolmen järjestön väitteen (Pietilä 1995, 100). Ei voi tietää, onko uskonnonopetukselle tulossa liian vähän oppitunteja. Voi vain tietää, että julkilausuman laatijoiden mielestä uskonnonopetukselle on tulossa liian vähän oppitunteja. Lehtijutussa ei kyseenalaisteta julkilausuman laatijoiden kantaa, vaan se esitetään todellisena. Julkilausuman kantaa haastettu esimerkiksi hakemalla vaihtoehtoisia mielipidettä. Nyt julkaistussa jutussa lehtijutun laatija(t) nojautuvat arvomaailmaan, joka pitää Kirkon kasvatusasiain keskusta, Uskonnonopettajien liittoa ja Ortodoksista piispainkokousta niin luotettavina tietolähteinä uskonnonopetuksesta, ettei heidän kantaansa kyseenalaistettu.

Vertailuna on toisen uutisen otsikko, joka niin ikään on kirjoitettu yhden lähteen pohjalta:

E-P:n uskonnonopettajien kerho:

Uskonnonopetuksen edustaja saatava kouluhallitukseen (Ilkka 21.11.72)

Otsikon ylärivin avulla lukija saa heti tietää, että jutun vaatimusmuotoinen otsikko on tietyn yhteisön, tässä tapauksessa Etelä-Pohjanmaan uskonnonopettajien kerhon, nimiin laitettu vaatimus. Jälkimmäisessä esimerkissä todellisuusvaikutelmaa ei synny.

Yksilähteisistä uutisista ja vaativista otsikoista toinen esimerkki on *Uusi Suomi* -lehdestä.

Uskonnonvapauden käsite määriteltävä uudestaan

– Uskonnonvapauden käsite on nyt määriteltävä uudestaan. Se on määriteltävä vapaudeksi ja oikeudeksi uskonnon harjoittamiseen. Sitä vaatii 1970-luvun kulttuuritilanne, sanoi Helsingin kokoomuksen kristillispoliittisen toimikunnan puheenjohtaja, tri Seikko Eskola toimikunnan järjestämässä illanvietossa Helsingissä.

– Tähän asti uskonnonvapaudella on tarkoitettu vapautta olla harjoittamatta uskontoa vaatimus oli oikeutettu ja luonnollinen menneinä kristillisen yhtenäiskulttuurin aikoina ja vielä kaukana jälkeinä. – – Mutta nyt on nousemassa tekijöitä, jotka merkittävästi vaikeuttavat ja suorastaan ehkäisevät kristillisen uskon harjoittamista. Kehitys opetuslaitoksessa ja muualla kulttuurielämän piirissä ei lupaa hyvää.

Lapsilla on koulussa säilytettävä oikeus uskonnonopetukseen. Heiltä ei saa tietämättömyyttä lisäämällä riistää sitä merkittävää tukea ja voimavaroja elämässä, minkä kristillinen usko antaa. – –

Myös kunnallisten asioiden hoidossa tarvitaan kristillistä ajatustapaa, rukousta ja sosiaalista mieltä sekä varojen käytössä järkeä. Me emme halua sosialisoida tätä armasta Helsinkiämme vaikka haluammekin parhaalla mahdollisella tavalla hoitaa vanhuksemme, nuoremme ja lapsemme, sanoi opetusneuvos Kerttu Vainikainen samassa tilaisuudessa.

Laitoskeskeisyys hallitsee nykyään sosiaalista ajattelutapaa. – – Yhteiskunta pyritään sitä tietä muuttamaan yksiarvoiseksi, missä kristillisellä ajattelulla ja todellisella demokratialla ei ole mitään sanomista.

Suomen koululaitos pannaan palvelemaan tätä massoitumista. – – Kukin kunta määrää peruskouluissaan uskonnonopetuksesta ja koulujen toimintamahdollisuuksista. Helsingissä on asia hoidettava niin, että vanhemmilla on varaa valita se koulumuoto, joka vastaa heidän elämänsä katsomustaan. Siksi peruskoulu ja yksityiset oppikoulut on säilytettävä(t) samanarvoisina, hän jatkoi. (US 20.9.72)

US:n jutussa otsikko on kirjoitettu suoraan vaatimukseen: *Uskonnonvapauden käsite määriteltävä uudestaan*. Tekstistä ei ilmene, onko se lainaus vai ei, joten Ilkan (16.6.) esimerkin tavoin otsikko synnyttää todellisuusvaikutelman. Jutun lähteenä on Helsingin kokoomuksen kristillispoliittisen toimikunnan illanvietto ja siellä kuullut puheet. Yksilähteisen uutisoinnin avulla voi uutisen välittää

totena, vaikka uutinen olisikin jonkin näkökulman mukaan kirjoitettu. (Pietilä 1995, 99–100)

Uuden Suomen (20.9.) jutussa nousee esille myös toinen uutisissa nähty ilmiö. Haastateltavan ja toimittajan kertoma limittyy. Tämä näkyy siinä, että pitkien sitaattien keskeltä on vaikea erottaa, mikä on toimittajan kirjoittamaa tekstiä ja mikä haastateltavan suoraa tai epäsuoraa sitaattia. *US:n* juttu on rakennettu kahden puheenpitäjän kommenteista. Seikko Eskolan kommentit toimittaja on erottanut sitaattiviivoilla, mutta Kerttu Vainikaisen osuuteen päästessä sitaattiviivojen käyttö poistuu. Toimittaja vaihtaa suoran lainauksen epäsuoraan referointiin. Epäsuorassa kerronnassa toimittajan ja puhujan diskurssit kohtaavat ja muodostavat eräänlaisen sulautumadiskurssin (Pietilä 1995, 84). Epäsuoralla kerronnalla toimittaja voi tehdä pääsääntöisesti kaksi asiaa. Ensiksi toimittaja voi kiertää totuusvaatimuksen. Sen sijaan, että toimittaja kertoo: ”Asia x on näin”, niin hän voikin vapauttaa itsensä vastuusta sanomalla: ”Henkilön B mukaan asia x on näin”. Totta on vain tällöin se, että joku on asiasta jotain mieltä. Eri asia on, onko asia totta. Toiseksi diskurssien sulautuma voi aiheuttaa sen, että toimittaja autentisoi lähdetekstien väittämät. (Pietilä 1995, 91–92) Koska *US:n* jutun otsikko on jo ”autentisoitu”, tekstissä esiintyvä haasteltavien väittämät voidaan nähdä myös autentisoituina.

Sulautumien lisäksi *US:n* ja *Ilkan* jutuissa uskonnonopetuksesta puhuvat pääosin uskonnolliset tai kirkolliset auktoriteetit. Uskonnonopetus on nivoutunut pappien henkilöhaastatteluihin³³, mutta erityisesti aihetta käsitellään kesällä, erilaisten kristillisten kesäjuhlien yhteydessä. Uutiset on rakennettu nostamalla puhujien puheista sitaatteja ja aiheita. Uutistyyllisissä teksteissä raja jutun lähteenä käytettävän haastateltavan puheen ja toimittajan oman tekstin välillä niin ikään hälvenee.

Rovasti Toivo Rapeli:

Raamatun käsitteille annettu uusi sisältö

”Informaationsotaa käydään rovasti Toivo Rapelin mukaan jo uskonnollisessa julistuksessaakin. Valtakunnallisilla evankeliumijuhlilla sunnuntaina Lappeenrannassa puhuessaan rovasti Rapeli sanoi, että julistuksessa käytetään raamatullisia sanontoja, mutta tutuille käsitteille annetaan uusi sisältö. Rapeli näki hyökkäyksen raamattua vastaan olevan käynnissä laajalla rintamalla. Nykyisellä hyökkäyksellä Rapeli näki yhden erityispiirteen, joka erottaa sen aiemmista: ”Nyt ovat hyökkäyksen johdosta kirkon omat miehet, uusteologit, jotka mm. kieltävät Jeesuksen sovintoveren merkityksen ja puhuvat tässä yhteydessä pakanallisesta veriteologiasta”.

Rapeli sanoi, että käytävässä taistelussa perääntymisellä on määrätty rajansa.

Uskonnollisessa julistuksessa lyödään paljon väärää rahaa. Puhutaan monista sinänsä tärkeistä asioista kuten kolmannen maailman hädästä, lähimmäisistä ja sosiaalisista asioista, mutta raamatun elämän sanoma Jeesuksesta, joka kuoli maailman puolesta, jätetään syrjään.

Tämän katsantokannan mukaista on Rapelin mielestä, että lapsilta halutaan ottaa pois tunnustuksellinen uskonnonopetus, nousta raamatun sanaa vastaan ja halutaan muuttaa kirkollisia juhlapäiviä, sanoi Rapeli. - ” (*US* 3.7.72)

Uskonnollisessa julistuksessa -alkava kappale on sijoitettu Rapelin puheen epäsuoran lainauksen jälkeen. Tekstissä tapahtuu kuitenkin kappaleenvaihdos, joten jää epäselväksi, onko seuraava kappale-

33 Ilkka 20.2.72 ja Ilkka 19.10.72

le jatkoa. Kappale, jossa kritisoidaan uskonnollista julistusta, voidaan tulkita niin toimittajan kuin haastateltavan puheeksi. Tällöin rovastin diskurssi nostetaan toimitukselliseen, tekstin ulkopuoliseen diskurssiin. Lehtijutun taustamaailma yhdistyy rovastin taustamaailman kanssa, ja teksti arvottaa rovastin puheet tasa-arvoiseksi toimittajan kertovan diskurssin kanssa (arvottamisesta Fairclough 1997, 107–109).

Joka tapauksessa jutussa nousi esille kirkollisen auktoriteetin kannanotto: ”lapsilta halutaan ottaa pois tunnustuksellinen uskonnonopetus.” Tekstissä syypäiksi esitettiin uskonnollisten uusteologit, jotka eivät haastateltava/toimittajan mielestä riittävästi keskity hengelliseen julistamiseen. Vastavasti *Ilkassa* nostettiin herännäisten Herättäjä-juhlien puheista kannanottoja. Etusivun pääjutun ingressiin nostettiin seuraava, ”teol.tri Kuoppalan” puheessa esittämä kannanotto:

”Herättäjä-juhlilta terveiset:

Kristittyjenkään ei sovi jättää oman isänmaan asioita sikseen

Seinäjoen herättäjäjuhlilla eilen pitämässään juhlapuheessa, joka radioitiin kaikelle kansalle, teol. tri. Jussi Kuoppala esitti voimakkaan vetoomuksen, että kristittyjen tulee täyttää valtiolliset ja yhteiskunnalliset velvollisuutensa.

– On kysyttävä, olemmeko jättäneet tai jättämässä yhteiset asiat – isänmaan – sikseen, tietyllä tavalla kellumaan. Me kavahdumme vaalien aikaan valittamaan sitä, ettei tunnu olevan sopivia ehdokkaita, mutta emme ole mukana alusta lähtien rukoilemassa ja etsimässä heitä, sanoi tri Kuoppala.

– Syrjäänvetäytyminen on kohtalokasta aikana, jolloin on ratkaistavana mm. koulujen uskonnonopetus. Jumalan sanan valistaman kansan on oltava edelläkävijä kaikessa siinä, mikä on hyvää, sanoi Kuoppala vedoten heränneiden aikaisemmin antamaan esimerkkiin yhteiskunnallisesta osallistumisesta. - - ” (*Ilkka* 9.7.72)

Ilkan jutussa korostetaan, että kristittyjen pitää osallistua yhteiskunnalliseen päätöksentekoon, erityisesti ”isänmaan” asioihin. Sekä *US:n* että *Ilkan* jutuissa painotetaan kirjoittajan auktoriteettia viittaamalla joko ammatilliseen arvoon (rovasti) tai oppineisuuteen (teologian tohtori). Molemmissa artikkeleissa uskonnonopetus nähdään konkreettisena yhteiskunnallisena asiana, johon on otettava kantaa. *Ilkan* jutussa Kuoppala vetoaa ”kristityihin” ja esittää esimerkkinä koulujen uskonnonopetuksen, kun hän korostaa vaikuttamisen merkitystä. Tunnustuksellisuuteen ei oteta suoraan kantaa, mutta puheen yleisöstä ja viitekehyksestä voi päätellä, että ”kristittyjen” pitää saada äänensä kuuluviin päätöksenteossa, on päätös mikä tahansa.

Sen lisäksi, että jutuissa on korostettu uskonnollisten auktoriteettien asemaa, niin jutuissa korostetaan myös evankelis-luterilaisen kirkon asemaa yhteiskunnassa.

Kirkko on kiinnostunut uuden koulun tavoitteista

Ihmisoikeuksien julistus, jossa korostetaan jokaisen yksilön ihmisarvoa, ja koulutuksen takaamista kaikille asianomaisen sosiaalisesta taustasta riippumatta, sopivat kirkonkin mielestä nuorisosteiden koulutuksen uusiksi tavoitteiksi, sanoo kirkon kasvatustieteiden keskus.

Kirkon kasvatustieteiden keskus haluaa osallistua keskusteluun nuorisosteiden koulutuksen päämääristä ja järjestää viikon vaihteessa tästä aiheesta seminaarin Järvenpään seurakuntaopistossa.

Nuorisosteiden koulutuksella tarkoitetaan lukion ja ammatillisten oppilaitosten antamaa koulutus-

ta. Tätä koulutusta selvittää maisteri Jaakko Itälän johtama komitea, joka saanee kesäkuun alkuun mennessä valmiiksi jo eräitä tutkimusryhmien mietintöjä.

Kirkon tiedotuskeskuksen järjestämässä tiedotustilaisuudessa prof. Paavo Kortekangas totesi kirkon toivovan laajaa keskustelua toisen asteen koulutuksen tavoitteista. Kirkko ei halua sanella ratkaisuja, mutta se on valmis kuuntelemaan mm. siitä syystä, että se itse tarvitsee omassa opetustyönsään tietoa siitä mitä yhteiskunnassa tapahtuu.

Kirkon kasvatustieteiden keskuksen pääsihteeri Veikko Pöyhönen huomautti, että toisen asteen koulutuksen tavoitteet eivät ole kirkolle samantekeviä. Kirkko katsoo, että YK:n ihmisoikeuksien julistuksessa ilmaistu käsitys ihmisarvosta, joka vastaa kristinuskon käsitystä yksilökeskeisyydestä, sopii nuorisosta koulutuksen tavoitteeksi. Samalla on kuitenkin korostettava yksilön merkitystä yhteiskunnan jäsenenä.

Oikeana kirkko pitää myös sitä periaatetta, että kaikille annetaan sosiaaliseen taustaan katsomatta tilaisuus samanlaiseen koulutukseen ja sen jälkeen työhön. Hän huomautti, että koulussa monesti päästään virkaan keittiön kautta. Tätä kirkko ei hyväksy.

Itälä sanoi toivovansa, että kirkko pidättäisi keskustelemasta vain uskontotuntien lukumäärästä. Jos se tekee näin, sen peli on pelattu, sanoi Itälä. – (HS 12.2.72)

Ensinnäkin missään vaiheessa tekstiä ei kerrota, että kyseessä on Suomen evankelis-luterilainen kirkko. Kirjoittaja ikään kuin olettaa, että lukija myös ymmärtää kirkon samoin. Toiseksi tekstissä esitetään kirkko instituutiona, jonka sanoilla on painoarvoa: ”*Kirkko ei halua sanella ratkaisuja, mutta se on valmis kuuntelemaan* – –”³⁴. Kirkon myös sanotaan tekstissä hyväksyvän YK:n ihmisoikeuksien julistuksen ihmisarvokäsitys sopii nuorisosta koulutuksen tavoitteeksi. Kirkko on siis instituutio, jolla on varaa *hyväksyä* tai *hylätä* YK:n ihmisoikeuksien julistus. Uskon, että kirkkoinstituution autoritääriin kuvaus johtuu jälleen diskursiivisesta sulautumasta, joka on epäsuoran kerroksen seurausta. Toimittajan ja haastateltavan puhettavat ovat jälleen menneet yhteen, minkä seurauksena tekstissä autentisoidaan kirkon asema.

Viimeinen esimerkki on heinäkuun *Ilkasta*. Kansanedustaja Saimi Äärin (kesk.) kirjoituksessa Ääri käsittelee lähinnä kuntien kulttuuripalveluja ja niiden saatavuutta. Lopussa hän kuitenkin kirjoittaa pitkän perustelun siitä, miksi uskonnonopetus tulee säilyttää koulussa. Huomioitavaa jutun alkuperäisessä ulkoasussa on, että Ääri on itse kirjoittanut tekstin, ja se on yksi monista poliitikkojen mielipiteistä, joita *Ilkassa* julkaistiin. Jutun yhteyteen on kuitenkin taitettu kuva Saimi Ääristä puhumassa puhujanpöntössä. Jutussa ei ole minkäänlaista viittausta tai kehystä siihen, että lähteenä olisi jokin varsinainen tapahtuma. Kuvan kanssa juttu kuitenkin antaa vaikutelman, että Ääri olisi ollut esittämässä kantaansa puheen tavoin jossakin tilaisuudessa. Lisäksi juttu on taitettu uutisjuttujen yhteyteen eikä esimerkiksi pääkirjoitussivulle, jossa poliitikkojen kannanotot yleensä julkaistaan. Taiton avulla jutusta tuli uutismainen.

Kansanedustaja Saimi Ääri:

Kulttuuripalvelukset on vietävä kaikkien ihmisten ulottuville

– – Kristinuskon – nykyisen kulttuurimme perusta (väliotsikko)

Lopuksi haluan tuoda esille sen mikä on kristinuskon asema kulttuurissamme. Käsitteäksemme kuinka perustavasta asiasta on kysymys taistelussa uskonnonopetuksesta, on aiheellista palauttaa

34 Myös tässä lauseessa on kertojan ja haastateltavan diskurssit sekoittuneet toisiinsa. Ks. Pietilä 1995, 91–92.

mieleen kristinuskon ja luterilaisuuden merkitys kansamme elämässä ja koko kulttuurissamme. Kristinusko on yli 800 vuotta ollut kansamme elämän käyteaineena, valon ja voiman antajana heimomme monasti raskaalla kärsimystiellä. Yleisesti tunnustetaan, että kristinusko on Hellaan perinnön ohella länsimaisen sivistyksemme peruskivi. Kreikkalaisesta kulttuurista on peräisin loogillinen ajatustapa ja tieteellinen työskentely, kristinuskosta vapauden ajatus ja siihen liittyvä demokratia sekä moraali, ihmiselämän kunnioitus ja lähimmäisen rakkaus. Länsimaisen sivistyksen piirissä pitkälle kehitetyn sosiaalisen huollon juuret ovat kristinuskossa, joka muutenkin on antanut yhteiselämään humaani-suuden piirteitä. Kirkko on myös antanut kansallemme kirjan välttämättömän kansansivistyksen vai-keissa olosuhteissa ja aikana, jolloin maallinen yhteiskunta ei sellaiseen ollut vielä kypsytynyt.

On siis vastuutonta yrittää riistää kansan eläältä ja sen kulttuurilta pohja kykenemättä antamaan tilalle mitään kestävää. (*Ilkka 3.8.72*)

Ääri perustelee uskonnonopetuksen säilyttämistä Suomen kulttuuriperinteellä. Sen lisäksi, että kristinusko on ollut ”valon ja voiman antajana heimomme monasti raskaalla kärsimyksen tiellä”, niin Äärin mukaan kristinuskosta on juontanut niin vapauden käsitys, demokratia kuin lähimmäisen rakkauskin. Äärin tekstissä korostuu ajatus, että Suomen kuuluu tarjota uskonnonopetusta, ja sen *riistäminen* olisi vastuutonta. Ääri liittää jutussaan uskonnonopetuksen laajasti ”kansan” elämän ja kulttuurin pohjaksi. Jos uskonnonopetus poistetaan tai jos sen tunnustuksellisuus poistetaan, niin kansan eläältä ja kulttuurilta riistetään Äärin sanoin pohja. Ääri siis artikuloi koulujen uskonnon-opetuksen osaksi ei vain suomalaista, vaan myös länsimaista kulttuuriperimää.

Olennaista uutisjutuissa on, että toimittaja ei raportoi tapahtumia tasapuolisesti, vaan rakentaa oman esityksensä todellisuudesta. Toimittajien valitsevat näkökulmat ovat ideologioiden värittä-miä. (Pietilä 1995, 92) *US:n*, *Ilkan* ja *HS:n* jutuissa lähteinä on käytetty asiakirjoja ja ihmisiä, jotka lähes yksinomaan puolustavat uskonnonopetusta ja varsinkin sen tunnustuksellisuutta. Lisäksi toi-mittajan ja haastateltavien ja lähdetekstien diskurssit sekoittuvat, minkä voi katsoa autentisoivan kirjoituksia. Uutisoinnin voi siis sanoa olleen tarkoitushakuista. Toimittajien ja toimitusten omat ar-vot ovat ohjanneet päätöksiä, minkä seurauksena esimerkiksi yhtäkään uskonnonopetusta kriittisesti tarkastelevaa juttua ei varsinkaan *Ilkassa* ja *US:ssa* julkaistu.

5.1.3. Kristinusko on osa suomalaisuutta

Valtaosassa etenkin *Ilkan* ja *Uuden Suomen* jutuista uskonnonopetuksesta puhuivat vanhemmat, toi-mittajat, kirkolliset auktoriteetit tai poliitikot. Uskonnonopetus ymmärrettiin asiana, johon nuorilla ei ole asiaa puuttua, vaan siitä päättävät vanhemmat, elämää nähneet ja kokeneet. Myös tapa, jolla lehtijutuissa käytettiin lähdeaineistoja on varsin yksipuolinen: ääneen ovat päässeet sellaiset lähteet, jotka kannattivat uskonnonopetuksen tunnustuksellisuutta. *Ilkassa*, *US:ssa* ja osassa *HS:n* jutuista korostetaan kirkkoinstituution auktoriteettia. Uskonnonopetus nivotaan osaksi niin kirkon valtaa kuin politiikkaakin. Lieneekö yllättävää, että *US:n* jutuissa kannatetaan kokoomuksen ja *Ilkan* ju-

tuissa keskustan linjaa?

Lehtijuttujen diskurssien käyttötavoista lieenee syytä tehdä vielä pari huomiota. Varsinkin uutisju-tuissa uskonnonopetusta puolustavien instanssien puheet autentisoitiin siten, että toimittaja yhdisti puhetavan osaksi omaa kokoavaa diskurssiansa. Tämän lisäksi varsinkin poliittisissa yhteyksissä us-konnonopetuksesta puhuttaessa käytettiin paljon sotaisia kielikuvia: uskonnonopetusta yritettiin kir-joituksissa usein *riistää* tai sen puolesta *taistellaan*. Varsinkin *US*:n kolumnisti *Vaeltaja* käytti in-nokkaasti sotaisia kielikuvia: ”Hiljalleen muotoutuu yhä laajempi kristinuskon vastainen **rintama** joka tempaa **joukkoonsa** varsinkin nuoria sellaisistakin puolueista.” Joukot, rintamat ja taistelute-matiikka toistuvat useassa jutussa. Kirjoitukset artikuloivat uskonnonopetuksen sotaan erilaisten metaforien avulla. Tämän voi nähdä vahvistavan sitä vastakkainasettelua, joka uskonnonopetukseen liittyy. Kun vertaa etenkin *US*:n juttujen antamaa kuvaa uskonnonopetuksen kokemasta *uhkasta*, voi väittää, että lehdet myös tietoisesti paisuttivat tilannetta.

Uskonnonopetusta puolustavien lehtijuttujen välisistä yhteneväisyyksistä voi vetää johtopäätök-sen, että jutut tuottivat ideologiaa, jossa korostettiin uskonnonopetuksen asemaa suomalaisessa yh-teiskunnassa. Kutsun tätä ideologiaa **isänmaallis-konservatiiviseksi ideologiaksi**. Lehtijuttujen taustalla oli ajatus yhteiskunnasta, jonka perusta oli kristillisyydessä (Couldry 2012, 211). Juuri us-konnonopetuksen tehtävänä on ollut jatkaa eurooppalaista kulttuuriperimää. Uskonnonopetus miel-lettiin tunnustukselliseksi, ja opetuksen tunnustuksellisuus haluttiin säilyttää. Vanhemmat, kirkolli-set auktoriteetit ja osa uskonnonopettajistakin olivat huolissaan siitä, pysyykö uskonnonopetus ni-menomaan kristinuskon opetuksena.³⁵ Isänmaallis-konservatiivinen ideologia korostaa suomalaisuu-den ja kristillisyyden yhteyttä, ja yhteys kuviteltiin ja perusteltiin historian avulla (ks. Anderson 2007, 269). Konservatiivisuus tulee siitä, että uskonto nähtiin jutuissa nimenomaan ihmisen moraa-listen päätösten ja etiikan ohjenuorana (ks. Harisalo & Miettinen 1997, 57–59). Juttujen konservatiivista ideologiaa vahvisti vielä se, että uskonnonopetuksesta puhuttaessa puhutaan pelkästä kristilli-sestä uskonnonopetuksesta, muiden uskontojen opettamisesta ei mainita mitään. Uutisissa *Ilkan* ja *US*:n ideologinen linja on yllättävän yhtenäinen. Yhtenäisyys tukee osin Fairclough'n väitettä siitä, että lehdillä on yhtenäisiä diskurssijärjestyksiä (Fairclough 1997, 92). Näitä diskursiivisia käytäntö-jä puolestaan ohjaavat ideologiat. Kutsun tässä tapauksessa ideologiaa nimenomaan isänmaalliseksi enkä esimerkiksi suomalaiseksi, koska isänmaassa korostuu myös ideologian patriarkalisuus: yh-teiskunta on hierarkisten suhteiden järjestelmä. Lähes poikkeuksetta isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa äänessä oli nimittäin mies.

35 Tähän on yksi ainoa poikkeus. *US*:n jouluaattona julkaistussa jutussa kirjoitetaan kokoomuksen kirkkopoliittisesta ohjelmasta: ”Vähemmistökirkkoihin ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvilla on turvattava oikeus heidän uskonton-sa mukaiseen opetukseen. Uskonnonvapauslain hengessä on myös kirkkoon tai uskonnolliseen yhdyskuntaan kuulu-mattomille taattava oikeus ja mahdollisuus saada uskonnonopetuksen asemesta eettistä opetusta, sanotaan ohjelmas-sa.”

Kokoomuksen puolueideologian ja isänmaallis-konservatiivisen ideologian välillä on huomattavan paljon yhtäläisyyksiä. Vuonna 1970 laaditussa Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelmassa sanotaan: ”Kokoomus arvostaa sitä kristillistä perinnettä ja vakaumusta, joka oleellisella tavalla liittyy suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen.” (Kokoomuksen periaateohjelma 1970). Vastaavasti joulukuussa 1972 julkaistussa Kokoomuksen kirkkopoliittisessa ohjelmassa kirkon ja suomalaisuuden kytkös on puolestaan rakennettu hyvinkin vahvasti. Esimerkiksi ohjelman kohdassa 2 lukee: ”Kristinuskon on vaikuttanut syvästi länsimaisen kulttuurin muodostumiseen. Se on suomalaisen yhteiskuntaelämän merkittävä perustekijä.” (Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma 1972). Isänmaallis-konservatiivinen ideologia osuu myös hyvin yksin Keskustapuolueen yleisohjelman kanssa, joka on laadittu vuonna 1968. Ohjelman luvussa 13 sanotaan jopa uskonnonopetuksesta: ”Kouluopetuksessa ja muussa kasvatustyössä on kansan enemmistön kristillinen vakaumus ja vähemmistöjen katsomukset otettava uskonnonvapauden hengessä riittävästi huomioon.” (Keskustapuolueen yleisohjelma 1968) Molempien puolueiden ohjelmissa toki korostetaan uskonnonvapautta ihmisen perusoikeutena, mutta suomalaiseen yhteiskuntaan liitetään nimenomaan kristillisuus.

Monessa isänmaallis-konservatiivista ideologiaa tuottavassa jutussa rakenne ja kirjoittamisen motiivi on hyvin samankaltainen. Motiivina on usein *huoli* siitä, että kristilliselle kansankasvatukselle on tapahtumassa jotakin, mikä vie kehitystä ei-toivottuun suuntaan. *Huoli* on syntynyt usein jostain yksittäisestä arkisesta havainnosta: yhdestä radiokuunnelmasta tai yhdestä lapsen koulupäiväkertomuksesta. Yksittäistapausta alettiin purkaa pohtimalla sitä, mihin kehitys voi johtaa. Rakennne on monessa tekstissä siinä määrin yhtenäinen, että voi kysyä, onko kirjoitusten taustalla ollut yhtenäinen joukko, joka on pyrkinyt vaikuttamaan asian kulkuun. Isänmaallis-konservatiivisista ideologiaa ilmentävissä jutuissa uskonnonopetus artikuloitiin siis osaksi arkisia havaintoja. Lehtijutuissa myös paisutettiin vastapuolen uhkaa uskonnonopetusta kohtaan. Lehtijutuissa siis tuotetaan kuvaa vahvasta uhkasta, joka saattaa viedä pohjan suomalaiselta kulttuurilta.

Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa yhteiskunta näyttäytyi kristillisenä, mutta muutos oli tapahtumassa. Kyseisen ideologian heijastama huoli yhteiskunnan tilasta ja uskonnon merkityksen vähenemisestä korostaakin perinteistä sekularisaatioteoriaa, jossa uskonnon katsotaan hiljalleen katoavan yhteiskunnasta. Toisaalta keskustelu myös todistaa, että uskonnolla on suurta merkitystä. Merkitys syntyy huolen kautta, kun isänmaallis-konservatiivisen ideologian tavoin ajattelevat yrittivät *taistella* tärkeänä pitämänsä asian puolesta. Huolestumisen kautta uskonto sai julkista arvoa.

Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa taisteluareenana toimi politiikka. Poliitikoihin, etenkin *oikeistoon*, vedottiin, jotta oma asia menisi läpi. Uskonnonopetus oli lehtijutuissa politisoitunut, koska sen katsottiin myös olevan merkittävä poliittisesti latautunut aihe: se, joka saa tahtonsa läpi uskonnonopetusasiassa, voittaa (ks. Herkman 2011, 66). Uskonnonopetuksen politisoitumisesta

hyvänä esimerkkinä oli marras-joulukuussa käyty eduskuntakeskustelu ja sitä seurannut uutisointi, johon palaan myöhemmin.

5.2. USKONNONOPETUS PORVARISTON VALHEINA

Isänmaallis-konservatiiviseen ideologian suurimpia tunnusmerkkejä on se, että sitä edustaneissa kirjoituksissa puolustettiin tunnustuksellista uskonnonopetusta tai pelättiin opetuksen menettämistä. Seuraavaksi tarkastelen sellaisia kirjoituksia, joissa tunnustukselliseen uskonnonopetukseen on suhtauduttu varauksella tai se on haluttu poistaa. Tunnustuksetonta opetusta ajavien ideologiset lähtökohdat ovat huomattavasti hajanaisempia kuin sitä puolustavissa kirjoituksissa, joten tässä luvussa tarkastellaan sellaisia kirjoituksia, joissa uskonnonopetuksen vastustaminen on artikuloitu hyvin vahvasti osaksi politiikkaa. Jutuista valtaosa on *Kansan Uutisista* ja *Suomen Sosialidemokraatista*, osa myös *Helsingin Sanomista*.

5.2.1. Poliittisista ohjelmista lainattua

Helsingin Sanomissa julkaistiin tammikuun lopussa mielipidekirjoitus, jossa kirjoittaja ottaa kantaa juuri alkaneeseen Teiniliiton kampanjaan. Kampanjan tarkoituksena oli muun muassa uudistaa yhteiskuntaopin opetus kouluissa. Kirjoittaja aloittaa tekstinsä viittaamalla lehtiseen, jonka hän on löytänyt 11-vuotiaan tyttärensä pöydältä.

Tyrmistyttävää aivopesua

Yksitoistavuotiaan koulutytön työpöydältä löytyy julkaisu, johon on painettu:

- demokraattisen koulutuspolitiikan tärkeimpänä tehtävänä on taistelu suurpääomaa ja oikeistoa vastaan.

- nykyistä koululaitosta on tarkasteltava porvariston vallan välineenä

--

- koulutus on muutettava avoimen poliittiseksi: ei voida sietää uskonnollista, kiihkokansallista ja antikommunistista muokkausta; opetus on suunnattava rauhan työtätekevien keskinäisen solidaarisuuden, suunnitelmallisuuden, tasa-arvon ja demokratian puolesta suurpääomaa, oikeistoa ja imperialismia vastaan.

--

Haluaisinkin tässä esittää julkisen tiedustelun muille koululaisten vanhemmille, opettajille ja koululaisille itselleen:

- 1) Oletteko tietoisia, että tämänlaatuista toimintaa on kouluissa?
- 2) Ketä ovat Teiniliiton enemmistön muodostamat ns. yleisdemokraatit?
- 3) Hyväksyttekö mainitut päämäärät?
- 4) Ellette hyväksy, mitä on tehtävissä?

Ekaluokkalaisten isä (HS 30.1.72)

Ekaluokkalaisten isän yleisönosastokirjoitus on ideologisesti samankaltainen edellisessä luvussa

käsiteltyjen kirjoitusten kanssa: lapsen arkikokemus artikuloidaan osaksi yleistä arvokasvatuspohdintaa, ja diskurssia leimaa huoli. Mielipidekirjoitus kirjoitti vastauksen, joka julkaistiin lehdessä vajaa viikko myöhemmin. Kirjoittajan nimimerkki *Neljäsluokkalainen* viittaa mitä varmimmin oppikoulun neljänteen luokkaan. Tällöin kirjoittaja olisi noin 13–14-vuotias.

Totuuteen pyrkiminen on puolueellisuutta

”Ekaluokkalaisen isälle”: Kouluissa jaetaan uskonnollista nationalistis-antikommunistista, idealistista ja valheellista opetusta. Emme voi enää sietää tällaista. Meidän täytyy taistella omien sekä tulevien sukupolvien puolesta.

Vaadimme kouluopetuksen poliittisen luonteen avointa tunnustusta sekä opetuksen sisällön suuntaamista yhteiskunnan demokraattisten tavoitteiden mukaisesti.

Opetuksen tieteellisyys pyrkimys kaihtelemattomaan totuuteen, merkitsee puolueellisuutta, asettumista valheita ja hämäystä vastaan.

Demokraattisen koulutuspolitiikan puolesta: *Neljäsluokkalainen* (HS 4.2.72)

Neljäsluokkalaisen kirjoittamassa mielipidekirjoituksessa uskonnonopetuksesta ei puhuta sinänsä, vaan kirjoituksessa viitataan siihen, millaista kouluopetus kirjoittajan mielestä on: *uskonnollista nationalistis-antikommunistista* ja *idealistista*. Luettelon päätteeksi kirjoittaja luonnehtii opetusta vielä *valheelliseksi*. Kirjoittajan lause muodostaa väitteen, jota vastaan kirjoittaja lähtee argumentoimaan (Kajaste 1996, 194). Mitä kirjoittaja tarkoittaa valheellisyydellä? Onko opetus *totuudellista*, kun se on uskonnosta vapaata, antinationalistis-kommunistista ja anti-idealistista? Kirjoittajan tarkoituksena lienee sanoa, että nykyinen koulujärjestelmä ei palvele *yhteiskunnan demokraattisia tavoitteita*.

Kirjoittaja sitoo itsensä jälleen kuviteltuun taustayhteisöön (Kantola 2012, 40–44). Kun isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa taustayhteisö näkee suomalaisen yhteiskunnan perustuvan enemmän tai vähemmän kristilliseen arvomaailmaan, *Neljäsluokkalaisen* kuvitteleva taustayhteisö suhtautuu koulun opetukseen kriittisesti: opetus *hämä*ä oppilaita, ja hämäyksestä voidaan vapautua *tunnustamalla kouluopetus poliittiseksi*. Mielenkiintoinen on kirjoittajan käyttämä, hyvin vaativa diskurssi. Vaatimuksia pohjustetaan *väitelauseilla* siitä, millaisena maailma koetaan. Tämän jälkeen esitetään vaatimuksia, miten pitää toimia, jotta maailma muutetaan halutunlaisesta toivotun kaltaiseksi. (Kajaste 1996; 194–195, 201) Kirjoituksessa ei niinkään perustella olettamuksia, vaan luodaan alkuoletus, josta lähdetään liikkeelle. *Neljäsluokkalaisen* diskurssi on hyvin samankaltainen kuin vasemmistopuolueiden puolueohjelmissa, ja kirjoituksesta paistaa halu muuttaa, korjata koettua vääryyttä. Suomen kommunistisen puolueen SKP:n puolueohjelmasta löytyykin hyvin samankaltaisia vaatimuksia kuin *Neljäsluokkalaisen* mielipidekirjoituksesta: ”Koululaitoksen ja koko kulttuurielämän eri aloilla on poistettava yksipuolinen porvarillinen ylivalta ja toteutettava demokratia” (SKP:n puolueohjelma, 1969). Myös *taistella*-verbi on ominainen erityisesti SKP:n puolueohjelmille.³⁶ Yllättävää on se, että sekä uskonnonopetusta vastustavissa kirjoituksissa aihe on artikuloi-

36 Kirjoituksessa vaadittua tieteellisyyttä vaatii myös SKP lähiajan tavoitteet -ohjelmassaan, mikä tosin julkaistiin paria

osaksi kamppailua tai taistelua.

Ensimmäisessä mielipidekirjoituksessa kirjoittajaksi on esitetty *Ekaluokkalaisten isä*. Kirjoittajana on siis jälleen kasvatusvastuussa oleva. Mielipidekirjoituksen rakenne on myös sama kuin muissa uskonnonopetusta puolustavissa mielipidekirjoituksissa: ensin esitetään yksittäinen esimerkki, minkä jälkeen yleistetään tapahtuma kuvaamaan laajempaa ilmiötä. *Ekaluokkalaisten isän* ideologia nojautuukin hyvin todennäköisesti isänmaallis-konservatiiviseen ideologiaan. Sen sijaan kirjoittajalle vastannut *Neljäsluokkalainen* on ainakin nimimerkkinsä perusteella oppilas itse. Jälkimmäisen mielipidekirjoituksen auktoriteetiksi paljastuukin nuori itse.

Helsingin Sanomat on ainoa tämän tutkimusaineiston lehti, jonka yleisönosasto- ja mielipidepalstoilla eri näkemykset kävivät väittelyä keskenään. Yleensä järjestys oli sama kuin *Ekaluokkalaisten isän* ja *Neljäsluokkalaisten* välisessä kirjoittelussa. Ensin on kauhisteltu sitä, että uskonnonopetusta yritetään poistaa tai sen sisältöä yritetään muuttaa. Tämän jälkeen keskustelu on siirtynyt yleisesti koulun välittämään tietoon. Muissa lehdissä mielipiteet ovat olleet yhtenevät kautta linjan. Selittävänä tekijänä on varmasti se, että *HS* oli niin laajalle Suomessa levinnyt sanomalehti. Lisäksi lehteä on luettu yli puolue-, ja yhteiskuntaluokkarajojen.

Neljäsluokkalaisten käyttämä diskurssi on, kuten mainittu, hyvin pamflettimainen. Uskonnonopetuksesta kirjoitettiin *KU*:ssa paljon sellaisissa yhteyksissä, joissa lähdeaineistona oli jonkinlainen ohjelma. Varsinaiseksi lähdeaineistoksi tekstejä on vaikea kuvailla, koska usein ohjelmat julkaistiin lehdessä sellaisinaan. Toimituksellinen diskurssi ilmenee niissä ainoastaan otsikkona tai pienenä alkukappaleena, jossa kerrotaan, milloin ja miten kyseinen asiakirja on laadittu. Joissain tapauksissa johdantoa ei kirjoitettu lainkaan.

Luonnos

Poliittinen asiakirja SKP:n 16. edustajakokousta varten

— — 10. Oikeisto on erityisesti aktivoinut vastahyökkäystään *k u l t t u u r i r i n t a m a l l a*³⁷ ottaakseen takaisin nekin myönnetykset, joita se on viime aikoina joutunut demokraattisille voimille tekemään kulttuuripolitiikan alalla. Toisaalta on parempia edellytyksiä kuin aikaisemmin koota laaja demokraattinen kulttuurialan uudistuksiin pyrkivä rintama yhtenäisten demokraattisten tavoitteiden taakse. — —

Koulutuksen sisällön uudistaminen on ensiarvoisen tärkeä vaatimus. Hajanaisen, vanhentuneen ja porvariston aatemaailmaa heijastelevan, yhteiskunnallisesti todellisuudesta vieraantuneen ulkoopittavan kirjatietouden sijaan on saatava demokratian, inhimillisyyden ja kansainvälisyyden hengen mukainen opetus. Jo peruskoulutuksessa on välitettävä nykyaikaisinta tieteellis-teknisen ja yhteiskunnallisen kehityksen edellyttämää tietoutta.

Teorian opetuksen on liityttävä kiinteästi käytäntöön, eli on toteutettava ns. polytekninen koulutusmuoto. Vasta tällöin kasvatetaan kouluissamme yhteiskuntaa uudistamaan, rauhan ja demokratian puolesta toimimaan valmiita yksilöitä.

Uskonnonvapauden toteuttaminen edellyttää kirkon ja koulun erottamista, uskonnonopetuksen poistamista kouluista ja siirtämistä uskonnollisten yhteisöjen omaksi tehtäväksi. — — (*KU 9.1.1972*)

---

kuukautta *Neljäsluokkalaisten* mielipidekirjoitusta myöhemmin.

³⁷ Laajan kirjainvälin tarkoituksena lienee ollut lukijan auttaminen. Sen avulla on jutussa näytetty, mitä aihekokonaisuutta tekstissä on käsitelty.

Ensimmäisessä esimerkissä uskonnonopetus ilmenee SKP:n tulevaa edustajakokousta varten laaditussa asiakirjaluonnoksessa. Juttu itsessään on yhden kokonaisen broadsheet-sivun kokoinen, 8:lle palstalle taitettu tekstikokonaisuus. Jutussa ei ole lainkaan havaittavissa minkäänlaista toimituksellista diskurssia, vaan asiakirja on mitä varmimmin julkaistu sellaisenaan. Vahvistuksen antaa SKP:n 16. edustajakokouksen yhteydessä hyväksytty Lähiajan tavoitteet -ohjelma, jossa uskonnonopetuksesta kirjoitetaan sanasta sanaan samoin kuin *KU*:ssa julkaistussa tekstissä: ”Uskonnonvapauden toteuttaminen edellyttää kirkon ja koulun erottamista, uskonnonopetuksen poistamista kouluista ja siirtämistä uskonnollisten yhteisöjen omaksi tehtäväksi.” (SKP:n Lähiajan tavoitteet, 1972)

Uskonnonopetus artikuloidaan tekstissä kulttuuriasioihin. Samaa jakoa noudatetaan esimerkiksi Sorsan hallitusohjelmassa, jossa kouluasiat on kirjoitettu Kulttuuripolitiikka-väliotsikon alle (Sorsan hallituksen ohjelma 1972). Uskonnonopetuksesta kirjoitetaan siis puhtaasti poliittisessa yhteydessä ja poliittiselle asiakirjalle ominaisessa aihekokonaisuudessa. Uskonnonopetus onkin politisoitunut kirjoituksessa täysin (Herkman 2011, 66).

Uskonnonopetuksen yhteydessä huomio kiinnittyy kirkkoon, mutta oppiaine liitetään uskonnonvapauden ihanteeseen. Kirkkoon yhdistäminen viittaa siihen, että uskonnonopetus ymmärretään nimenomaan kristilliseksi opetukseksi. Tekstissä uskonnonopetus on uskonnonvapauden toteutumisen este, mikä on poistettava kokonaan koulujärjestelmästä. Koska kyse on poliittisesta asiakirjasta, tekstin ideologia on SKP:n puolueideologiaa. SKP:n senhetkinen puolueideologia korostuu tekstissä.

Poliittisia asiakirjoja ja ohjelmia julkaistiin *Kansan Uutisissa* melko paljon, ja hyvänä esimerkkinä oli keväällä pidetty puoluekokous. Tuolloin lähes kaikki kokouksissa käytetyt puheenvuorot julkaistiin sellaisinaan usean sivun mittaisena puoluekokouspakettina. Seuraava esimerkki on kesäkuulta.

Kansandemokraattisten opiskelijain maatakäsittävän neuvottelukunnan PERUSTAMISASIAKIRJA

Kansandemokraattisia opiskelijoita edustavan neuvottelukunnan perustava kokous pidettiin Tampereella 18.6.1972. Tässä kokouksessa neuvottelukunta hyväksyi seuraavan perustamisasiakirjan:

— — III Opiskelijaliikkeessä esiintyvä horjuvuus ja vaistonvarainen vallankumouksellisuus, sen oikeisto- ja vasemmistorevisionistiset ilmentymät ovat voitettavissa vain hellittämättömällä ideologisella ja poliittisella työllä. SKP:n ja SKDL:n aseman vahvistuminen koko yhteiskunnassa ja opiskelijoiden keskuudessa luo parhaiten edellytykset tämän työn onnistumiselle. — —

Valtiomonopolistiselle koulutus- ja tiedepolitiikalle, joka tukee monopolien voitontavoittelu- ja vallansäilyttämispyrkimyksiä kansan etujen vastaisesti, on esitettävä demokraattinen vaihtoehto. Koulutusjärjestelmä on kokonaisuudessaan uudistettava siten, että koko väestön koulutustasoa voidaan voimaperäisesti kohottaa tuotantotekniikan ja ammattitehtävien jatkuvan muuttumisen edellyttämällä tavalla. Koulutuksen sisältö on uudistettava siten, että siinä toteutuvat tieteellisyysvaatimukset ja kansan enemmistön tarpeet ja toiveet. Uskonto ja mystiikka on poistettava kouluopetuksesta ja sen sijaan on annettava tieteellinen kuva luonnon ja yhteiskunnan ilmiöistä ja lainalaisesta kehityksestä. — — (*KU* 23.6.1972)

Kun ensimmäisessä esimerkissä oli kyse puoluetoimintaan liittyvästä asiakirjasta, tässä esimerkissä oli kyse poliittisen opiskelijajärjestön perustamisasiakirjasta. Tässä tekstissä journalistista diskurssia ei myöskään voida juuri havaita. Ainoastaan tekstin alussa olevien kahden virkkeen voisi tulkita journalistiseksi lisäykseksi: ”*Kansandemokraattisia opiskelijoita edustavan neuvottelukunnan perustava kokous pidettiin Tampereella 18.6.1972. Tässä kokouksessa neuvottelukunta hyväksyi seuraavan perustamisasiakirjan:*” Toisaalta virkkeet voivat olla osa asiakirjaa. Varmaksi asian voi sanoa ainoastaan vertailemalla julkaistua lehtijuttua alkuperäiseen asiakirjaan, jota ei valitettavasti ole saatavilla.

Kansandemokraattisten opiskelijoiden perustamisasiakirja on jaettu roomalaisin numeroin kolmeen osaan. Ensimmäinen osa selventää uuden neuvottelukunnan suhdetta entiseen opiskelijajärjestöön SOL:iin, Sosialistiseen opiskelijainliittoon. Toinen luku on pitkälti maailman tilan pohdintaa. Asetelma on samankaltainen kuin muissakin vasemmistolaisissa poliittisissa järjestöissä: työväen täytyy taistella porvareiden hallitsemaa maailmankuvaa vastaan. Kolmas luku sisältää käytännöllisiä muutosehdotuksia, joita yhteiskunnassa täytyy neuvottelukunnan mukaan tehdä. Kolmannessa luvussa käsitellään uskonnonopetuksen asemaa.

Asiakirjassa esitetty vaatimus on sama kuin esimerkiksi yllä esitetyssä SKP:n edustajakokouksen asiakirjaluonnoksessa: uskonnonopetus on poistettava koulusta. Mielenkiintoiseksi jutun tekee, miten uskonnonopetuksen poistaminen perustellaan. Uskonnonopetus artikuloidaan *mystiikan* kanssa mielenkiintoisella tavalla. Onko uskonnonopetus myös mystiikkaa? Voisiko koulussa olla jonkin muun aineen yhteydessä jotain, mikä täyttäisi mystiikan tuntomerkit? Mielestäni ei. Uskonnonopetus *nimetään* (ks. Kalliokoski 1996, 20) yhteen mystiikan kanssa, koska asiakirja haluaa koulun täyttävän *tieteellisyyden* vaatimukset. Uskonnonopetus leimataan mystiikaksi, sellaiseksi epätieteellisyudeksi, joka koulusta täytyy poistaa tieteellisyyden vastaisena asiana.

Poliittisten asiakirjojen suoran julkaisemisen lisäksi *KU*:ssa on julkaistu artikkeleita, joissa lähteenä on käytetty poliittisia asiakirjoja. Tällaiset jutut ovat samankaltaisia kuin *Ilkassa* ja *Uusi Suomi* -lehdessä julkaistut jutut. Niissä tuodaan esille vain asian yksi puoli. Esimerkiksi *KU*:ssa julkaistiin 20.2. sivun kokoinen kokooma SKDL:n ja SKP:n kansanedustajien tekemistä aloitteista. Koko sivun otsikko on ”Demokraattisempaan kulttuuripolitiikkaan”. Yhdessä jutussa kirjoitetaan uskonnonopetuksen asemasta.

Koulujen yhteiskunnallista opetusta lisättävä ja monipuolistettava

Edustajat Mirjam Vire-Tuominen ja Pauli Räsänen yhdessä muiden kanssa ovat tehneet kolme tärkeätä eriasteisen kouluopetuksen sisällön muuttamiseen tähtäävää aloitetta. Kaksi niistä kohdistuu perus-, oppi-, ja ammattikoulun yhteiskunnallisen opetuksen lisäämiseksi, yhdenmukaistamiseksi ja sisällön monipuolistamiseksi. Aloite on ajankohtainen juuri käytävän teinien yhteiskunnallisen opetuksen tehostamiskampanjan yhteydessä. Kolmas aloite esittää perustettaviksi yliopistojen yhteyteen eri tiedekuntiin professuureja marxilaisuuden ja siihen liittyvän tieteen opetusta varten.

Ensimmäisessä aloitteessa esitetään toimenpiteitä, jotka tähtäävät perus-, oppi-, ja ammattikoulun yhteiskunnallisen opetuksen määrän lisäämiseksi oppilaiden kokonaistyöaikaa lisäämättä, perus- ja oppikoulussa lähinnä uskonnonopetuksen kustannuksella joko supistamalla sen määrää tai muuttamalla se vapaaehtoiseksi. Ammattikoulussa tämä tapahtuisi työnopetuksen osuutta vähentämällä. Aloitteessa esitetään myös edellisten kouluasteiden yhteiskunnallisen opetuksen yhdenmukaistamista. Aloitteen loppuosassa esitetään tämän opetuksen sisällön uudistamista yhteiskunnan demokraattista kehittämistä palvelevaksi siten, että opetus rakentuu yhteiskunnan kansanvaltaisten uudistusvoimien näkemysten ja tavoitteiden pohjalte esitellen niitä tasapuolisesti. – – (KU 20.2.72)

Jutun otsikoinnissa on toimittu samalla tavoin kuin *US*:ssa ja *Ilkassa*. Toimittaja on kirjoittanut otsikon kannanoton muotoon ilman, että otsikossa olisi vaikkapa lainausmerkkejä. Toimittaja on siis autentisoinut lähdetekstinsä sanoman (Pietilä 1995, 98). Jutun sanavalinnat myös tukevat tätä näkökulmaa. Toimittaja kuvaa aloitteita *tärkeiksi* ja vahvistaa niiden tarpeellisuutta viittaamalla Teiniliiton kampanjaan, josta muuten toivomusaloitteessakin puhutaan. Teksti on muuten lähes suoraa aloitteiden referointia:

”– ehdotamme eduskunnan hyväksyttäväksi toivomuksen, että hallitus ryhtyisi toimenpiteisiin perus-, oppi- ja ammattikoulun yhteiskunnallisen opetuksen määrän lisäämiseksi oppilaiden kokonaistyöaikaa lisäämättä, perus- ja oppikoulussa lähinnä uskonnonopetuksen kustannuksella joko supistamalla sen määrää tai muuttamalla se vapaaehtoiseksi – –” (TA 1359/1972vp)

Toimittajan oma kerronnallinen diskurssi vahvistaa tekstin uskottavuutta. On eri asia lukea suoraa lähdettä kuin toimittajan tuottamaa tekstiä, jonka pohjana on ollut lähde. Tällä kertaa *KU*:n juttu toimii kuin *Ilkan* ja *US*:n: siinä annetaan totuusarvoa tekstille, kun toimittaja ohjaa lukijaa omalla tulkinnallaan. Autentisoinnin seurauksena jutusta tulee ”ideologisesti läpitunkevampaa” (Pietilä 1995, 100), eli teksti ei vain välitä ideologiaa, vaan myös pyrkii vaikuttamaan ideologiallaan lukijaan.

Uskonnonopetusta käsiteltiin vuoden aikana lähes yksinomaan Suomea koskevissa lehtijutuissa. Ainoat poikkeukset ovat *Kansan Uutisista*, joissa kirjoitetaan uskonnon asemasta Neuvostoliitossa. Juttuja julkaistiin vuoden aikana kaksi, mutta esitän tässä niistä toisen.

Uskonnon varjolla epäisänmaallista toimintaa

Eräs kansaan vetoava kansainvälinen ryhmittymä harrastaa mm. Suomesta käsin lähetystyötä sosialistisiin maihin ja erityisesti Neuvostoliittoon nimellä Slaavilaislähetys. Sen toimintaan on kiinnittänyt huomiota Suomi–Neuvostoliitto-Seuran Kuopion osasto, joka katsoo tällaisen Suomesta käsin harjoitetun lähetystyön olevan epäisänmaallista ja tuomittavaa. Näin siksi, koska liikkeen menetelminä tulevat kysymykseen vain Neuvostoliiton lakien vastaiset keinot ja kansamme etuja vaarantavat menetelmät.

Tämän toiminnan johdossa olevat kansainväliset ja suomalaiset johtajat käyttävät taitavasti hyväkseen jokaisessa uskovaaisessa ihmisessä piilevää ja herkästi syttyvää ominaisuutta, tarvetta tulla marttyyriksi.

Näin johdettiin keskiaikaisia ristiretkiä. Johtajilla oli pelkät itsekkäät valloituspypytteet ja työntekijät lähtivät vilpittömästi marttyyrihalusta verisiin taisteluihin näkemättä perimmäistä valloituspäämäärää, toteaa SNS:n Kuopion osasto.

Neuvostoliitossa kuuluu erilaisiin kristillisiin uskontokuntiin miljoonia neuvostokansalaisia, jotka harjoittavat omaa uskontoaan ja uskonnollisen kirjallisuuden julkaisua täysin laillisesti. Näin suures-

sa uskovaisten joukossa on myös sellaisia, jotka jättävät yhteiskunnalliset velvoitteensa täyttämättä ja syyllistyvät Neuvostoliiton lakien vastaisiin tekoihin, esim. oppivelvollisuuden laiminlyöntiin. Suomen ristiretkeläiset ja heitä tukevat kansainväliset ryhmittymät ovat lähteneet lähetystyössään tukemaan juuri näitä NL:n vastaisia uskovaisia. (KU 21.2.1972)

Uutisgenreen lukeutuvassa tekstissä kerrotaan siitä, kuinka Slaavilaislähetys-niminen kristillinen järjestö tekee Suomessa lähetystyötä Neuvostoliiton maihin. Uutisen lähdemateriaalina on mitä varmin käytetty Suomi-Neuvostoliitto-seuran kannanottoa. SNS:n Kuopion-osaston mukaan toiminta on ”epäisänmaallista ja tuomittavaa”, koska ”liikkeen menetelminä tulevat kysymykseen Neuvostoliiton lakien vastaiset keinot ja kansamme etuja vaarantavat menetelmät.” Uutisessa ei tarkenneta, mitä Slaavilaislähetys varsinaisesti tekee, eikä sitä, miten toiminta on Neuvostoliiton lakien vastaista. Lisäksi uutisessa todetaan, että toiminta käyttää hyväkseen ihmisen halua tulla marttyyriksi.

Uutinen on yksilähteinen, eli sen tiedot pohjautuvat SNS:n Kuopion-osaston kannanottoon. Siihen ei olla esimerkiksi haettu Slaavilaislähetysten edustajan kantaa. Näin KU on käyttänyt aineistoa samalla tavalla kuin *Ilkka* ja varsinkin *Uusi Suomi*. Uutinen pikemminkin välittää mielipidettä kuin tietoa. Jutussa katsotaan myös tarpeelliseksi puolustaa Neuvostoliiton uskonnonvapautta ja selvittää Neuvostoliiton uskonnollista tilannetta. Jutussa sivutaan opetusta, kun perustellaan, että lähetystyö yrittää tavoitella ne kristityt, jotka muun muassa ”jättävät yhteiskunnalliset velvollisuutensa täyttämättä ja syyllistyvät Neuvostoliiton lakien vastaisiin tekoihin, esim. oppivelvollisuuden laiminlyöntiin.” Neuvostoliiton uskonnonvapausuutisointi on tämän tutkimuksen kannalta sivuseikka, mutta se tukee Ruususen (2008) ja Lounasmeren (2011) huomioita *Kansan Uutisten* epäkriittisestä tavasta käsitellä Neuvostoliittoa uutisoinnissaan: KU:ssa on nojaututtu Suomi-Neuvostoliitto-seuran tiedottamiseen, eikä tiedotteiden väitettä kristittyjen oppivelvollisuuden laiminlyönnistä olla tarkasteltu sen tarkemmin.

Merkille pantavaa on, että uskonnonopetusta on lehdistössä vastustettu paljon vähemmän kuin sitä on puolustettu. Vaikka aiheesta eniten puhuttiin mielipidesivuilla, oppiainetta kohtaan esitettyä kritiikkiä julkaistiin huomattavasti vähemmän kuin mitä uskonnonopetusta puolustavissa teksteissä annettiin ymmärtää. Miksi lehtijutuissa, joissa uskonnonopetusta puolustettiin, pelättiin oppiaineen puolesta? Enemmistö kirjoituksistahan puolusti oppiainetta. Osaltaan isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa on haluttu paisuttaa uhkaa, koska politisoituneessa uskonnonopetuskeskustelussa painottelu ajoi omaa asiaa. Pikemminkin vaikuttaa siltä, että uskonnonopetusta vastustavissa kirjoituksissa opetus miellettiin ennen kaikkea osaksi laajempaa porvarillista ideologiaa. Tällaisen johtopäätöksen tekeminen on tämän graduaineiston pohjalta vaikeaa, mutta seuraavankaltaiset tekstit antavat väitteelle tukea.

Aarne Saarinen Turun yliopistossa:

Ideologinen taistelu yhteiskunnan ylärakenteessa tulee kärjistymään

– – Marx ja Engels jakoivat yhteiskunnan perus- ja ylärakenteeseen. Perustan muodostaa yhteiskunnan talous, taloudellinen tila ja kehitystaso. Ylärakenteen muodostaa juridiikka, politiikka, kulttuuri jne. He tutkivat näiden yhteiskunnan osien keskinäistä vuorovaikutusta ja totesivat, että muutokset päällysrakenteessa tapahtuvat yleensä paljon hitaammin kuin perustassa.

Tämä on selvästi havaittavissa myös meillä. Maamme taloudessa, talouden rakenteessa ja tuotantovoimien määrässä on tapahtunut valtavia muutoksia, mutta yhteiskunnan ylärakenteessa muutokset ovat vähäisiä. Koululaitos, kirkko sekä vanhoilliset puolueet ovat voimakkaasti konservoivia ylärakenteen instituutioita.

Kun ottaa huomioon yhteiskuntamme perustassa tapahtuneet suuret muutokset ja edellä mainitun ylärakenteen taipumuksen laahata kehityksen jäljessä, on varsin luonnollista, että meillä koulujen kulttuuripoliittinen taistelu on viime vuosina voimakkaasti kärjistynyt. Ilmeistä on, että luokkataistelu ja siihen liittyvä ideologinen taistelu yhteiskunnan ylärakenteeseen tulee edelleen kärjistymään. –
– (KU 14.4.72)

SKP:n puheenjohtajan Aarne Saarisen puheeseen nojautuvassa lehtijutussa puhutaan kirkosta yhtenä vanhoillisena instituutiona. Kirkkoa ei suoranaisesti liitetä oikeistoon, mutta teksti asettaa vastakkain *vanhoillisuuden* ja uudistusta hakevat voimat. Saarinen viittaa *ideologiseen* taisteluun käsitellessään luokkataistelua. Käytännössä tekstissä yhdistetään erilaiset tavat ymmärtää maailma. Vanhoillinen ideologia saa yhteiskunnan ylärakenteessa vastaajakseen luokkataistelua korostavan ideologian. Kirkon valta-asetelma asettuu siis yhteiskunnan ylärakenteen vanhoilliseen ideologiaan, jota tullaan haastamaan.

Kansan Uutisissa julkaistu mielipidekirjoitus antaa vahvistusta Saarisen puheessa esitettyyn kantaan. Suomen Demokraattisen Nuorisoliiton keskushallituksen kirjoittama kannanotto antaa lisähavainnon siitä, miten uskonnonopetuksen asema miellettiin kirkon valta-asemaan.

Yhteiskunnallisen kouluopetuksen uudistaminen

Maamme koululaitos tunnustaa opetuksen sisällöstä päätellen yhteiskunnan olemassaolon sangen vastahakoisesti. Yhteiskunnallisia aineita opetetaan sangen vähän verrattuna esimerkiksi uskonnon pakkosyöttämiseen kouluissa.

Sekin vähä tieto, mikä kouluissa jaetaan yhteiskunnallisista asioista on pinnallista ja vääristelevää. Yhteiskunnallinen todellisuus ristiriitoineen sivuutetaan vaikenemalla.

Suomen Demokraattinen Nuorisoliitto totesi jo 1949 periaateohjelmassaan: ”Koulu ei saa kahlehtia yhteiskuntaa uudistavaa kehitystä, vaan sen on vapaana vanhoillisuuden ja epätieteellisyyden harhoista annettava perusta nuorison tieteellisen maailmankatsomuksen kehitykselle.”

Kouluissa annettavan yhteiskunnallisen opetuksen sisältö on muodostunut luokkataistelussa. Itä voidaan myös muuttaa vain luokkataistelun kautta. Muutoksen nopeus ja syvällisyys riippuu työväenluokan voimasta ja kaikkien suurpääomanvastaisten voimien taistelusta.

– –

SDNL kutsuu koululaisia riveihinsä voimistamaan kansandemokraattisen liikkeen taistelua suurpääomaa vastaan, kansanvaltaisen koulutuspolitiikan puolesta.

SUOMEN DEMOKRAATTINEN NUORISOLIITTO, KESKUSHALLITUS 5.3. -72 (KU 6.3.1972)

SDNL:n keskushallituksen kirjoitus on tyyliältään julistava, mutta myös mainostava. Kirjoituksen viimeinen virke on avoin kutsu ”koululaisille”, jotta nämä liittyisivät järjestöön. Kirjoitus voidaan mieltää mielipiteeksi, koska lehti ei ole kirjoittanut sitä omiin nimiinsä. Kirjoitusta ei kuitenkaan ole

julkaistu mielipidekirjoituspalstalla, vaan se on taitettu lehteen muun aineistoon sekaan.

Kirjoituksessa otetaan kantaa siihen, että koulun tarjoama yhteiskunnallinen opetus on liian vähäistä, ja koululaitos antaa kirjoittajien mukaan harhaanjohtavaa tietoa yhteiskunnasta. Yhteiskunnallisen opetuksen asemaa verrataan uskonnon opettamiseen, jota tekstin mukaan pakkosyötetään kouluissa. Kirjoituksessa käytetään viitteenä järjestön periaateohjelmaa vuodelta 1949, jossa koululaitoksen edellytetään olevan ”vapaana vanhoillisuuden ja epätieteellisyyden harhoista”, jotta nuorison ”tieteellinen maailmankatsomus” voi kehittyä. Epäilemättä vanhoillisuuden ja epätieteellisyyden yksi ilmentyvä ollut myös koulujen tunnustuksellinen uskonnonopetus. Uskonnonopetus nimitetään tässä yhteydessä vanhoilliseksi ja epätieteelliseksi. Koululaitos itsessään on kirjoituksen mukaan luokkataistelun syntyä, jolloin kirjoituksessa liitetään koulutus osaksi tyypillistä marxilaista diskurssia, jossa yhteiskunnallinen kehitys nähdään osana työväen ja pääomaa hallitsevan porvariston kamppailua. Tieteellinen maailmankatsomus on niin ikään marxilaisessa ideologiassa ilmennyt ihanne, jossa korostettiin valtion ja kirkon eroa sekä uskonnon henkilökohtaista luonnetta (Aptheker 1968, 33–34).³⁸

Kirkko nähdään vanhoilliseksi organisaatioksi, mutta monessa jutussa kirkon nähdään limittyvän nimenomaan oikeistolaiseen politiikkaan. Tämä näkyy muun muassa tavassa, jolla *Kansan Uutiset* kuvaa sarjakuvissaan kokoomus-puoluetta: pappina, jolla on kypärä päässä. Samaa hahmoa käytti myös Kari Suomalainen *Helsingin Sanomissa*. Lehtitekstien ideologioissa uskonnonopetusta kritisoitiin siksi, että sen nähtiin olevan vastoin tieteellistä maailmankuvaa. Toiseksi sitä kuitenkin kritisoitiin siksi, että uskonnonopetus vahvisti ja kuvasti nimenomaan kirkon valtaa. Paneudun tähän seuraavaksi.

5.2.2. Kritiikin kohteena kirkon valta, ei ihmisten usko

Mielipidekirjoituksissa, joissa uskonnonopetusta vastustettiin, uskonnonopetusta käsiteltiin usein yhdessä kirkon kanssa. Esimerkiksi *Suomen Sosialidemokratissa* julkaistussa Risto Saijonmaan kannanotossa kiinnitetään kirkon ja koulutuksen kiinnostukseen huomiota.

Risto Saijonmaa:

Nuorisoasteen koulutus

Nuorisoasteen koulutuksen suunnittelu on koulutuspolitiikkamme tärkeimpiä tämän hetken tehtäviä. Asian merkityksellisyyttä korostaa siihen jo kohdistettu mielenkiinto. Onhan kysymys peruskoulun jälkeisestä jatkokoulusta ja siis lukion ja ammatillisen koulutuksen uudistamisesta. Näin tärkeän asian suunnittelussa on luonnollisesti kuultava kaikkien tahojen mielipiteitä.

Viimeksi on kirkko osoittanut harrasta kiinnostusta meneillä olevaan tutkimus- ja suunnittelutyöhön. Kirkon kysymyksenasettelu ei kuitenkaan viittaa erityisen hedelmälliseen yhteistyöhalukkuu-

38 Aptheker (1968) huomauttaa, että varsinkin nuoruusvuosinaan Marx ihanoi Raamatun kertomusta Jeesuksesta. Hän näki, että kristinusko ja sosialismi ovat molemmat vastarintaliikkeitä, joiden tavoitteen on ihmisten sorron vapauttaminen. Marxin kritiikki kohdistui kuitenkin uskonnollisiin instituutioihin, ei niinkään uskontoon itseensä. Ks. Aptheker 1968, 30–33.

teen. Yhteiskuntajärjestelmän ja koululaitoksen sidonnaisuutta moneen kertaan tutkittu ja todettu koulun ja nimenomaan lukioasteen koulutuksen vaikuttavan oppilaiden poliittisiin näkemyksiin korostetun oikeistolaisesti. Onko kirkon asettama kysymys tästä pelkoa tasapuolisemmasta virikkeiden tarjonnasta? Kun kirkolla on jo monopolinen ideologiavalta kouluopetuksessa, ei muun opetuksen suhteen painopistettä voi enempää taivuttaa sen suuntaan.

Myös kysymys puoluepolitiikan ja koulutuspolitiikan suhteista häivähtää farisealaisuudelta. Onko tarkoitus tarjota ”kitkakohtiin” kirkollinen kompromissi, jos vasemmistokoulutuspolitiikka selitetään puoluepoliittiseksi oikeiston muka-puolueettoman asiantuntemuksen rinnalla?

Käsitykset epäpoliittisesta yhteiskunnan rakennustyöstä eivät meidän aikana enää vaikuta luotettavilta. Kirkon nyt esittämät näkemykset tuntuvatkin asettuvan perinteelliseen poliittiseen taustaansa, ja koulutuksen uudistamista ajavien onkin syytä ottaa tämä enne jo huomioon. (SS 12.3.1972)

Kirjoitus on suora kommentti *Helsingin Sanomissa* julkaistuun uutiseen *Kirkko on kiinnostunut uuden koulun tavoitteista* (12.2.). Saijonmaa kommentoi kirjoituksessaan, että kirkko ei ole kuitenkaan halukas yhteistyöhön. Saijonmaa perustelee, että lukioasteen koulutuksen ”on todettu” vaikuttavan oppilaisiin korostetun oikeistolaisesti. Hän lisää, että kirkolla on ”monopolinen ideologiavalta” koulutuksessa, minkä takia hän leimaa kirkon kiinnostuksen farisealaiseksi, eli tekopyhäksi. Kirjoittajan mukaan kirkon näkemykset ”tuntuvat asettuvan perinteelliseen poliittiseen taustaansa”.

Saijonmaan kirjoituksessa kirkon kanta nähdään nivoutuvan yhteen oikeistolaisen politiikan kanssa. Saijonmaa ajattelee, että kirkko ajaa ja valvoo omaa etuaan, ja koulusuunnittelijoiden pitää ottaa tämä lähtökohta huomioon. Kirjoituksessa lukio-opetus, johon yhtenä osana myös uskonnonopetus kuuluu, nähdään oikeistolaisena. Toisin sanoen koulutuksen sisältö on vahvasti politisoitu. On syytä ottaa huomioon, että Saijonmaa kiinnittää kritiikkinsä huomion nimenomaan kirkon valtaan: tukeutumalla oikeistopolitiikkaan kirkko oikeastaan ajaa omaa etuaan. Saijonmaa ei kiinnitä huomiotaan ihmisten henkilökohtaisiin vakaumuksiin. Voi toki väittää, että kristillisen vakaumuksen syntyminen on myös yksi kirkon ”ideologisen monopolivallan” merkki.

Varsinkin *Kansan Uutisissa* kritiikin kärki kohdistuu kirkon valta-asetelmaan. Seuraavissa esimerkeissä ei suoranaisesti puututa uskonnonopetukseen, mutta esitän ne tässä, koska ne auttavat ymmärtämään sitä ajattelutapaa, mikä kirjoittajilla on ollut. Ne osaltaan heijastavat sitä kuviteltua taustayhteisöä, johon kirjoittaja mieltää itsensä (Kantola 2012, 50–51). Ensimmäisessä kirjoituksessa *Humanisti*-nimimerkillä kirjoittanut perustelee sitä, miksi kirkkoon ei kannata kuulua.

Eroon kirkosta

Tällä palstalla on joskus käyty keskustelua kirkosta ja siihen kuulumisesta. Sävy on aina ollut ilahduttavan kielteinen ko. laitosta kohtaan. Tästä huolimatta Sinäkin, arvoisa lukija, vielä kuulut tämän instituution riveihin. Juuri Sinulle haluaisin kertoa muutamia asioita.

Todennäköisesti tiedät, että marxilais-leniniläisen puolueen ideologia rakentuu tieteelliselle ja materialistiselle pohjalle. Edustaako kirkko mielestäsi tätä? Ehkä tiedät myös, että Suomen evankelisluterilaisen kirkon vuosivoitot ovat samaa luokkaa kuin Neste Oy:n. Sinä siis kuulut voittoperiaatteella toimivaan, idealismiin perustuvaan ja omaa ideologiaasi vastaan hyökkäävään laitokseen. Ja maksamasi ”jäsenmaksut” ovat huomattavasti korkeammat kuin esim. poliittisilla puolueilla. Muka-

na olollasi annat niin ikään pontta niille, jotka vastustavat tilanteen oikeudenmukaistamista eli kirkon erottamista valtiosta. — Jos katsot olevasi marxilainen, kehottaisin Sinua lukemaan Leninin kirjasta ”Marxilaisuudesta” luvun ”Sosialismi ja uskonto”. Luettuasi tuskin voit väittää, että marxilainen henkilö voi olla kirkon jäsen Suomessa.

Ehkä kuulut kirkkoon voidaksesi äänestää vasemmistoa kirkollisvaaleissa. Mahdollisuudet saada tällä tavoin jotain aikaan ovat kuitenkin olemattomat. Ulkopuolelta suoritettu jatkuva hyökkäys on tehokkaampi keino.

— —

Jos tunnet kristinuskon sanoman olevan Sinua lähellä, ei se ole mitenkään ristiriidassa sosialistisen vakaumuksesi kanssa. Mutta kirkon jäsenyys on mitä suurimmassa ristiriidassa niiden kummankin kanssa. —*Humanisti* (KU 29.3.1972)

Humanistin mielipidekirjoitus on suunnattu ihmiselle, joka mieltää itsensä marxilaiseksi ja kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Kirjoitus on muotoiltu puhuttelevaksi korostamalla lukijaa kohteliaalla, isolla kirjaimella kirjatulla ”Sinä”-sanalla. Kirjoituksessa perustellaan kirkosta eroamista muun muassa kalliilla kirkollisverolla sekä sillä, että kirkon jäsenyys on ristiriidassa ”sosialistisen vakaumuksen” kanssa. *Humanisti* kehottaa lukijaa lukemaan Leninin teosta *Marxilaisuudesta*, josta lukija voi löytää lisäperusteluja kirkosta eroamiseen. Kirjoituksessa kehoitetaan myös eroamaan kirkosta, jotta se vähentäisi kirkon jäsenmäärää ja vahvistaisi kirkon ja valtion eroa toisistaan.

Mielenkiintoiseksi *Humanistin* kirjoituksen tekee sen lopussa esitetty perustelu, jonka mukaan kristinuskon sanoma ei ole ristiriidassa sosialismin kanssa, mutta kirkon jäsenyys on. Lausunto antaa mielikuvan, että uskonnollinen vakaumus on henkilökohtainen asia. Kirkkoon kuulumisen ja uskonnollinen vakaumus erotetaan tekstissä toisistaan. Toisaalta *Humanistin* kanta heijastelee sosialismin uskonto-käsitystä: uskonnollinen vakaumus on jokaisen yksityinen asia (Hynynen 1981, 50–51). Kirkko sen sijaan nähdään vallankäytön organisaationa.

Kirkon suhdetta puoluepolitiikkaan heijastellaan myös *SS:ssä* elokuussa julkaistussa mielipidekirjoituksessa, jossa kirjoittaja Jarkko Rosenlund ottaa kantaa Someron kappalaisen pitämään saarnaan.

Someron kappalaisen saarna

Suomen valtion kirkko on kuin hyvin hoidettu liikeyritys. Se tuottaa vuosittain voittoa enemmän kuin mikään muu liikeyritys tässä maassa. Sosialidemokraatit ovat aina vaatineet kirkon ja valtion eroa. Syyt tähän ovat selvät.

Tämän päivän kirkko on yhä edelleen porvarillinen. Kirkon sisällä vaikuttavat voimakkaat vanhoilliset ainekset, joiden esiintyminen on ilmennyt myös viime vuosina vapaamielisten pappien painostuksena. Kirkolla on edelleen myös omat äärioikeistolaisensa, jotka harjoittavat työssään selvää puoluepropagandaa.

Kukaan ei varmasti kiellä, etteikö kirkko ole muuttunut lapualaisvuosista. Saarnoissa ei enää hyökätä avoimesti työväenluokkaa vastaan. Ainakin näin kuvitellaan. Lieneekö Someron seurakunnan nuoren kappalaisen saarnat poikkeuksia, viimeisiä näyttöjä kirkon piiriin pesiintyneestä fasismista?

Kappalainen on nimittäin saarnoissaan hyökännyt harvinaisen törkeästi vasemmistoa vastaan syyttäen vasemmistopuolueita muun muassa sodan lietsonnasta ja rukoillen porvarillisille puolueille jumalan siunausta.

Vasemmistolaiset joutuvat tämän kirkonmiehen mukaan helvettiin, kun porvarit pääsevät ”taivaaseen”. Hän rukoili että vasemmistolaiset huomaisivat, kuinka ”väärässä he ovat”!

— —

Tuomiokapitulin olisi mielestäni syytä tutustua nuoren kappalaisen käytökseen. Ellei se sitä tee,

niin kirkon piirissä toimivien vasemmistolaisten on syytä ottaa asia omakseen.

Kouluhallitukselle puolestaan kuuluu uskonnon opetuksen valvonta. Mitä se aikoo tehdä, etteivät kyseisen kappalaisen tapaiset äärioikeistolaiset saa tulevaisuudessa enää saarnata kouluissa? Puoluepolitiikan saarnaaminen aamuhartausten yhteydessä etenkin näin ennen vaaleja ei ole kirkolle eduksi. — — *Jarkko Rosenlund* (SS 2.8. 1972)

Kirjoittaja aloittaa kirjoituksen vahvalla väitteellä, jossa evankelis-luterilaista kirkkoa verrataan liikeyritykseksi, joka tuottaa ”vuosittain voittoa enemmän kuin mikään muu liikeyritys tässä maassa.” Kirjoittaja ei perustele väitettään tähän enempää. Hän mieltää kirkon porvarilliseksi, joskin kannat ovat ”lapualaisvuosista” rauhoittuneet. Someron kappalaisen saarna on kuitenkin saanut kirjoittajan valveille. Kirjoittaja ehdottaa kappalaisen kantojen olevan peräti fasismia. Hän esittää sitaatein muutaman esimerkin kappalaisen jumalanpalveluksesta.

Jarkko Rosenlund liittää itsensä sosialidemokraatteihin, jotka vaativat kirkon ja valtion eroa. Kirjoittajasta voi kuitenkin saada kuvan, että tämä käy kirkossa jumalanpalveluksissa. Tuskin tämä muuten olisi osannut esittää suoria sitaatteja kappalaisen kannanotoista. Toinen vaihtoehto on, että Someron kappalaisen saarnaa on käsitelty jossain muussa tiedotusvälineessä kuten paikallislehdessä. Rosenlund myös vaatii kirjoituksessaan, että tuomiokapitulin pitäisi puuttua kappalaisen puheisiin. Tuomiokapituli on evankelis-luterilaisen kirkon oma tuomioelin, eli kirjoittaja arvostaa ainakin jossain määrin kirkon instituution omaa arviointikykyä. Yhtä hyvin Rosenlund olisi voinut ehdottaa maallista tuomiovaltaa. Vaikka Rosenlund yhdistää sosialidemokraattien ponnen kirkon ja valtion erosta (jota ei muuten ole ollut puolueen yleisohjelmassa vuoden 1952 jälkeen), hän esittää huolensa puoluepolitiikan esiintymisestä aamuhartauksissa. Rosenlund ei tunnu vastustavan koulujen aamuhartauksia sinänsä saati uskonnonopetusta. Pikemminkin hän vetoaa Kouluhallitukseen, jotta koulun hartauksia eivät pääse pitämään äärioikeistolaiset. Rivien väleistä saa kuvan kristinuskoon ainakin jollakin tavalla sitoutuneesta miehestä. Hänen kritiikkinsä kohdistuu nimenomaan kirkon puolueasetelmaan, ei niinkään uskoon. Kirkko on siis valtaa käyttävä organisaatio, jolla on myös poliittista vaikutusvaltaa. Ihmisten henkilökohtainen usko jätetään rauhaan.

5.2.3. Itsetietoinen sosialistinen ideologia

Lehtijutut, joissa uskonnonopetusta vastustettiin pitkälti poliittisessa viitekehyksessä, julkaistiin lähes yksinomaan *Kansan Uutisissa* ja *Suomen Sosialidemokraatissa*. Monessa kirjoituksessa tekstilähteinä on käytetty suoraa puoluepoliittista aineistoa, tai aineisto on julkaistu sellaisenaan. Uskonnonopetus on nivottu poliittisten asiakirjojen kaltaisiin yhteyksiin, ja sitä käsitellään *vaatimusta* ja *muutosta* vaativin sanakääntein. Pienen toimituksellisen editoinnin takia alkuperäisten tekstilähteiden ideologiat ovat usein päässeet sellaisenaan lehden sivuille, toimittaja on enintään autentisoinut omalla diskurssillaan taustalähteitään. Ylipäänsä tunnustuksellinen uskonnonopetus on ollut asia,

epäkohta, joka haluttiin *muuttaa*. Kutsun tätä ideologiaa **sosialistiseksi ideologiaksi**.

Sosialistinen ideologia on ollut vahvimmillaan puoluepoliittisissa asiakirjoissa, ja ideologian ero puolueideologioihin on häviävän pieni. Tämä paljastuu vertaamalla lehtijuttujen ja puolueohjelmien välisiä kirjoituksia. Sosialistinen ideologia on niin ikään ilmentynyt väkivaltaisain ja sotaisin termein. Vastapuolena taistelussa nähdään *vanhoilliset, porvarit* ja *oikeisto*. Voi sanoa, että sosialistinen ideologia näkee vastavoimakseen isänmaallis-konservatiivisen ideologian. Väitän myös, että 1970-luvun historiankirjoituksessa juuri näiden kahden ideologian välistä kamppailua on haluttu korostaa. Maailma on kuvattu kylmän sodan tavoin kaksinapaiseksi, aikansa televisiölähetysten kaltaiseksi mustavalkoiseksi todellisuudeksi. Kuten isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa, myös sosialistisessa ideologiassa kamppailuun ja taisteluun viittaavat sanakäänteet nousevat uskonnon-opetuskeskustelussa esille. Uskonnonopetus on siis artikuloitunut kamppailuksi.

Poliittisista puolueista SKP:n ja SKDL:n ohjelmista löytyy eniten yhteistä kaukupohjaa sosialistisen ideologian kanssa. Esimerkiksi kansandemokraattien vuonna 1967 laaditussa periaateohjelmassa sanotaan näin: ”Hallitsemiensa yhteiskunnallisten laitosten, kuten koulun, kirkon ja armeijan sekä joukkotiedotusvälineidensä avulla oikeisto pitää yllä porvarillista tajuntaa, joka hidastaa aktiivisen ja uudituksille suopean vasemmistolaisen ilmapiiirin yleistymistä. Näin oikeiston ideologinen valta jarruttaa paitsi kulttuurin demokratisoitumista myös yhteiskunnan yleistä uudistamista ja muuttamista.” (SKDL:n periaateohjelma 1967) Sosialistisessa ideologiassa, aivan kuten vasemmistopuolueiden puolueohjelmissakin, yhteiskunta nähdään luokkataistelun kenttänä, ja yhteiskunnan ylärakennetta hallitsevat ne, joilla on pääoman tuomaa valtaa. Kirjoituksissa korostuu se, että kirkko rinnastetaan valtaa hallitsevan vanhoilliston ylläpitämään valtarakenteeseen. Sosialistisessa ideologiassa ei niinkään vastusteta ihmisten henkilökohtaista uskoa vaan Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tapaa käyttää suomalaisessa yhteiskunnassa valtaa. Sosialistisen ideologian edustajat näkevät yhteiskunnan kaksijakoisena: omalla puolella on työväki, vastakkaisella valtahegemoniaa ylläpitävä vanhoillinen poliittinen oikeisto. Myös uskonnonopetuksen vastustus nojautuu sosialistiseen tulkinnaan Marxista ja Leninistä, jonka mukaan yhteiskunnan pitäisi nojautua tieteelliseen maailmankuvaan (Hynynen 1981, 50–51): se, että kouluissa opetetaan kristillistä uskontoa, on yksi tapa valtahegemonian hallitsijoille ylläpitää omaa *ideologiaansa*.

Sosialistiseen ideologiaan kuuluu myös itse ideologia-sanan vahva itseymmärrys. Maailmaa ymmärretään ideologian kautta, ja erilaiset ideologiat nähdään toisilleen vastakkaisina. Juuri ideologian itseymmärryksen takia sosialistista ideologiaa voi kutsua sosialistiseksi. Itse kiinnostus ideologian käsitteeseenkin on marxilaisuudesta perittyä (Hynynen 1981, 16–21).

Puolueista on mainittava vielä Suomen Sosialidemokraatit. Sosialistinen ideologia putoaa sikäli SDP:n tontille, että puolueen vuonna 1952 valmistuneessa periaateohjelmassa puolue mieltää itsen-

sä sosialistiseksi, tosin varovaisin sanakääntein: ”Vaikka Suomen sosialidemokratia ei ole suinkaan mikään yksipuolisesti marxilainen puolue, niin se rakentuu Marxin luoman sosialistisen, kansainvälisen työväenliikkeen teorian pohjalle ja on nykyaikaisen sosialidemokratian hengen mukainen sosialistinen työväenpuolue.” (SDP:n periaateohjelma 1952) SDP:n sosialistinen itseymmärrys on hie- man SKP:tä ja SKDL:ää selittelevämpi. Puoluehan poisti vuoden 1952 periaateohjelmasta vaati- mukset kirkon ja valtion erosta sekä uskonnonopetuksen poistamisesta kouluista. Uskonnosta puhu- taankin ohjelmassa ainoastaan uskonnonvapautena, ja siitäkin perusoikeuksien puolustamisen yh- teydessä (SDP:n periaateohjelma 1952). Kesäkuussa 1972 Sosialidemokraattisen puolueen puolue- kokous hyväksyi kuitenkin Kulttuuripolitiikka-nimisen ohjelman, jossa kirkon ja valtion suhteita tarkastellaan ohjelman alussa tarkemmin. Kaiken kaikkiaan ohjelmasta huokuu varauksellinen suh- tautuminen evankelis-luterilaiseen kirkkoon, ja vaikkei erottamista valtiosta vaaditakaan, aihetta pohdiskellaan paljon: ”Myös teologian ja kirkon omien perustusten kannalta sen nykyistä liittoa valtion kanssa on vaikea puolustaa.” (SDP:n Kulttuuripolitiikka 1972) Uskonnonopetusta käsitel- lään kohdassa 10: ”Koulussa on annettava tarpeellinen tieto kristillisestä perinteestämme ja muista kirkoista sekä uskonnoista. Näitä asioita opettavalta opettajalta ei saa edellyttää mihinkään uskon- nolliseen yhteisöön kuulumista, vaan ainoastaan ammattipätevyyttä. (emt.) Jälkimmäinen lisäys on suora kannanotto hallituksen esitykseen, jota käsitellään tarkemmin myöhemmin.

Onkin sanottava, että SDP:n oma puolueideologia on kauimpana sosialistisesta ideologiasta, vaikka sosialistista ideologiaa ilmenee *Suomen Sosialidemokraatin* sivuilla.

Sosialistinen ideologia ja sen mukana tuoma julkisen uskonnon kritiikki on varmasti ollut omiaan herättämään perinteistä sekularisaatioteoriaa (Sumiala-Seppänen 2005, 12–13). Ideologiaan kuuluu nimittäin tiukka ”tieteellisyys”, jonka mukaan maailman pitää perustua tieteellisiin menetel- min todistettuihin faktoihin. Koska Jumalaa tai jumaluutta tai Kristuksen ylösnousemusta ei voida tieteellisesti todentaa, se täytyy hylätä. Toisaalta sosialistinen ideologia on myös huomaamattaan vahvistanut uskonnollisuutta: Kristinusko ja uskonnollisuus on nähty tärkeiksi nostaa julkiseen kes- kusteluun, joten tällöin uskonnon merkitystä on tietyllä tavalla myös korostettu.

Käsittelin tässä luvussa uutisia, joissa tunnustuksetonta uskonnonopetusta puolustettiin vahvasti politisoituneessa kontekstissa. Tunnustuksettoman uskonnonopetuksen asemaa ajettiin myös muista lähtökohdista, ja menen niihin seuraavaksi.

5.3. LIBERAALIT, ATEISTIT JA VÄLINPITÄMÄTTÖMÄT

Tunnustuksellista uskonnonopetusta puolustavia, isänmaallis-konservatiivisia kirjoituksia on aineistossa paljon. Sosialistista ideologiaa edustavat kirjoitukset ovat myös hyvin edustettuina, mutta koko vuoden lehtiaineistossa on päässyt myös muita näkökantoja, joskin edellisiä huomattavasti vähemmän. Nämä hajanaiset kannat ovat myös esiintyneet aineistollisesti hajanaisemmin. Kun isänmaallis-konservatiivinen ideologia esiintyy lähinnä *Ilkassa* ja *Uudessa Suomessa* ja sosialistinen ideologia *Kansan Uutisissa* ja jonkin verran *Suomen Sosialidemokraatissa*, tässä luvussa käsiteltävät ideologiat eivät ole olleet yhtä uskollisia julkaisualustoilleen. Käsittelen tässä luvussa ideologioita, jotka ovat esiintyneet määrällisesti aineistossa harvemmin. Tämän perusteella ei pidä kuitenkaan tehdä johtopäätöksiä ideologioiden tärkeydestä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* julkaistut jutut ovat saaneet suuren julkisuuden, vaikkei juttuja olisikaan monta.

5.3.1. Ihmisellä on vapaus valita

Helsingin Sanomien pääkirjoitussivulla julkaistiin maaliskuussa 1971 kahden suuren kirjoituksen sarja, joka kantoi nimeä ”Uusi uskonnonopetus”. Sarjan ensimmäisen osan kirjoittaja on Helsingin yliopiston vt. uskontotieteen professori Juha Pentikäinen. Kirjoituksen laajuuden vuoksi olen siirtänyt sen liitteisiin (Liite 1). Uusi uskonnonopetus -sarjan kirjoitukset ovat laajimmat, mitä tarkastelujaksona julkaistiin. Tämän takia kirjoitukset on myös syytä julkaista kokonaisuudessaan. Sovellan kirjoitukseen kriittistä diskurssianalyysiä keskittymällä kirjoituksen tyyliin ja sanavalintoihin sekä siihen, miten toimitus on muokannut kirjoituksia (ks. Fairclough 1997, 77–80, 107–111).

Pentikäisen kirjoitus on tyyliltään mielipide, mitä korostaa kirjoituksen väitteenomainen otsikko: ”Lukiossa tarvitaan uskontotietoa”. Kirjoitus alkaa esikappaleella, joka on toimittajan kirjoittama. Kappale on erotettu niin, että sen teksti on hieman muuta tekstiä tummempaa. Alkukappaleen tarkoituksena on herättää lukijan mielenkiinto puheenaiheeseen. Tämä näkyy toimittajan retoriikassa: ”Mistään oppiaineesta ei koulunuudistuksessamme ole puhuttu niin paljon kuin uskonnosta.” Epäselväksi jää, onko kirjoituksen otsikko Pentikäisen vai toimituksen.

Tekstissä kirjoittaja ottaa kantaa siihen, miksi lukiossa pitäisi opettaa nimenomaan uskontotietonimistä oppiainetta. Pentikäisen suurin peruste on se, että oppilaiden on kyettävä ymmärtämään myös muista uskonnoista ja maailmankatsomusjärjestelmistä kuin omasta. Hänen mukaansa opettajan on oltava ennen kaikkea asiantuntija eikä tietyn tunnustuksen ”lähetysaarnaja”. Kirjoituksessa jopa kritisoidaan opetuksen tunnustuksellisuutta: ”Äärimmäisyyksiin on menty mm. siinä, että koulusta on erällä tahoilla haluttu tehdä kirkon lähetyslinnake, josta johtaisi suora linja seurakuntiin.”

Toisaalta taas Pentikäinen kritisoi kirjoituksessaan kaavailtuja tuntimäärien kavennuksia. Hän pitää lukion uskontotietoa eräänlaisena kompromissiratkaisuna tunnustuksellisen ja tunnustuksettoman opetuksen välissä: ”Uskontotiedon korostuminen ei merkitse kristinuskon syrjäyttämistä eikä kristillisen tradition väheksymistä aineen opetussisältöä valittaessa.” Opetuksen tarkoituksena on Pentikäisen mukaan se, että ymmärretään uskonnon ja kulttuurin välinen suhde. Ja koska suomalaiseen yhteiskuntaan on vaikuttanut nimenomaan kristillinen kulttuuri, se ei jäisi opetuksessa paitsioon. Täytyisihän oppilaiden ymmärtää omaa kulttuuritaustaansa. Lisäksi kirjoituksessa mainitaan kahdesti, että YK:n ihmisoikeuksien julistusta voisi käyttää opetuksen pohjana. Muutenkin tekstissä annetaan paljon käytännön ehdotuksia siihen, miten ja mitä pitäisi nuorille opettaa. Siinä mielessä kirjoitus on harvinainen, että siinä käsitellään uskonnonopetusta syvällisesti.

Pentikäisen kirjoituksen tyyli on asiallinen, jopa tieteellinen. Kirjoittajan asiantuntemus korostuu tieteellisillä sanavalinnoilla, ja hän käyttää perusteluissaan passiivia, mikä etäännyttää kirjoittajaa mielipiteistään ja tekee kannanotoista yleisempiä, jopa uskottavampia: ”Esityksen mukaan lukiossa opetettaisiin uskontotietoa. ”Uskontotiedon tehtävänä on perehdyttää nuorisoa oman uskontokunnan keskeisten kysymysten ohella muiden uskontojen arvomaailmaan ja kehitykseen.” Päämäärä **voidaan** suurin piirtein hyväksyä.” Tyylikokoista huolimatta Pentikäisen kirjoitus on mielipide, vaikka se onkin taitettu laajalti. Toimituksellinen peruste laajuuteen lienee ollut se, että Pentikäinen on alansa asiantuntija, jolle on annettu oikeus laajaan kannanottoon.

Kirjoituksesta paljastuva ideologia on poikkeuksellinen. Yhtäältä kirjoituksessa puolustetaan uskonnonopetusta, ja sitä opettavia kohtaan tunnetaan jopa sympatiaa (”Vielä suurempi ongelma on se, että uskonto – **vaikka onkin koulun vaikeimmin opetettavia aineita** – on tuntimäärien pienuuden vuoksi luisumassa kouluttamattomien opettajien käsiin.”). Muista uskonnonopetusta puolustavista kirjoituksista poiketen opetuksen tunnustuksellisuutta ei pidetä millään tavalla ihannoitavana. Huomio on sen sijaan kiinnitetty siihen, että oppilaat oppisivat ymmärtämään erilaisia kulttuureita ja maailmankatsomuksia. Henkilökohtaisen vakaumuksen syntyä ei tekstissä korosteta. Kirjoituksessa tunnustetaan lähtöasetelma, jonka mukaan maailma on moniarvoinen. Ideologiaa voisi kuvaila *liberalistiseksi* sillä perusteella, että siinä hyväksytään maailman monimuotoisuus ja korostetaan yksilön vapautta elää moniarvoisessa yhteiskunnassa. Voi jopa väittää, että Pentikäisen kirjoituksen edustama ideologia on hieman ajan yleisestä kuvasta poikkeava, kun ideologiaa vertaa muihin tämän tutkimuksen parissa korostuviin: moniarvoisuuden hyväksyminen on nimenomaan modernille yhteiskunnalle tunnusomaista (ks. Sihvola 2008, 140–141).

Uusi uskonnonopetus -kirjoitussarjan toinen osa on niin ikään julkaistu pääkirjoitussivulla, ja sen kirjoittaja on filosofian kandidaatti Esko Salminen³⁹. Ensimmäinen kappale on jälleen kerran toimi-

---

39 Kirjoittaja on sama henkilö, joka on tutkinut 1960–1970-lukujen suomalaista mediaa.

tuksen laatima, eikä kirjoituksen otsikon, ”Puoluekannat lähenemässä toisiaan”, laatijasta ole sen tarkempaa tietoa. Se, että otsikosta on poistettu olla-verbi, voi tosin viitata siihen, että toimitus on ainakin muokannut alkuperäistä otsikkoa. Otsikko on myös hyvin tyypillinen uutisotsikko, sillä siinä korostetaan kirjoituksen tuomaa yllättävää tietoa. Otsikko on siis käynyt läpi toimituksellisen juttujen tuottamismenettelyn, ja otsikko on muuttunut toimitukselliseksi diskurssiksi (ks. Pietilä 1995, 34)). Kirjoitus on liitteenä (Liite 2). Sarjan edellisen osan tavoin kirjoitus on taitettu kuudelle palstalle, ja sen yhteyteen on myös liitetty valokuva.

Kirjoituksessa Esko Salminen esittelee Helsingin yliopistoon laatimaansa seminaaritutkielman tuloksia. Salminen on kysynyt jokaisen eduskuntapuolueen puolueoimistosta puolueen kantoja uskonnonopetusta liittyviin kysymyksiin. Kirjoitus on julkaistu maaliskuussa 1972, joten kysely on mitä varmimmin tehty vielä edellisen eduskunnan aikana. Uudet eduskuntavaalit olivat nimittäin tammikuussa 1972, ja kirjoituksessa ei referoida esimerkiksi Perustuslaillisen kansanpuolueen kantoja. PKP nousi eduskuntaan tammikuussa 1972.

Salmisen kirjoitus koostuu pääsääntöisesti tutkimustulosten kertomisesta. Hän käy järjestelmällisesti läpi puolueiden kannat, ja lopussa hän esittää päätelmiä kyselynsä tuloksista. Kirjoituksessa täytyy valtaosin referoimaan ja esittelemään tutkielman tuloksia, mutta joitakin huomioita tekstistä voi tehdä. Ensinnäkin toimituksen laatima ensimmäinen kappale ohjaa lukijaa mielenkiintoisella tavalla: ”– – monet porvarillisetkin puolueet suosittelevat uskonnonopettajalle humanistista koulutuspohjaa teologisen sijasta.” Salmisen kirjoituksessa keskusta kannattaa kuitenkin edelleen tunnustuksellista uskonnonopetusta, ja vakaumus on koulutuksen ohella ratkaiseva. Tekstin mukaan kokoomus hyväksyy opettajaksi filosofian kandidaatit, joilla on oppiarvo myös teologiassa. RKP kannattaa teologiopettajia, ja ainoastaan Liberaalin kansanpuolueen edustajat kannattavat humanistiopettajia. Toimituksen kirjoittama huomio on tekstin antamaa kuvaa huomattavasti rohkeampi. Puoluekantojen lähenemisellä viitataan lähinnä siihen, mikä merkitys uskontotiedolla on tulevassa uskonnonopetuksessa. Kokoomuksen kanta on, että uskonnonopetuksen pitää pysyä tunnustuksellisena, vaikkakin uskontotiedon osuus voisi olla 50 prosenttia opetuksesta. Kuvatekstiin on niin ikään nostettu toimituksen tekemä yhteenveto puolueiden suhtautumisesta uskonnonopetukseen: ”Poliittisista puolueista sosiaalidemokraatit, kokoomus ja liberaalit lähestyvät koulujen uskonnonopetuksen uudistamisessa samoja päämääriä vaikkakin eri teitä. Vanhoillisen ryhmittymän muodostavat keskustapuolue, smp, ruotsalaiset ja kristilliset.” Vaikka SDP:n ja kokoomuksen kanta oli lähenemässä uskontotiedon määrässä, lähtökohdat olivat vielä kohtalaisen kaukana toisistaan. Tässä mielessä toimitus on omilla osioillaan antanut puolueiden uskonnonopetuskäsityksistä todellista jyrkemman kuvan. Kuvaavaa on myös se, että kuvatekstissä puolueista osa nimetään *vanhoillisiksi*, kehityksestä jääviksi.

Tekstin kirjoittaja on pyrkinyt etäännyttämään kantansa uskonnonopetuksesta, mikä näkyy tekstin referoivassa tyyliässä. Toisaalta loppukappaleissa muutama sanavalinta ja lause kiinnittää huomion. Pohtiessaan puoluetoimistojen antamien vastausten painoarvoa Salminen toteaa, että ”Tutkimuksesta voidaan kuitenkin nähdä hyvin tulevaisuuden suunta.” Vaikuttaa siltä, että kirjoittajan käsityksen mukaan uskonnonopetus kulkee kohti tunnustuksettomuutta, kehitys olisi ikään kuin ajassa kohti tunnustuksetonta uskontotietoa. Myös kirjoittaja kuvaa tunnustuksellista uskonnonopetusta vaalivia puolueita ”vanhoillisiksi”, ja lopussa Salminen uumoilee, että Suomessa omaksutaan naapurimaan Ruotsin objektiivinen uskonnon opetusmalli: ”läntisessä naapurimaassammehan objektiivinen uskonnonopetus on *jo* saanut virallisen aseman”.

Uusi uskonnonopetus -sarjan toinen kirjoitus on julkaistu pääkirjoitussivulla, ja se on siksi laskeettava mielipiteelliseksi. Toimitus on kuitenkin muokannut tekstistä uutismaisen. Alkukappaleen tehtävänä on saada lukija käsittämään asia toimittajan ohjaaman päätelmän pohjalta. Salmisen kirjoitusta käytetään lähinnä väitteen tukena, ikään kuin julkaistuna lähteenä. Salminen itse tulee paljastaneeksi mielipiteensä sijaan lähinnä käsityksensä siitä, mihin maailma on etenemässä. Ensimmäisen kappaleen, otsikon ja kuvatekstin pohjalta syntyy kuitenkin vaikutelma, että entistä suurempi osa poliittisista päättäjistä olisi asettumassa tunnustuksettoman uskonnonopetuksen taakse. Tunnustuksellista opetusta kannattavia kuvataan *vanhoillisiksi*. Toimituksen vaikutuksesta kirjoitus on saanut kantaa ottavamman sävyn. Kirjoituksessa nousee myös hyvin esille se, että uskonnonopetus nähdään poliittisten puolueiden asiana.

Rivien välistä siis paljastuu, että Salminen pitää vanhoillisina niitä poliittisia puolueita, jotka kannattavat edelleen tunnustuksellista uskonnonopetusta. Kirjoittaja näkee, että ”Ruotsin tavoin” ollaan kulkemassa kohti objektiivista opetusta. Tunnustuksellinen opetus nähdään pikemminkin vanhan jäänteinä. Vasemmistolehdistä julkaistuissa jutuissa tunnustukseton opetus nähtiin niin ikään ihanteena, mutta syyt ovat *Uusi uskonnonopetus* -kirjoitussarjan teksteissä erilaiset. *HS*:n kirjoituksissa tunnustuksettomaan opetukseen päästään eri tietä kuin valtahegemoniaa vastustavassa ideologiassa. Uskonnonopetuksen monimuotoisuutta korostetaan sen takia, että yhteiskunta on moniarvoinen. Siksi ei voi korostaa yhtä uskontoa muiden ehdoilla.

Helsingin Sanomissa julkaistiin vielä yksi kirjoitus, joka on syytä nostaa tässä yhteydessä esille. Siinä käsitellään erästä Helsingin oppikoulussa opetettavaa ainetta, sielunelämän terveysoppia.

Uusi oppiaine:

Sielunelämän terveysoppi auttaa murrosiän pulmissa

Oppikouluun on tulossa uusi oppiaine, sielunelämän terveysoppi. Sitä opetetaan ainakin Kulmakoulussa Helsingissä. Tämän aineen tunneilla käsitellään oppilaiden ikäkauteen kuuluvia, nuorille tyypillisiä ongelmia keskinäisestä seurustelusta yksinäisyyteen. Oppimista kevennetään keskustelulla.

Kulmakoulun psykologian opettaja, maist. Ritva Nikkanen sanoo, että sielunelämän terveysopin tunneilla tarkastellaan käytännön psykologian pohjalta yksilön eettiseen asennoitumiseen vaikuttavia tekijöitä ja elämään liittyviä ilmiöitä.

Kulmakoulussa sielunelämän terveysoppia opetetaan IV–V luokilla. Lukiolla opetettava psykologia on paljossa teorioiden tarkastelua.

— —

Viidennellä luokalla tehdään ryhmätöitä 5–6 oppilaan ryhmissä. Eri ryhmät osallistuvat jonkun laajemman projektin tarkasteluun eri näkökulmista. Käsiteltyjä projekteja ovat olleet mm. mielenterveys, ihmisen perusoikeudet, murrosikä, mitä nuori odottaa kasvattajalta, perhekasvatus, alkoholismi, ihmissuhteet, uskonnot, pelot ja niiden hallitseminen. Kaikista aiheista on suoritettu kirjallinen kertaus ryhmien raporttien pohjalta.

— — (HS 17.2.1972)

Lehtijutussa käsitelty oppiaine on ymmärrettävissä tietynlaisena ainehybridinä, mutta se luetaan psykologian piiriin. Lehtiartikkelissa lisäksi mainitaan, että aine on Kouluhallituksen hyväksymä. Aiheen kannalta jutun tekee kiinnostavaksi se, että oppiaineen projekteissa on käsitelty uskontoja. Juttu ei kerro, mitä uskontoja aineen sisällä on käsitelty, mutta sanan monikollinen muoto viittaa siihen, että oppitunnilla on käsitelty muutakin kuin kristinuskoa. Uskonnot on nivottu oppiaineen sisällä johonkin ”sielunelämään” liittyväksi asiaksi, ja oppiaine asettaa lähtökohdaksi sielun olemassaolon. Uskontojen ohella oppitunneilla on jutun mukaan käsitelty muun muassa tunnetiloja ja kasvatus.⁴⁰ Tämä on ainoa tutkimusaineiston artikkeli, jossa uskonto-aihe mainitaan jonkin muun oppiaineen kuin uskonnon tai uskontotiedon yhteydessä. Jutussa haastatellun opettajan mukaan lähtökohta käsittelyyn on nimittäin psykologinen.

Sielunelämän terveysoppi -oppiaineesta kertova juttu on jälkiviisaasti katsottuna virheellisesti uutisoitu. Toisin kuin otsikko ylärivineen antaa ymmärtää, ainetta ei tiettävästi muualla opetettu kuin Kulmakoulussa (HS 28.1.2006). Jutusta saa kuitenkin kuvan, että uusi aine on tulossa oppikouluun. Tämä johtuu osin jutun uutismaisesta rakenteesta. Toimittaja kirjoittaa uudesta ilmiöstä ja otsikoi aiheesta väkevästi. Jutun ensimmäinen virke on myös rakennettu uutistyyliin ominaisesti siten, että tärkein asia ilmaistaan ensimmäisenä: ”Oppikouluun on tulossa uusi oppiaine, sielunelämän terveysoppi.” Seuraavan lauseen on tarkoitus vahvistaa uutisen totuusarvoa: ”Sitä opetetaan ainakin Kulmakoulussa Helsingissä.” Toimittaja on muokannut aineistoaan uutisgenreen paremmin soveltuvaan. (Pietilä 1995, 96–97) Kuvaavaa on, että toimittaja ei mitään ilmeisimmin ole tietoinen muista esimerkeistä, oletettavasti siksi, että aine oli kyseisellä nimellä ainoastaan Kulmakoulussa olemassa. Herää kysymys, minkä takia yhdessä koulussa opetettavasta aineesta on uutisoitu niin kuin se olisi uusi ainetulokas.

Merkkimäärältään varsin pitkäkössä jutussa on haastateltu Nikkasen lisäksi Lauttasaaren ja Töölön yhteiskoulujen psykologian lehtoreita. Vaikka sielunelämän terveysoppi -nimistä ainetta ei

---

⁴⁰ *Helsingin Sanomissa* (28.1.2006) julkaistussa artikkelissa paljastuu, että Kulmakoulun taustajärjestönä toimi Suomen teosofinen seura. (Luettu 27.9.2013)

heidän kouluissaan opeteta, vastaavia asioita käydään jutun mukaan läpi muuten psykologian tunneilla:

Töölön yhteiskoulussa, joka on yksityinen kokeilukoulu, on kaikilla mahdollisuus opiskella psykologiaa, jota siellä opetetaan soveltavan psykologian nimellä, kertoo maist. Sinikka P a a n a n e n. Tämä psykologian opetus on samantapaista kuin sielunelämän terveysoppi.

Jutun faktat perustuvatkin pitkälti opettajien haastatteluihin, joita toimittaja lainaa epäsuorasti. Ajalle tyypillisesti opettajien oppiarvo myös mainitaan, ja vaikka tapa onkin yleinen, se myös lisää tiedon uskottavuutta. Jutun loppuun on vielä kerätty Kulmakoulun oppilaiden mielipiteitä opetettava aineesta. Mielipiteissä joko kehutaan sielunelämän terveysoppia tai kerrotaan kehitysehdotuksia. Negatiivisia kommentteja ei ole:

Kulmakoulun viidesluokkalaisten mielestä sielunelämän terveysoppi sopii murrosikäisille.

Jukka H o n k a n e n: ”Vapaa keskustelu on miellyttävää ja rentouttavaa. Muilla tunneilla ei ole sellaista.

Soili S e p p ä n e n: ”Oppilasryhmät eivät saa olla liian suuria, 15–20 oppilasta on sopiva määrä. Opintokäyntejä ja ulkopuolisia asiantuntijoita toivotaan tunneille.”

Oppilaiden mielipiteet on esitetty suorina sitaatteina, vaikka opettajien haastatteluihin on viitattu epäsuorasti. Tämän voi tulkita niin, että oppilaiden kannanottoihin suhtaudutaan mielipiteenomaisina kommentteina, minkä takia toimittaja on halunnut laittaa kommentit tekstiin lainausmerkkien kanssa.

Olen paneutunut sielunelämän terveysoppia käsittelevään uutiseen siksi, että siinä on paljon yhtäläisyyksiä *HS*:n pari viikkoa myöhemmin julkaistavan *Uusi uskonnonopetus* -sarjan kanssa. Ensinnäkin kaikissa kolmessa jutussa autoritäärisiksi puhujiksi on nostettu akateemisilla oppiarvoilla tai opetusammateissa olevat ihmiset. Juha Pentikäinen on vt. uskontotiedon professori, Esko Salminen filosofian kandidaatti, ja sielunelämän terveysoppi -uutisessa lähteinä on käytetty psykologian lehtoreita, joihin viitataan maistereina. Toiseksi kaikissa jutuissa uskonnonopetusta käsitellään jonkin muun kuin kristillisen viitekehyksen läpi. Pentikäinen korostaa tunnustuksettoman uskontotiedon asemaa lukio-opetuksessa, Salminen taas uskoo opetuksen kehittyvän Ruotsin tavoin ”objektii-viseksi”. Sielunelämän terveysoppi -uutisessa vastaavasti uskontoja on käsitelty psykologian tunnilta, yhtenä murrosikäisiä askarruttavana asiana. Uskonto (tai uskonnot) asetetaan *psykologian* viitekehykseen, ei omaksi kokonaisuudekseen. Kolmanneksi kaikki jutut on julkaistu *Helsingin Sanomissa*, ja kaikissa toimittajien diskurssit tekevät käsiteltävistä aiheista kokoaan suurempia. Pääkirjoitussivuilla julkaistuissa *Uusi uskonnonopetus* -sarjan jutuissa otsikoihin ja esikappaleihin on laadittu tekstit, jotka korostavat mielipidejutuista tehtävää tulkintaa. Sielunelämän terveysoppi -uutisessa taas yhdestä esimerkistä on tehty päätelmä, että oppiaine on tulossa hyvää vauhtia oppikouluhin.

Jutuissa korostuu käsitys siitä, että on olemassa muitakin uskontoja kuin luterilaisuus. Niissä käsitellään luterilaisuutta yhtenä maailmankatsomuksena muiden katsomusten joukossa. Jutuissa korostuu eräänlainen arvojen pluralismi. Kaikki uskonnot ovat keskenään samanarvoisia. Jutuista paljastuu ajatus, että ihmisiä ei arvoteta heidän uskomustensa mukaan. Karkeimmin se näkyy sielunelämän terveysoppi -jutussa, jossa uskontoja käsitellään osana ihmismieleen ja käyttäytymiseen keskittyvää psykologian perinnettä. Jutuissa korostuu tällöin individualismi, koska kaikkien päätöksiä ja uskomuksia on kunnioitettava, ja kaikilla on yhtäläinen arvo. Kaikissa hyväksytään myös lähtökohta, että maailma on arvopohjaltaan pluralistinen. (Saastamoinen 1998, 24–25)

Liberalismiin kulmakivi on ajatus yksilön vapaudesta. Julkisen vallan tulee rajoittaa ihmisen vapautta vain sen verran kuin on pakko, jotta rauhallinen yhteiselo on mahdollista. Liberaaliin ajatteluun kytkeytyy myös ajatus, että valtion ei pidä suosia mitään aatetta tai ismiä muiden kustannuksella. Moderni demokratiakäsitys perustuu tietynlaisiin liberaaleihin ihanteisiin, mutta myös uskonnonvapaus. Liberalismin ihanteisiin kuuluu, että valtion tulisi suhtautua neutraalisti uskonnollisiin kysymyksiin. (Saastamoinen 1998, 21–22) Varsinkin *Uusi uskonnonopetus* -jutuissa päädytään tunnustuksettoman uskonnonopetuksen tavoitteluun siksi, että sen avulla suomalaisessa yhteiskunnassa kasvava yksilö voi oppia ymmärtämään ja hyväksymään moniarvoisen maailman. White (2005, 47–51) puhuu intersubjektiivisuudesta, eri kulttuurien ja uskomusjärjestelmien välisestä dialogiasta, jonka avulla ihmiset voivat elää yhteiskunnassa. Whiten kuvaama ajatus vastaa myös jutuissa esiintyvää käsitystä uskonnosta. Yhteiskunta on subjektiivisuuksien välistä vuorovaikutusta. Ero on suuri verrattuna vaikkapa *Uuden Suomen* ja *Ilkan* kuvaamaan yhtenäiseen ideologiaan, jossa valtio ja kirkko nähdään toisiaan tukevinä instituutioina. Kutsunkin *HS*:ssa julkaistujen juttujen ideologiaa **liberaaliksi**.

Lehtijutuissa liberaalia ideologiaa korostavat ainoastaan akateemisesti korkeakoulutetut ihmiset, ja mielenkiintoista on se, että sitä esiintyy ainoastaan muutamassa *Helsingin Sanomien* jutussa. Syyksi voi arvuutella sitä, että 1970-luvun Helsinki oli avautumassa ulkomaailmalle, jos ei nyt samalla tavalla kuin nykyään, niin kuitenkin aiempaa enemmän. Määrällisesti liberaalia ideologiaa esiintyy vähän, mutta se on esiintynyt levikiltään laajimmassa lehdessä, ja jutut ovat olleet suuria. Jutuissa esiintyy ajatus siitä, että uskonto on subjektiivinen ajatus, mutta liberaalissa ideologiassa subjektiivisuutta kunnioitetaan. Sumiala-Seppänen (2005, 11–13) huomauttaa, että (post)modernissa yhteiskunnassa uskonnon merkitys ilmenee yhä enemmän epäsuorasti, osana ihmisten subjektiivista kokemusta. Vastaavasti uskonnon institutionaalinen valta vähenee, mutta uskonnon itsensä ei. *HS*:n jutuissa esiintyvä liberaali ideologia tukee Sumiala-Seppäsen arviota. Subjektiivista uskontoa kunnioitetaan, mutta sen julkinen valta halutaan kyseenalaistaa.

Helsingin Sanomissa julkaistiin myös juttuja, joissa ilmiöitä ja asioita pyritään katsomaan *ulko-*

puolisina, ikään kuin kaikkietävinä kertojina (ks. Pietilä 1995, 66–68). Esimerkiksi helmikuussa julkaistu uutinen on poikkeuksellisesti käsitelty laajasti uutisoitua aihetta.

Yhteiskuntaopin kirjat ja opetussuunnitelmat ehdotetaan uusiksi

Uusien yhtei(s)kuntaopin opetussuunnitelmien laatimista ja kaikkien alan oppikirjojen korvaamista uusilla vaaditaan koulujärjestöjen yhteiskunnallista opetusta koskevassa muistiossa. Teiniliiton, Ammattikoululaisten liiton, Iltaopiskelijain liiton ja ruotsinkielisen teiniliiton asettaja asiantuntijatoimikunta ehdottaa myös yhteiskuntaopetuksen tuntimäärän lisäämistä. Uskonnon opetusta ehdotetaan karsittavaksi. Opetuksen uudistumisen toivotaan alkavan jo tänä ja ensi vuonna.

Muistion julkistaminen liittyy koululaisjärjestöjen maanantaina aloittamaan viisipäiväiseen yhteiskunnallisen opetuksen uudistamiskampanjaan.

— —
Koululaisjärjestöjen ns. yleisdemokraattista rintamaa edustavaan asiantuntijakomiteaan kuului valt. yo. Yrjö Engeström sekä jäsenenä... — —

”Kirjat pois vanhentuneina”

Toimikunta ei laatinut huhuttua ”mustaa listaa” oppikirjoista tai niiden kohdista. Se vaatii kaikkia yhteiskuntaopin oppikirjoja pois käytöstä täysin vanhentuneina. Käytössä ei ole kovin monta kirjaa.

Fil. tri Pertti Seiskari toteaa eriäväksi mielipiteeksi tulkitussa kirjallisessa huomautuksessaan, ettei hänellä ole ollut tarpeeksi mahdollisuutta vaikuttaa muistion asiasisältöön. ”Näin ollen en ole voinut allekirjoittaa pääasiassa toimikunnan sosialistisen enemmistön käsialaa olevaa muistiota.”

— —
Lehtori Kyösti Skyttä esittää samantapaisin perustein, että keskustelua olisi jatkettava. Hän on kuitenkin allekirjoittanut muistion.

Kampanjan yhteydessä noin 300 koulussa järjestetään tilaisuuksia. Muissa kouluissa uudistusta käsitellään teinikuntien kokouksissa. Joukkokokouksia ja sarjaluentoja järjestetään myös. (HS 15.2.1972)

Uutinen on aineistossa poikkeuksellinen myös monella tapaa. Kaikista koululaisjärjestöjen muistiosta käsittelevistä uutisista ainoastaan tässä *Helsingin Sanomien* jutussa nostettiin esille, minkä kustannuksella yhteiskuntaopin opetusta lisättäisiin: uskonnonopetuksen.⁴¹ Sen lisäksi toimittaja taustoittaa aihetta omalla diskurssillaan, mutta ennen kaikkea toimituksellinen diskurssi myös kohtelee tausta-aineistoa, koululaisjärjestöjen muistiota, kriittisesti. Kun muistiossa vaaditaan yhteiskuntaopin oppikirjoja poistettavaksi vanhentuneina, toimittaja kommentoi: ”Käytössä ei ole kovin monta kirjaa.”

Lisäksi jutussa tuodaan esille eriäviä mielipiteitä. Asiantuntijaraatiin kuulunut lehtori Skyttä ei halunnut sitaatin mukaan allekirjoittaa ”toimikunnan sosialistisen enemmistön käsialaa olevaa muistiota”. *Helsingin Sanomien* julkaisema juttu vastaakin nykypäivän käsitystä laadukkaasta journalismista (ks. esim. Pietilä 2012): juttu on kriittinen, paikoin moniääninen, ja siinä tuodaan eri kantoja ja näkökulmia esiin. Minkä ihmeen takia kyseisiä, laadukkaan journalismin määritelmän täyttäviä juttuja uskonnonopetuksesta oli vuonna 1972 niin vähän? Väitän, että syy on juuri siinä, että käsityksemme laadukkaasta journalismista on liberaali.

Liberalismiin kuuluu yksilön vapauksia korostava arvopluralismi. Kenenkään arvoja ei suosita, mutta kenenkään arvoja ei myöskään vastaavasti halveksita. (Saastamoinen 1998, 221–222) Kun

41 Samainen koululaisjärjestöjen vetoamus eteni myös eduskuntaan toivomusaloitteen TA 1359/1972vp muodossa.

ihanteena on moniäänisyys, myös lehtijutuista tulee eri näkökulmiin nojaavia ja erilaisia kantoja esiin tuovia. Lehdistön ihannehan pohjautuu liberaaleihin arvoihin muutenkin. Riippumattoman lehdistön ihanne nojautuu osaltaan sananvapauden ihanteeseen, mikä on osin kehittynyt liberalismien perintönä (ks. Karppinen 2012, 63–64). Lieneekö sattumaa, että osin liberaalia ideologiaa edustanut⁴² *Helsingin Sanomat* lopulta ”voitti” ideologiaistelun siinä vaiheessa, kun poliittinen lehdistö hävisi Suomesta 1990-luvun lopussa (ks. Päiviö & Tommila 1998)? Elämmekö liberaalissa lehdistöihanteessa siksi, että *Helsingin Sanomat* on kyennyt määräämään muille tahdin⁴³? Onko liberalismi nykypäivän hegemonia, vallalla oleva ideologinen verho, jota emme kykene huomaamaan? Näitä kysymyksiä ei voi tämän pro gradu -tutkimuksen yhteydessä käsitellä laajasti, mutta ajatus on mielestäni kiinnostava.

5.3.2. Tietoisesti uskonnottomat

Vasemmistoideologiaan liittyy, kuten aikaisemmin todettiin, ajatus, että uskonto on jokaisen ihmisen yksityisasia. Valtion pitäisi olla tämän takia uskonnollisesti neutraali, ja räikeimmin ajatelleet ’tieteellisen maailmankatsomuksen’ edustajat näkivät uskonnon eräänlaisena kehitysvaiheena, jonka tieteelliset menetelmät sittemmin kumoavat (Hynynen 1981, 51). Samainen ajatus on myös sekularisaatioteorian pohjana (Valaskivi et al. 2013, 2). Vastaavasti liberaalissa ideologiassa nojaudutaan ajatukseen, että valtion ei pitäisi suosia mitään uskontoa muiden ehdoilla. Kaikkien ihmisten maailmankatsomukset asetetaan samalle viivalle, mutta kaikkia katsomuksia pitää kunnioittaa ja pyrkiä ymmärtämään (Saastamoinen 1998, 21–22).

Tämän tutkimuksen aineistosta on kuitenkin vielä havaittavissa pieni kirjoitusten joukko, jossa vastustetaan etenkin tunnustuksellista, luterilaista uskonnonopetusta. Kirjoitukset ovat pääsääntöisesti mielipidetekstejä, eikä niitä voi suoraan alistaa muihin tässä tutkimuksessa esiin nousseihin ideologioihin. Käsittelen näistä kirjoituksista seuraavaksi ainoastaan kahta, sillä ne riittävät kuvaamaan edustamaansa ideologiaa hyvin.

Marraskuun puolessavälissä vuonna 1972 *Helsingin Sanomissa* julkaistiin mielipidekirjoitus, jossa Vapaa-ajattelijain liiton sihteeri ottaa kantaa uskontokuntiin kuulumattomien asemaan suomalaisessa yhteiskunnassa. Kirjoitus julkaistiin sunnuntaipäivänä, joten tavanomaisen mielipidepalstan sijaan tekstin asemaa on korostettu huomiota herättävämmällä taitolla. Taiton takia kirjoituksella on ollut tavallista mielipidekirjoitusta parempi mahdollisuus tulla huomatuksi. Kirjoitus on kaikkiaan kolmepalstainen, mutta alussa käsitellään uskonnon asemaa kouluissa.

---

42 *Helsingin Sanomissa* esiintynyt liberaali ideologia on hyvin lähellä myös Liberaalisen kansanpuolueen puolueohjelmassa esitettyä ideologista pohjaa (ks. LKP:n periaateohjelma 1971).

43 En väitä, että *HS* olisi ideologisesti yhtenevä. Aiemmissa luvuissa tuli jo ilmi, että lehdessä esiintyi muun muassa isänmaallis-konservatiivista ideologiaa edustavia kirjoituksia.

Vapaa-ajattelijat:

Hankalaa on kuulua väestörekisteriin

Yksi ja toinen ryhmä nostaa aina silloin tällöin jonkinmoisen mekkalan sorronalaisuudestaan. On kuitenkin olemassa melko suuri ryhmä – noin kolmesataatuhatta (300 000) ihmistä – joka ei suuremmin valittele sorronalaisuudestaan. Tämä ryhmä, joka koostuu varsin erilaisista yhteiskuntapiireistä, on siviilirekisteriin kuuluvat, eli mihinkään uskontokuntaan sitoutumattomat henkilöt.

He itse eivät koe uskonnollisuutta tarpeelliseksi, mutta uskonnonvapauslaista huolimatta heidän lapsilleen tyrkytetään uskonnollisuutta monessakin muodossa. Esim. lastentarhoissa, joissa ohjesääntöjensä mukaan ohjauksen ja opetuksen tulisi mukautua kodissa annettuun opetukseen, ei juuri välitetä tiedustella, mitä kodissa ajatellaan uskonnosta ja niin tuputetaan lapsille vain ev. luterilaista uskonnollista näkemystä.

Kouluissa on miltei sama juttu. Jos lapsen huoltaja ei erikseen kirjallisesti vaadi, että hänen huollettavansa on vapautettava uskonnollisista menoista ja opetuksesta, niin luterilaisuutta kyllä tulee ilman muuta. Miksi muuten pitää jotain lain suomaa tai suojaamaa etuisuutta vaatia? Eikö uskonnonvapauslakia voi noudattaa ilman eri vaatimusta koululaitoksessa?

--

-Paul J. Koponen, Vapaa-ajattelijain liiton sihteeri, Helsinki (HS 12.11.72)

Aivan aluksi huomio kiinnittyy otsikon yläriiviin. Sunnuntain mielipidesivulla lähes jokaiseen kirjoitukseen on lisätty jonkinlainen ”indikaattori” varsinaisen otsikon yläpuolelle. Yläriivin tarkoituksena lienee auttaa lukijaa oivaltamaan, mihin aiheystehteen kirjoitus liittyy. En usko, että yllä siteeratun mielipidetekstin kirjoittaja olisi itse viitannut itseensä ”Vapaa-ajattelijana”, vaan yläriivi on toimituksen tekemä. Kirjoittaja tullaan tosin samalla nimetyksi vapaa-ajattelijaksi, eli toimitus on kategorisoinut hänet tiettyyn ryhmään (Kalliokoski 1996, 20). On nimittäin eri asia kutsua jotakuta Vapaa-ajattelijain liiton sihteeriksi kuin vapaa-ajattelijaksi. Eittämättä näillä kahdella on yhteys, mutta ensimmäinen viittaa statukseen, jälkimmäinen henkilökohtaiseen ajattelutapaan tai arvo maailmaan.

Mielipidekirjoituksen tarkoitus on nostaa esille sitä, miten kunnioitetaan niitä, jotka eivät kuulu mihinkään uskontokuntaan. Kirjoittaja kuvaa tätä 300 000 ihmisen ryhmää sorronalaisina eläviksi, ja on vaikea olla huomaamatta lievää marttyyriyttä, jonka kirjoittaja tuo kirjoitukseensa: ”On kuitenkin olemassa melko suuri ryhmä – noin kolmesataatuhatta (300 000) ihmistä – joka ei suuremmin valittele sorronalaisuudestaan.” Lisäksi hän ei määrittele väestörekisterin jäseniä sen tarkemmin, vaan tyytyy kategorisoimaan heidät ihmisiksi, jotka eivät koe uskonnollisuutta tarpeelliseksi. Hän vetoaakin uskonnonvapauslakiin ja väittää, että päiväkodit ja koulut rikkovat lakia ”tuputtamalla” evankelisluterilaista opetusta eikä sitä, mitä lasten vanhemmat toivovat kouluissa opetettavan.

Koposen argumentointi nojaa vuoden 1923 uskonnonvapauslain pykälään 8, jonka mukaan edusmiehen suostumuksella lapsi voidaan vapauttaa luterilaisesta uskonnonopetuksesta. Koululainsäädäntö kuitenkin tarkensi myöhemmin uskonnonvapauslakia⁴⁴ siten, että uskonnonopetusta annetaan enemmistön uskontokunnan mukaan (Seppo 2003, 42). Koposen tekstissä korostuu kuitenkin se, et-

⁴⁴ Sopii kysyä, oliko vuoden 1923 uskonnonvapauslaki todella uskonnonvapauslaki. Laissa muun muassa kielletään munkki- ja nunnaluostarien perustaminen kokonaan.

tei kouluissa ja päiväkodeissa kysellä kotien uskontotottumuksista. Tähän lienee kaksi syytä. Ensimmäinen on se, että lähes 90 prosenttia suomalaisista kuului evankelisluterilaiseen kirkkoon. Toinen on se, että uskonnonvapauslaissa ”uskontokuntaan kuulumaton” voi tarkoittaa ihmistä, joka ei kuulu mihinkään uskontokuntaan. Se voi myös tarkoittaa ihmistä, joka kuuluu yhdistyspohjaiseen kristilliseen yhteisöön, joita perustettiin uskonnonvapauslain säätämisen jälkeen. Käytännössä väestörekisterin jäsenenä on voinut olla hyvinkin paljon vakaumuksellisia protestanttisia kristittyjä, kuten helluntailaisia (Seppo 2003, 41), jotka ovat halunneet, että heidän lapsensa osallistuvat uskonnonopetukseen. Tämä huolimatta siitä, ettei opetus aivan oman uskontokunnan dogmatiikkaa vastannutkaan.

Kirjoituksessa uskontokuntaan kuulumattomia kuvataan ”sorronalaisiksi”, ja vaikka termi on tuttu vasemmiston teksteistä, muu tekstin terminologia ei nojaudu vasemmistoideologialle tyypilliseen diskurssiin. Pikemminkin kirjoittaja pyrkii vetoamaan lakeihin ja suureen väkimäärään, jotta aidosti uskonnollisuuden tarpeettomuudesta vakuuttuneet saisivat elää rauhassa. Uskonnonopetuskin otetaan tekstissä esille eräänlaisena esimerkkitapauksena siitä, miten uskonnonvapautta ei kirjoittajan mielestä yhteiskunnassa noudateta. Närkästyksen aihe ei tekstissä ole se, että uskonnonopetus olisi kouluissa tunnustuksellista, vaan se, ettei tunnustuksellisesta uskonnonopetuksesta (tai -kasvatuksesta) pysty saamaan tarpeeksi helposti vapautusta. Teksti ei sinänsä kritisoi tunnustuksellisuutta, vaan vaatii tasa-arvoa *sille* väestörekisteriin kuuluvien osalle, jotka kokevat ”uskonnollisuuden tarpeettomaksi”. Tämän Koposen antaman määritelmän voi ymmärtää sisältävän ateismin ja agnostismin (ks. Niiniluoto 2003; 130–133, 136–139).

Vastaavanlaisia huomioita voi tehdä *Kansan Uutisissa* kirjoitetusta mielipidekirjoituksesta, joka julkaistiin helmikuussa. Kirjoituksessa lähdetään liikkeelle päivänavauksista, joita kouluissa järjestetään.

Kansa- ja peruskoulun ”päivän avaus”

Nykyään sovelletaan ainakin nimellisesti aamuhartauden sijasta päivänavausta, jonka sisältö määritellään peruskouluasetuksen 8 § 1 mom. Seuraavasti:

”Päivän työ aloitetaan lyhyellä päivän avauksella, jossa käsitellään persoonallisuuden kehityksen kannalta merkityksellisiä, oppilaiden elämään, kouluun ja yhteiskuntaan liittyviä aiheita ja johon lisäksi kuuluu virsi- ja muuta yhteislaulua tai muuta musiikkia. Päivän avauksen tulee myönteisellä tavalla liittyä koulussa annettavaan uskonnolliseen ja eettiseen kasvatukseen.”

Tämän asetuksen hengen ja kirjaimen mukaan voidaan ja pitääkin päivän avauksen sisältää muutaakin kuin uskonnollisia arvoja. Käytäntö näyttää kuitenkin toista. – Opettajain lehti käyttää selkeästä tapaa, että päivän avauksen loppuun sisältyy aina lyhyt rukous ja virsi, vaikka itse teksti olisiikin vapaa uskonnollisista arvomuodostelmista. Tällaisen päivän avauksen luonne on mielestäni ristiriidassa ao. asetuksen hengen kanssa. – Nähtävästi nykyinen opettajakunta on liian vanhoillista kyetäkseen tasapuoliseen asetuksen soveltamiseen käytännössä. -Eero S. Mantovaara (KU 10.2.1972)

Omalla nimellään kirjoittaneen Eero S. Mantovaaran teksti rakentuu kahden tekstilainauksen va-

raan. Peruskouluasetuksen suoralla viittauksella on tarkoitus vahvistaa kritiikkiä Opettajain lehdessä julkaistuja päivänavausohjeita kohtaan. On epäselvää, viittaako Mantovaara Opettajain lehdessä olleeseen yhteen artikkeliin, vai onko lehdessä julkaistu säännöllisesti päivänavausohjeita. Kritiikin sanoma on se, että Opettajain lehden kuvaaman ”päivän avauksen luonne on mielestäni ristiriidassa ao. asetuksen hengen kanssa.” Ongelmallisena kirjoittaja pitää käytäntöä, että päivän avauksen loppuun sijoitetaan Opettajain lehden mukaan ”lyhyt rukous tai virsi”. On todennäköistä, että Mantovaara on itse opettaja, sillä tuskin asioihin perehtymätön olisi keksinyt siteerata peruskouluasetusta saati kansakoulun opettajien omaa ammattilehteä.

Kirjoittaja käyttää peruskouluasetusta perusteluna kritiikilleen. Mielenkiintoista on se, että Mantovaara on päättänyt siteerata koko kappaleen, missä muun muassa sanotaan, että ”päivän avauksen tulee myönteisellä tavalla liittyä koulussa annettavaan uskonnolliseen ja eettiseen kasvatukseen.” Käytännössä pykälä, jolla Mantovaara kritisoi koulujen uskonnollisia päivänavauksia, samalla antaa niille perustelut ja oikeutuksen. Perustelun sijaan on tärkeää se, mitä Mantovaaran ajattelun taustalla on. Kirjoituksen viimeisessä virkkeessä Mantovaara arvioi koulujen opettajakuntaa ”liian vanhoilliseksi” asetuksen tasapuoliseen soveltamiseen. Kirjoituksessa siis vaaditaan, että koulun päivänavaukset eivät sisältäisi pelkästään uskonnollista, tarkemmin sanottuna kristillistä, sisältöä.

Mantovaaran kirjoituksessa on paljon yhtäläisyyksiä Koposen laatiman mielipidetekstin kanssa. Ensinnäkin molemmat ovat mielipidekirjoituksia, joiden kirjoittajat esiintyvät omilla nimillään. Tärkeämpää on kuitenkin se, että molemmissa vedotaan lainsäädäntöön, jotta koululaitoksissa toteutuisi uskonnollinen tai maailmankatsomuksellinen tasa-arvo. Molemmat kirjoittajat myös artikuloivat kouluissa tapahtuvan uskontokasvatuksen uskonnonvapauteen liittyväksi asiaksi. Koposen kirjoituksessa uskonnonvapaus tosin tulkitaan negatiivisemmin ”oikeudeksi olla uskomatta”, toisin kuin Mantovaaran kirjoituksessa (ks. Seppo 2003; 42, 179). Kummassakin myös selkeästi vaaditaan, että kristillisestä koulukasvatuksesta tulee voida kieltäytyä, tai sen rinnalla täytyy käsitellä myös jotain muuta maailmankatsomusta. Kummassakaan kirjoituksessa ei kuitenkaan suhtauduta kristilliseen kasvatukseen sinänsä tuomitsevasti, ainoastaan sen pakkoon tai vaihtoehtojen puuttumiseen. Teksteissä on siis katsomuksellisiin asioihin suvaitsevainen sävy.

Kirjoituksissa on *halu* korostaa tai puolustaa uskonnotonta koulukasvatusta. Mantovaaran kirjoituksessa korostus ei ole yhtä selkeä kuin Koposen tekstissä. Mantovaara haluaa rinnalle muutakin kuin uskonnollista sisältöä, kun taas Koponen kirjoittaa tietoisesti uskonottomien oikeuksista. Molemmissa teksteissä kuitenkin ajetaan lain tai asetuksen puolustamana ei-uskonnollista kasvatusta.

Koponen edustaa Vapaa-ajattelijat ry:tä, ja järjestö itsessään on ajanut Suomessa uskonottomien asemaa vuodesta 1937 (Niiniluoto 2003, 129). Koposen kirjoituksessa myös korostetaan ihmisen tietoista valintaa olla elämättä uskonnollisesti, mikä voi viitata rationaaliseen ja harkittuun ateismiin

(tai agnostismiin) (Niiniluoto 2003, 136–139). Mantovaaran kirjoituksessa ainoastaan korostuu halu saada aamunavauksiin myös ei-uskonnollista sisältöä, ja toive voi yhtä hyvin olla kristityn ihmisen, joka haluaa vaihtelua. Mantovaaran kantaa voi kuitenkin kuvailla *uskontokriittiseksi* (Niiniluoto 2003, 143–145).

Uskontokriittisyys kuuluu esimerkiksi marxilais-leninistiseen ideologiaan (ks. Puolimatka 2013, 448–451, McGrath 2004, 76–80; Hynynen 1981, 51), ja on vaikea sanoa, onko Mantovaaran kirjoitus osa aiemmin mainittua vasemmistoidologiaa. Väitettä tukee se, että kirjoitus on julkaistu *Kansan Uutisissa*, mikä muuten on ollut ideologisesti homogeeninen. Mantovaaran kirjoituksen voi myös tulkita institutionaalisen kirkon kritisoinniksi. Käsittelin sen kuitenkin tässä, koska vasemmistoidologiassa nimenomaan vaaditaan tunnustuksellisen uskonnonopetuksen poistamista, ja Mantovaaran tekstissä on häivähdys vasemmistoidologiasta puuttuvaa suvaitsevaisuutta. Lisäksi kirjoituksessa ei juuri politisoida uskontoa.

Uskontokriittisyys kuuluu puolestaan myös liberaaliin ideologiaan (ks. Saastamoinen 1998, 25–27), mutta Koposen tekstin taustalla on yleisen vapauden ihannoinnin sijaan asetettu puolustamaan uskonnollisuuteen neutraalisti suhtautuvia. Siksi mielestäni **uskontokriittisyys** voidaan vielä lukea omaksi ideologiakseen, joka aineistosta ilmenee. Uskontokriittinen ihminen nojautuukin kritiikissään enemmän rationalistiseen ateismiin tai agnostismiin kuin jonkin poliittisen ihanteen alaiseen ideologiaan.

5.3.3. Maailma on sellainen kuin on

Käsittelen viimeiseksi vielä omassa luvussaan sellaisia juttuja, joissa uskonnonopetus on vain mainittu, ikään kuin ohimennen. Kaikkia juttuja yhdistää se, ettei uskonnonopetus nouse uutisissa kovinkaan suureen osaan, vaan uskonnonopetusta tai uskonto-nimistä oppiainetta on sivuttu. Juttuja yhdistää myös se, että niitä on esiintynyt kaikissa tutkimusaineiston lehdissä, vaikkakin eniten *Helsingin Sanomissa*. Muun muassa artikulaatioteorian avulla on mielekästä tarkastella sitä, millaisiin aihekokonaisuuksiin uskonnonopetus on kytketty.

Keväällä usea aineiston sanomalehti kirjoitti jutun siitä, millaisia aloitteita uudet kansanedustajat olivat tehneet. *Kansan Uutiset* kirjoitti SKDL:n kansanedustajien aloitteista (ks. luku 5.2.), mutta *Ilkassa* tarkasteltiin puolestaan oman vaalipiirin edustajien ideoita.

Maakunnan kansanedustajien aloitteet v.-72 valtiopäivillä

ED. ORVOKKI KANGAS, YM:
esittävät aloitteissaan:

—

- että hallitus ryhtyisi toimenpiteisiin uskonnonopetuksen ylitarkastajan viran perustamiseksi kou-

luhallitukseen.

--

(Ilkka 4.4.1972)

Ilkan lehtijutussa on lueteltu kaikki aloitteet, ja juttu on kaikkiaan neljän palstan mittainen. Uskonnonopetuksen ylitarkastaja -aloite ei nouse aloitejoukosta esille taitollisesti, ja aloitteen teksti on suoraa lainausta alkuperäisestä aloitteesta (TA 1220/1972vp). Käytännössä koko teksti on pelkkää eduskunta-asiakirjojen lainausta. Uskonnonopetus nousee *Ilkan* tekstissä esille pelkästään toivomusaloite-viitekehityksessä.

Helsingin Sanomissa maaliskuussa julkaistu pitkä juttu puolestaan yritti saavuttaa mahdollisimman laajan otannan aloitteista. *HS:n* juttu niin ikään lainaa eduskunta-aloitteita, mutta sen lainaus-tyyli on epäsuorempi. *HS:n* jutussa on lisäksi toimituksellista tekstiä, jossa kerrotaan, minkälaisia eri aloitteita on olemassa ja miten aloitteita käsitellään eduskunnassa. Lisäksi jutun yhteyteen on liitetty kaksi valokuvaa. Kiinnostavan jutusta tekee se, että kaikkien aloitteiden julkaisemisen sijaan toimitus on valikoinut aloitteet, jotka julkaistiin lehteen. Samainen aloite TA 1220/1972vp ylitti myös *Helsingin Sanomien* uutiskynnyksen. Aloittelusta yhteyteen on liitetty väliotsikoita, ilmeisesti lukemisen helpottamiseksi.

Eduskunta jätti yli 3 500 aloitetta

Kansanedustajain aloitteet valtakunnan toiveiden kartta

Kansanedustajilla on kukkuramitoin toiveita. Toiveet on tiivistetty aloitepinoon, joka tänä vuonna oli ennätyksellisen suuri: yli 3 500 erillistä toivomus-, raha- tai lakialoitetta. Aloitteista hyväksytään tavallisesti vain murto-osa.

Aloitteista monet ovat uusittuja. Uudet ja vanhat aloitteet ovat pinossa sekaisin. Joskus vanha aloite on tehty vähän ovelastikin uuden näköiseksi, mutta tavallisimmin se on valokopio entisestä ja siihen on vain kerätty uudelleen nimiä alle.

--

Yhteen aloitteeseen ei saa sulloa monta asiaa. Raha-asia ja toivomusaloitteen on lisäksi aina päättävä ponteen, joka sisältää lyhyesti tehdyn ehdotuksen.

Toivomusaloitteita oluesta autoihin

Esimerkkejä toivomusaloitteis-

– Oppivelvollisuusikäraja alennettava 6 vuoteen (Ilkka Suominen kok ym.)

--

Metsästysluvat postitoimistosta

--

– Varoitus niiden lääkkeiden pakkauksiin, joiden käyttö alkoholijuomien kanssa voi olla vaarallista (Eeva Kauppi koko ym eri puolueista yhteensä 25 nimeä).

– Uskonnonopetuksen ylitarkastajan virka kouluhallitukseen (Orvokki Kangas k ym).

– Riippumaton valtion rikostutkimuskeskus (Sinikka Luja-Vepsä sd ym).

--

(*HS* 5.3.1972)

HS:n jutussa alkuperäisiä aloitteita on lyhennetty entistä tiiviimpään muotoon. Ne on myös lajiteltu erikoisella tavalla. Uskonnonopetusaloite on kytketty sellaisten aloitteiden yhteyteen, joilla ei oikeastaan ole mitään tekemistä uskonnonopetuksen kanssa. Vaikka *HS:n* jutussa toimitus on muo-

kannut samaa pohja-aineistoa kuin *Ilkka*, uskonnonopetuksen ylitarkastaja-aloite ei nouse millään tavalla tekstistä esille muita aloitteita enemmän. HS:n jutun otsikoinnilla on kuitenkin luotu ymmärryskehys, että aloitteet olisivat ”valtakunnan toiveiden kartta”. Idea on ilmeisesti toimittajan. Eduskunta-aloitteissa toimituksellinen tulkinta on päässyt vaikuttamaan hyvin vähän niihin teksteihin, jotka ovat käsitelleet uskonnonopetusta. Uskonnonopetusasiat ovat käytännössä yksi käsiteltävä asia muiden joukossa.

Uskonnonopetusta on käsitelty lehtiaineistossa paljon myös opettajan näkökulmasta. Yleensä näissä teksteissä kannanotot ovat pitkälti ammatillisia, mutta tekstien kohtuullisen määrän vuoksi ammatillista näkökulmaa ei voi tässä sivuuttaa.

Uusi Suomi ja *Ilkka* nostivat uutisiksi uskonnonopettajien omia neuvottelupäiviä. Vaikka kirjoitukset itsessään ovat lyhyitä tai kantaa ottamattomia, sopii kysyä, miksi ylipäänsä lehtien sivuille nostettiin tiedotteet, jotka käsittelivät yhden opettajaryhmän keskinäisiä tapaamisia.

Uskonnonopettajat koolla Helsingissä

Raamatun ja uskontojen opetusta pohtivat tänä viikonloppuna Helsinkiin kokoontuneet uskonnonopettajat. Talvipäiville on ilmoittautunut noin 150 opettajaa eri puolilta maata.

Lauantaina Uskonnonopettajien liiton puheenjohtaja rehtori Kauko Salmenkallio käsitteli uskonnon opetuksen asemaa ja tulevaisuuden näkymiä. Yliopettaja Esa Kivekäs ja lehtori Martti Mäkituuri pitivät alustuksen 5. luokan raamatunopetuksesta. Iltapäivällä oli vuosikokous ja professori Juha Pentikäisen esitelmä uskontotiedon opettamisesta lukiossa. (*US 16.1.72*)

US:ssa julkaistu kirjoitus on tyyliältään tapahtumaa referoiva raportti, jossa kerrotaan tapahtumien kulku tiiviisti. Jutun uutisarvo on mielestäni pieni, sillä kyseessä on yhden ammattiryhmän kokoon-tumisesta. Toimituksellinen valinta näkyynkin ainoastaan siinä, että Uskonnonopettajien talvipäivistä on *päätetty* kirjoittaa. Jos jonkinlaisia ideologisia johtopäätöksiä tämän tekstin pohjalta voi tehdä, niin ei jutun julkaiseminen ole ainakaan ristiriidassa *US*:n muuten esillä olleen konservatiivisen ideologian kanssa. Jutun näkökulma on kuitenkin uskonnonopettajan ammatillisissa asioissa.

Helsingin Sanomien pienessä maaliskuisessa uutisessa puolestaan huomiota herättää otsikko.

Koulupappien pätevyysrajaa lasketaan

Peruskoulun uskonnon opettajien pätevyysseitoja väljennettiin keskiviikkona asetuksen muutok-sella. Muutos koskee evankelis-luterilaisia uskonnon opettajia.

Peruskoulussa on uskontotunteja suhteellisen vähän ja siten tulee yhden aineen opettajan virkoja vastaavasti olemaan vähän, sanotaan opetusministeriön muistiossa. Tämän johdosta väljennetään us-konnon opettajien pätevyysseitoja siten, että opiskelijat voivat kandidaatin tutkintoonsa ottaa hel-pommin jonkin muun kouluaineen arvosanan.

Sekä Helsingin Yliopiston että Åbo Akademin teologisessa tiedekunnassa on oppiaineita jo aikai-semmin yhdistetty ja muutettu approbatur -tasolla. Kummassakin yliopistossa on lisäksi perustettu uusi erillinen oppiaine, yleinen teologia. (*HS 30.3.72*)

HS:n uutinen näyttää muilta osin nojautuvan aiheesta opetusministeriön muistioon niin sisällöl-tään kuin muodoltaan. Jutun kirjoittanut toimittaja nimittäin autentisoi väitteen ”peruskoulussa on uskontotunteja suhteellisen vähän”, kun hän esitti sen oman kertoja-diskurssissa kautta (Pietilä 1995,

100). Tiedot onkin mitä varmimmin otettu ainoastaan opetusministeriön muistiosta. Otsikossa uskonnonopettajia kutsutaan kuitenkin koulupapeiksi, ja nimitys tuskin on ministeriön tekstistä. Muuten hyvin yleisellä tasolla uskonnonopettajien opetuspätevyyttä käsittelevä, muistion pohjalta laadittu lyhyt uutinen irtaantuu lähteensä diskurssista ainoastaan otsikossa. Lieneekö koulupappi ollut yleinen tapa nähdä uskonnonopettaja 1970-luvun alussa, vai oliko kyse jutun kirjoittaneen toimittajan omasta käsityksestä tai kokemuksesta? Joka tapauksessa otsikossa käytetty koulupappi-sana on ainoa ideologisesti kiinnostava koko kirjoituksessa, eikä siitä voi tehdä pitkälle meneviä johtopäätöksiä. Muuten *HS*:n kirjoitus pitäytyy alkuperäislähteen, eli ministeriön kirjeen tavassa kuvata uskonnonopetusta. Voi tavallaan tulkita, että nojautumalla alkuperäislähteen tapaan kertoa uutinen *HS* itse asiassa myös ilmentää ja todentaa valtaa pitävien omaa ideologiaa.

Ilkan kirjoituksessa ideologia näkyy kuitenkin selvemmin, vaikka jutussa käsitellään ammatillisia asioita. Kuvaavaa on se, että Pohjanmaalla julkaistu *Ilkka* on kirjoittanut jutun Kymenlaaksossa pidetyistä uskontopedagogian päivistä.

Uskontopedagogian päivät Karhulassa

Karhula, lauantaina Pekka Varismäki.

Perjantaina alkaneet valtakunnalliset uskontopedagogiset päivät jatkuivat tänään Karhulassa. Rovasti Niilo Syväne alusti perjantain aihetta opettajien mielenterveys koululuokassa ja opettajahuoneessa, ja eilisen päivän teemoina olivat asennekasvatus, huumangelma sekä oppilas- ja ongelma-keskeisyys uskonnon opetuksessa. Tänään syvennyttiään vielä lähemmin Raamattu kysymykseen.

--

”Jumalan suuria tekoja on myös se, että meillä edelleen on vielä oikeus ja mahdollisuus koulusamme opettaa hänen tuntemistaan.” Näin totesi teol. tri Risto Pyysalo. Pastori Mikko Iskan alustuksen jälkeen ryhmät pohtivat asennekasvatuksen ja uudistuvan koulun arvomaailmaan liittyviä aiheita. Professori Kalevi Tamminen syventyi uskonnonopetuksen erilaisiin arvoihin. Hänen mielestään eräänä tärkeämpänä uskonnonopetuksen tehtävänä on sielunhoidollinen näkökulma. Tehtävä ja halu auttaa lapsia ja nuoria niissä kysymyksissä, joiden keskellä he joutuvat eri ikäkausina kamppailemaan.

--

(*Ilkka* 13.8.72)

Ilkan kirjoituksesta voi tehdä samoja huomioita, joita on tehty muistakin lehdessä julkaistuista teksteistä. Kirjoitus on yksipuolisesta lähdeaineistosta kasattu, ja kokousvieraiden puheenvuoroista on nostettu esiin selkeimmän mielipiteen siitä, *miten* kannattaisi toimia. *Ilkassa* julkaistu uutinen on samoilla linjoilla lehdessä muutenkin julkaistujen uskonnonopetusjuttujen kanssa. Ideologia onkin hyvin ”koti, uskonto ja isänmaa” -henkinen.

Alkuvuonna uskonnonopetus ilmeni kirjoituksissa, joiden tehtävänä oli tiedottaa uudesta, perustettavasta peruskoulusta. Näissä kirjoituksissa uskonnon asema ei noussut erityisasemaan, vaan se esitettiin oppiaineena muiden joukossa.

Peruskoulussa yhteisiä aineita 18, runsaasti valinnaisaineita

Siitä huolimatta, että lehdistö, televisio ja radio suoltavat jatkuvasti tietoa koulu-uudistuksesta, tavalliselle kansalaiselle on runsain mitoin epäselvyyttä ns. peruskouluasiassa. Seuraavassa pääkohtia Seinäjoen kaupungin koulusuunnittelutoimikunnan puheenjohtajan, opettaja Jalo Liinamaan esityksestä, jonka hän on pitänyt sekä Törnävän että Marttilan kouluilla vanhempainillassa.

--

MITÄ PERUSKOULUSSA OPETETAAN?

Peruskoulussa opetetaan yhteisiä aineita, joita ovat uskonto, ympäristöoppia, äidinkieli, ensimmäinen ja toinen oppilaalle vieras kieli, historia, yhteiskuntaoppi, kansalaistaito, matematiikka, fyysiikka, kemia, luonnonhistoria, maantieto, liikunta, musiikki kuvaamataito, käsityö ja kotitalous, siis yhteensä 18 eri ainetta.

-- (Ilkka 16.6.1972)

Kirjoituksissa, joissa uskontoa käsitellään peruskoulussa opetettavana aiheena, ideologiasta vastaavat virkamiehet. Näissä kirjoituksissa tyydytään ilmaisemaan maailmaa sellaisena, kuin se on. Ideologisesti katsottuna kirjoitusten voi katsoa nivoutuvan valtaa pitävien omaan ideologiaan. Auktoriteetteina ovat peruskoulua valmistelevat ihmiset, tässä tapauksessa koulusuunnittelutoimikunnan puheenjohtaja. Aiemmin esitetyssä *HS*:n kirjoituksessa auktoriteettinä oli puolestaan opetusministeriö. Virkamiesten ja virastojen ollessa äänessä maailmaa ei pyritä kirjoituksissa muuttamaan, vaan kirjoituksissa tyydytään raportoimaan asioiden sen hetkistä laitaa. Käytännössä voi sanoa, että näissä kirjoituksissa ”virallinen”, valtaa pitävien hegemoninen ideologia vahvistuu.

Virkamiesten lisäksi uskonnonopetuksesta ovat päässeet ääneen myös opettajat. Käytännössä he ovat olleet esillä yleisönosastokirjoituksissa, joissa on käsitelty peruskoulun uusia tuntijakoja. Kirjoituksissa kuitenkin useimmin nojaututaan jo aiemmin esitettyihin ideologioihin, joten kirjoituksia ei ole tässä tarpeen enää tarkasti perata. Pääpiirteisesti kirjoituksissa otettiin kantaa äidinkielen ja historian opettajien asemaan. Peruskoulun tuntijakojen takia pelkkiä uskonnonopettajien virkoja oli tarkoitus karsia, ja uskonnon opettaminen suunniteltiin yhdistää äidinkielen opettajien tai historian opettajien vastuulle. Lehtiin, etenkin *Uuteen Suomeen*, kirjoittaneet opettajat näkivät uskonnon tunnistuksellisuuden ongelmana, mutta suurin huoli kohdistui kuitenkin lisääntyvään työmäärään. Huoli on vakaumuksellisuuden sijaan ammatillista.

Uskonnonopetusta sivuavat kirjoitukset voidaan nähdä nojautuvan pääsääntöisesti aiemmin mainittuihin ideologioihin. Kuitenkin ne kirjoitukset, joissa on äänessä virkamies, ministeriö tai muu *viranhaltija*, korostuu *ideologia, joka pyrkii ylläpitämään valtajärjestelmän*. Kutsun tätä ideologiaa **byrokraattis-hallinnolliseksi ideologiaksi**. Näissä kirjoituksissa hyväksytään asioiden valmistelutapa (esimerkiksi eduskunta-aloiteutusointi), ja uskonnonopetus alistuu vain yhdeksi päätöksentekokorattaiston käsiteltäväksi asiaksi. Toisaalta, valtajärjestelmää ylläpitävässä ideologiassa poliitikkojen sijaan korostetaan nimenomaan virkamiesten statusta. Kun muissa aineiston kirjoituksissa ideologia paljastuu *muutoksessa*, siis siinä, että jonkin nähdään muuttuvan, niin valtajärjestelmää mukailleva ideologia pyrkii ylläpitämään asioiden pysyvyyttä. Poliitikot, lobbarit ja huolestuneet vanhem-

mat ovat näissä kirjoituksissa omassa arvossa, koska valta on ainoastaan niillä, jotka asioita todellisuudessa valmistelevat ja järjestelevät. Kyseinen ideologia jää kuitenkin jutuissa ”sivuosan rooliin”.

5.4. OPETUSOIKEUSKIISTA PÄÄSTI IDEOLOGIA VALLOILLEEN

Aiemmissa analyysiluvuissa olen käsitellyt aineistoni lehtijuttuja ja pyrkinyt löytämään kirjoituksista erilaisia ideologioita, joita tekstit ilmentävät. Teksteistä on paljastanut isänmaallis-konservatiivinen ideologia, vasemmistolaisiin puolueideologioihin nojautuva sosialistinen ideologia sekä liberaali ideologia, joissa korostetaan näkökulmien tasa-arvoa ja ihmisten individualistista vapautta. Puoluepoliittisesti irrallinen uskontokriittinen ideologia on hieman esillä, samoin virkajärjestelmän valtaa toisintava byrokraattis-hallinnollinen ideologia. Tässä luvussa en enää tuo esille uusia ideologioita, vaan esitän, miten ideologiat käyttäytyivät loppuvuoden 1972 lehtikirjoituksissa. Marraskuussa nimittäin koettiin valtava piikki uskonnonopetusta käsittelevissä teksteissä, ja enkä ole käsitellyt kyseisen ajanjakson kirjoituksia vielä ollenkaan. Piikki johtui eduskuntakeskustelusta, jonka hallituksen lainmuutosesitys aiheutti. Esityksen tarkoituksena oli avata uskonnonopettajan työt myös kirkkoon kuulumattomille. Tässä luvussa laajennan edellä mainittujen ideologioiden tarkastelua keskittymällä siihen, miten uutisissa on käytetty lähteitä. Marraskuun lopussa kaikki aiheesta kirjoittaneet lehdet perustivat uutisensa eduskunnassa käytyihin täysistuntokeskusteluihin. Asetelma on diskurssianalyysin kannalta herkullinen, kun on saatavilla sekä lehtijuttu että taustalähde (ks. Fairclough 1997, 107–111).

Syyskuussa valtaan astunut, Kalevi Sorsan johtama uusi hallitus teki esityksen (HE 147/1972 vp), jonka mukaan myös evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumaton opettaja saisi opettaa uskontoa koulussa. Käytännössä esityksen tarkoituksena oli muuttaa lakia oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseen katsomatta. Lain muutosta oli esityksen mukaan suositellut myös evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokous. Esityksen mukaan evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumaton ihminen saa toimia uskonnonopettajana, mutta siihen vaaditaan presidentin myöntämä erioikeus. Ennen erioikeuden myöntämistä kirkollista edustajaa piti kuulla.⁴⁵

Hallituksen esitys luovutettiin eduskunnalle syyskuun alussa 1972, ja se lähetettiin perustuslakivaliokuntaan. Perustuslakivaliokunta hyväksyi hallituksen esityksen sanamuodon sellaisenaan, mutta se ehdotti, että lakiesityksen yhteydessä käsiteltäisiin myös ruotsalaisen kansanpuolueen edustajan Elly Sigfridsin johdolla tehty toivomusaloite (TA 1327/1972vp). Toivomusaloitteessa vedotaan

---

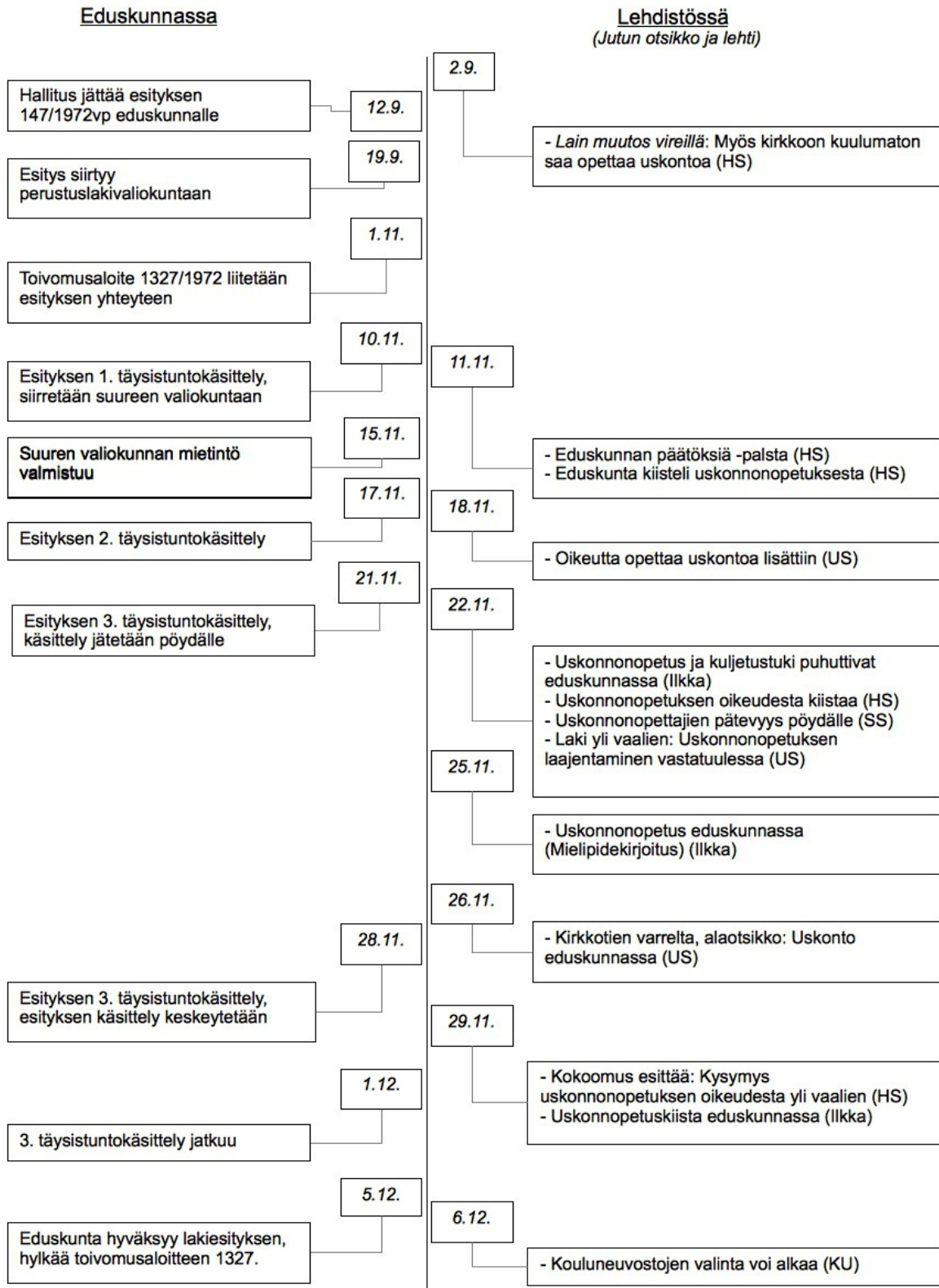
45 Tämä lisäys johtui vuoden 1964 kirkkolain pykälästä 397, jonka mukaan piispan velvollisuuksiin kuului myös oppilaitoksissa tapahtuvan uskonnonopetuksen valvonta.

sen puolesta, että uskonnon opettajana saisi toimia kuka tahansa pätevä opettaja riippumatta vakauksesta tai uskontokunnan jäsenyydestä. Täysistunnossa lakiesitystä käsiteltiin kaikkiaan kolmesti, ja kolmannella kerralla esitys jouduttiin vielä jättämään pöydälle, koska yksimielisyyttä ei eduskunnassa syntynyt. Lopulta joulukuun alussa eduskunta ratkaisi kiistan äänestyksellä. Hallituksen esitys hyväksyttiin sellaisenaan, ja Sigfridsin johdolla tehty toivomusaloite hylättiin.

Ohessa on aikajana HE 147:n käsittelystä eduskunnassa ja tutkimusaineiston lehdistössä.

Aikajana hallituksen esityksen 147/1972vp käsittelystä

Ensimmäisenä hallituksen esityksestä kirjoitti *Helsingin Sanomat*. Syyskuussa julkaistussa jutussa on ainoastaan referoitu itse esitystä, eikä asiaa olla sen tarkemmin puitu. Marraskuussa, kun lainmuutos saapui eduskunnan ensimmäiseen käsittelyyn, *HS* oli jälleen ensimmäisenä uutisoimassa asiasta. 11. päivän lehdessä uutinen mainittiin kahteen kertaan. Eduskunnan päätöksiä -palstalla käsiteltiin täysistunnon asioita, mutta opetusoikeuslain käsittelystä julkaistiin vielä erillinen juttu.

Toimittaja on otsikoinut jutun ”*Eduskunta kiisteli uskonnonopetuksesta*” (*HS* 11.11.72). Puheenvuoroja käytettiin ensimmäisessä käsittelyssä kaikkiaan viisi, joista kaksi oli Elly Sigfridsin pitämiä. Jutun otsikko antaa keskustelusta huomattavasti laajemman kuvan kuin se oli, vaikka mielipiteet aiheesta olivatkin erilaiset. Itse jutun sisältö on ”moniarvoinen”, eli kirjoittaja on systemaattisesti käsitellyt puheenvuorot niiden esittämisjärjestyksissä. Suoriin sitaatteihin on otettu edustajien antamia esimerkkejä, mutta uutinen itsessään on mielestäni liberaalin ideologian mukainen: siinä toimittaja on antanut äänen kohtalaisen tasapuolisesti kaikille näkemyksille, joskin ne, jotka puhuivat eniten, saivat eniten palstatilaa. Uutinen on siis melko referoiva käsiteltävään aiheeseen nähden.

Ensimmäisen käsittelyn jälkeen lainmuutos lähetettiin suureen valiokuntaan. Valiokunta antoi esityksensä 15. päivänä, viisi päivää ensimmäisen käsittelyn jälkeen. Suuren valiokunnan ehdotus oli, että laki hyväksyttäisiin perustuslakivaliokunnan esityksen mukaisesti (SVM 109/1972vp). Suuren valiokunnan käsittelyn jälkeen hallituksen esitys eteni paria päivää myöhemmin eduskunnan toiseen käsittelyyn. Lainmuutoksesta käytiin eduskunnassa jälleen vilkasta keskustelua, kun yleiskeskustelussa puheenvuoroja pidettiin kaikkiaan 17. Keskustelu äityi osin vastikään hajonneen Suomen Maaseudun Puolueen SMP:n kahden eduskuntaryhmän väliseksi kinasteluksi (ks. hajoamisesta Mickelsson 2007, 210). Toinen käsittely ei kuitenkaan herättänyt kiinnostusta lehtien palstoilla. Ainoastaan *Uusi Suomi* kirjoitti omalla eduskuntauutisia esittelevällä palstallaan käsittelystä.

Eduskunta eilen:

Oikeutta opettaa uskontoa lisättiin

Eduskunta nuiji täysistunnossa perjantaina valmiiksi kahdeksan toisen käsittelyn lakimuutosta tai lain voimassaolon pidennystä:

--

- Muutoksen lakiin kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseen katsomatta. Lakia uusittiin nyt niin, että presidentti voi antaa evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomalle erivapauden uskonnon opettamiseen.

-- (*US* 18.11.72)

Uuden Suomen uutinen on tyyliltään raportoiva ja pidättyvä. Siitä saa myös kuvan, että lakiesitys olisi mennyt eduskunnassa ”nuijimalla läpi”, yhtenä asiana kahdeksan muun lakiesityksen joukossa. Varsinkin otsikko, ”Oikeutta opettaa uskontoa lisättiin”, nimenomaan antaa ymmärtää, että eduskunnassa todella tehtiin päätöksiä. Mitään päätöstä ei asiasta oltu vielä tehty, koska esitys oli vasta toisessa eduskuntakäsittelyssä. Toiseksi johdantolauseen ”nuijimista” edelsi vilkas eduskuntakes-

kustelu, ja lisäksi lopullisesta lakiesityksen sanamuodosta käytiin varsin tiukka äänestys. Näin keskustelu eteni.

Edustaja Leo Kohtala (sd.) aloitti toisen käsittelyn ehdottamalla muutosta lakiesitykseen. Perustuslakivaliokunnan jäsenenä Kohtala oli aiemmin jättänyt hallituksen esityksestä kirjallisen vastalauseen, jossa hän muiden allekirjoittaneiden ohella vaati, että erivapautta myöntäessään presidentin ei tarvitsisi kuulla kirkollista edustajaa. Perusteluna oli se, että muuten evankelis-luterilaisen kirkon edustajat voisivat ”kuulustella” esimerkiksi vapaiden suuntien edustajia heidän vakaumuksestaan ja näin jopa estää heiltä pääsyn opetustyöhön. Kohtala ehdottikin, että tämä perustuslakivaliokunnan jäsenten jättämä vastalause korvaisi hallituksen esityksen. Edustaja Osmo Kock (skdl.) kannatti Kohtalan tekemää muutosesitystä, ja asia eteni keskustelun jälkeen äänestykseen. Hallituksen esitys voitti lopulta äänestyksen seitsemällä äänellä, äänin 83–76. Pelkästä nuijimisesta ei siis ollut kyse, vaikka *US:n* uutinen tällaisen kuvan antoi. Sinänsä neutraali teksti on vetänyt eduskuntakäsittelyn ”mutkat suoriksi”. Käytännössä voisi sanoa, että tapahtuman kulku on saatu kuvattua omaa etua kannattavalla tavalla. (Näennäisestä uutisoinnista *Teräsvirta* 2002, 49)

Lehdistö heräsi laajemmin marraskuun 21. päivän eduskuntakäsittelyn jälkeen, kun lakiesitys oli kolmannessa ja ratkaisevassa eduskuntakäsittelyssä. Kolmannen esityksen jälkeen esitys on hylättävä tai hyväksyttävä. Täysistunnon tapahtumista uutisoivat *Helsingin Sanomat*, *Ilkka*, *Uusi Suomi* ja *Suomen Sosialidemokraatti*. Eduskuntakeskustelussa kuultiin kaikkiaan toistakymmentä puheenvuoroa, eli määrällisesti puheenvuoroja käytettiin vähemmän kuin toisella käsittelykerralla. Suurin osa puhujista kritisoi Sigfridsin tekemää toivomusaloitetta, ja moni kansanedustaja ehdotti lisäyksiä alkuperäiseen lakiesitykseen. Lopulta edustaja Mäki-Hakola ehdotti edustaja Lankisen kannattamana asian pöydälle jättämistä. Edustaja Honkonen kuitenkin tarkensi pöydällejättöehdotusta siten, että aihe tulisi uudelleen käsittelyyn viikon kuluttua tiistaina (28.11.1972). Kun edustaja Lehmonen kannatti Honkosen ehdotusta, Mäki-Hakola ja Lankinen luopuivat omastaan. Esitys päätettiin jättää pöydälle äänin 120–45.

Ilkka uutisoi uskonnonopetuskeskustelusta etusivullaan (*Ilkka* 22.11.1972) ”Uskonnonopetus sekä kuljetustuki puhuttivat eduskuntaa” -otsikoidussa uutisessa, jossa käsiteltiin myös muita eduskunnan käsittelyssä olleita asioita. Uskonnonopetuskeskustelu sai kuitenkin eniten tilaa. *Ilkan* uutisen otsikon sanamuoto kiinnittää enemmän huomion eduskunnassa käytyyn keskusteluun kuin itse asiaan, ja uutinen itsessään on kooste eduskunnassa käydyistä keskusteluista. *Ilkan* uutisessa käsitellään lähinnä niiden edustajien puheenvuorot, jotka vastustivat Sigfridsin tekemää toivomusaloitetta. Maininnan saavat SDP:n kansanedustajat, jotka asettuivat kannoissaan uskonnon säilyttämiselle kouluissa. SKDL:n Honkosen tekemä ehdotus lain pöydälle jättämisestäkin käsitellään uutisessa, mutta Sigfridsin omaa, aloitettaan puolustavaa puheenvuoroa ei uutisessa mainita lainkaan. *Ilkan*

uutisessa korostuukin niiden kanta, jotka vastustivat uskonnon opettamisen täydellistä vapauttamista.

Helsingin Sanomien uutisessa kärkeen on niin ikään nostettu ne, jotka vastustivat Sigfridsin tekmää aloitetta. ”Uskonnonopetuksen oikeudesta kiistaa” -uutisessa (*HS* 22.11.1972) toimittaja käy läpi eduskuntaryhmät, jotka ovat asettuivat vastustamaan toivomusaloitetta. *Helsingin Sanomissa* ei mainita Sigfridsin omaa puheenvuoroa, vaikka lähes kaikki muut puheenvuorot käydään läpi. *HS:n* ja *Ilkan* uutisissa korostuu se, että uskonnonopetuksen opetusoikeus nähdään poliittisten päättäjien asiana, ja aihetta käsitellään nimenomaan poliittisen päätöksenteon osana. Molemmissa uutisissa yhtäältä korostetaan aiheen aiheuttamaa *keskustelua* tai *kiistaa* eduskunnassa. Tällainen uutisointi vakiinnuttaa ja vahvistaa parlamentaarisen päätöksentekomenettelyn roolia. Toisaalta on otettava huomioon, että molemmat lehdet vaikenivat toivomusaloitetta puolustavasta puheenvuorosta. *Helsingin Sanomat* korostivat uskonnonopetuksen vapauttamisen vastustajien kantaa. Esimerkiksi lehtijutun alussa luetellaan eduskuntaryhmät, jotka vastustivat Sigfridsin aloitetta. Mainitsematta jää kuitenkin Liberaali kansanpuolue, jonka edustaja Olavi Borg ilmoitti toisen käsittelyn yhteydessä, että heidän eduskuntaryhmänsä kannattaa Sigfridsiä. *HS:n* uutisen ideologiasta saa *Ilkan* tavoin konservatiivisen vaikutelman, sillä asiaa käsiteltiin ainoastaan yhdestä näkökulmasta. On toki mainittava vielä se, että Sigfrids käytti puheenvuoroissaan omaa äidinkieltään ruotsia. Ruotsin kieli voinut olla syy siihen, etteivät *Ilkka* ja *HS* tarttuneet hänen sanomisiinsa.

Kun eduskunnassa käytettiin kaikkiaan 14 puheenvuoroa aiheen tiimoilta, *Suomen Sosialidemokraatti* tyytyi omassa ”Uskonnonopettajien pätevyys pöydälle” -uutisessaan (*SS* 22.11.1972) esittämään ainoastaan sosialidemokraattikansanedustajien kannanotot.

Uskonnonopettajien pätevyys pöydälle

Uskonnonopettajan pätevyydestä erikoisesti keskusteli eduskunta tiistaina käsitellessään ehdotusta lain muutokseksi Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta. Keskustelussa, jossa esitettiin ponsia ja asian jättämistä pöydälle, vaati Sakari Knuuttila (sd) ponnessaan uskonnonopettajille yhtenäisiä pätevyysvaatimuksia. Aune Salama (sd) huomautti meillä olevan kaksi valtionkirkkoa ja katsoi, ettei muutosesitys vielä ole saanut lopullista ratkaisua. Asiaa esitettiin pöydälle sekä ensi perjantaiksi että tiistaiksi. Edellinen ehdotus peruutettiin ja asian käsieltä⁴⁶ jatketaan ensi tiistaina. Pöydälle pano tapahtui äänin 120–45. (*SS* 22.11.1972)

Ensinnäkin *SS:n* uutinen kuvaa eduskuntakeskustelua *erikoiseksi*. Kirjoituksessa ei lainkaan perustella sitä, mistä nimitys johtuu, vaan tyydytään toteamaan sivulauseessa, että keskustelussa esitettiin ”ponsia ja asian jättämistä pöydälle”. Knuuttila toki esitti yhtenäisiä pätevyysvaatimuksia, mutta Knuuttilan lisäksi ehdotuksia tekivät Raine Westerholm (krist.) sekä Jouko Kortessalmi (smp). Kokoomuksen Pentti Mäki-Hakola ehdotti pöydälle jättämistä ensimmäisenä. Knuuttilan jälkeen puhunut Aune Salama kannatti Knuuttilan ehdotusta, ja hän otti myös kantaa ortodoksiopettajien

46 Kirjoitusvirhe on alkuperäinen.

asemaan Suomessa.

SS:n uutinen luo mielenkiintoisen kuvan tapahtumista. Aluksi kirjoituksessa referoidaan Salaman puheenvuoroa, minkä jälkeen tekstin verbimuoto muuttuu passiiviin: ”Aune Salama (sd) – – katsoi, ettei muutosesitys vielä ole saanut lopullista ratkaisua. Asiaa esitettiin pöydälle sekä ensi perjantaiksi että tiistaiksi.” Tekstiin on otettu Salaman kanta siitä, että lakiesitys olisi keskeneräinen. Tämän jälkeen passiivilause ilmoittaa, että asiaa esitettiin pöydälle panoa. Tekstin lukemalla voi saada sellaisen kuvan, että Salaman puheenvuoro vaikutti ratkaisevasti pöydälle panemiseen, vaikka itse ehdotus tuli keskustelussa paljon myöhemmin ja eri kansanedustajalta. Lyhyessä uutisessa on korostettu sosialidemokraattien omien edustajien osuutta keskustelussa. Sinänsä tämä ei ole yllätys, kun ottaa huomioon, että kyseessä oli puolueen virallinen äänenkannattaja. Lievä sosialistinen ideologia paljastuukin toimituksen tekemien *valintojen* kautta. ”Oman väen” asioiden uutisoinnin voi myös katsoa vahvistavan lukijaryhmän keskinäisiä suhteita (Teräsvirta 2002, 50).

Siinä, missä SS korosti sosialidemokraattiedustajien asemaa, *Uusi Suomi* aloitti uutisellaan spekuloinnin.

Laki yli vaalien:

Uskonnonopetuksen laajentaminen vastatuulessa

Kirkkoon kuulumattomien opettajien uskonnonopetuksen mahdollistava lakiehdotus jäi päättävässä käsittelyssä tiistaina pöydälle viikoksi. On todennäköistä, että ainakin kokoomus ja keskustapuolue neuvottelevat ennen asian tuloa uudestaan käsittelyyn lain äänestämisestä tarvittaessa yli vaalien.

Kokoomuksen ja keskustapuolueen tiistain käsittelyssä puhuneet edustajat sanoivat, että nämä ryhmät voisivat hyväksyä lain hallituksen esittämässä muodossa. Sitävastoin valiokunnassa esitykseen hyväksytty ruotsalaisten Elly Sigfridsin lausuma on vastoin ryhmien edustajien kantaa. Sigfridsin aloitteessa vaaditaan opetuksen oikeutta laajennettavaksi entisestään.

Myös kristillisten sekä Smp:n kummankin ryhmän edustajat ilmoittivat vastustavansa Sigfridsin aloitteen hyväksymistä lakiin. 67 edustajaa riittää siirtämään lain yli vaalien. (US 22.11.72)

Uutisen yläotsikossa todetaan, että laki saattaisi mennä seuraavien eduskuntavaalien yli. Itse kirjoituksessa ei kuitenkaan perustella sitä, mistä väite vaalien yli siirtymisestä on peräisin. Väitteeseen vedotaan ainoastaan lauseella, jossa lain siirtyminen ”on todennäköistä”. Kyseessä on siis toimittajan oma arvio tilanteesta, joka perustuu siihen, että lakiesitys jäi pöydälle kolmannessa ja ratkaisevassa käsittelyssä. Toisaalta arvio voi olla kantautunut toimittajan korviin kokoomuksen sisältä. Tätä arviota vahvistaa HS:ssa viikkoa myöhemmin julkaistu uutinen, jota käsittelen tuonnempaan.

US:n uutisessa käsiteltiin lähinnä sitä, mitä mieltä kokoomuksessa ja keskustassa oltiin lakiuudistuksesta. Kirjoituksessa ei ole suoria viittauksia eduskuntakeskusteluun, vaan siinä esitettiin tiivistelmä kokoomuksen ja keskustan edustajien esittämistä kannoista : ”– – nämä ryhmät *voisivat* hyväksyä lain hallituksen esittämässä muodossa.” Kuten HS:n ja Ilkan uutisissa, myös US:n tekstis-

sä korostuu Sigfridsin vastustajien kanta. SMP:n⁴⁷ ja Kristillisen liiton edustajat otetaan myös mukaan. Uutinen luo kuvaa eräänlaisesta mielipiteellisestä rintamasta, joka on valmis vetämään kantansa vaikkapa seuraavien vaalien yli. Sigfridsin toivomusaloite sivuutetaan uutisessa lauseella: ”Sigfridsin aloitteessa vaaditaan opetuksen oikeutta laajennettavaksi *entisestään*.” Sigfrids pyrkii siis *vielä* laajentamaan opetusoikeutta, ikään kuin hän olisi ylittämässä soveliaisuuden rajaa.

Ilkassa julkaistiin marraskuun 25. päivänä mielipidekirjoitus, joka on lehden muuhun linjaan nähden kummajainen. Pentti Kauppi -niminen uskonnonlehtori kirjoittaa mielipiteensä hallituksen esityksestä ja Sigfridsin aloitteesta otsikolla ”Uskonnonopetus eduskunnassa” (*Ilkka* 25.11.72). Kirjoittaja ottaa tekstissä kantaa Sigfridsin tekemän toivomusaloitteen puolesta. Kirjoittaja on hyvin perillä asian käsittelystä eduskunnassa, ja hänen mielestään evankelis-luterilaisen kirkon ohjaus ei ole perusteltu:

– – Miten voi luterilaisen kirkon viranomainen antaa lausunnon toiseen kirkkokuntaan kuuluvan ihmisen kyvystä opet(t)aa luterilaista uskontoa! Kukaan ei ole selvittänyt millaisin perustein lausunto annetaan tai mikä tuo viranomainen tarkemmin määriteltynä on. Oikeaoppisuushan ei voi tulla kysymykseen, koska koko uudistuksen idea on siinä, että opettaja saa edustaa muuta kuin kirkon omaa tunnustusta. – – (*Ilkka* 25.11.1972)

Kirjoittaja arvioi, että uskonnonopetus voitaisiin hänen mukaansa poistaa kirkollisesta sidonnaisuudesta niin, että opetussuunnitelma olisi ainoa opetusta ohjaava asia. Tähän kuvaan ei kirjoittajan mukaan ”sovellu se, että aineen opettajaa diskriminoidaan hänen uskonnollisen vakaumuksensa takia, olkoon se mikä tahansa. Ainoat edellytykset ovat riittävä ammattipätevyys.” Kirjoittaja vielä argumentoi, että Sigfridsin ponsi on uskonnonopettajien piirissä ”laajasti hyväksytty”.

Mielipidekirjoitus on poikkeuksellinen kahdessa mielessä. Ensinnäkin siinä argumentoidaan jäsennellysti, ja argumentoinnit pyritään perustelemaan. Aikaisemmissa uskonnonopetusta käsittelevissä mielipideteksteissä usein tyydyttiin laukomaan esimerkin siivittämiä yleistyksiä. Kirjoittaja kirjoittaakin asiantuntijan diskurssilla, minkä takia kirjoitus on *Ilkan* mielipideteksteissä harvinaisen. Toiseksi *Ilkassa* julkaistut uskonnonopetusta käsittelevät tekstit ovat olleet melko yhtenäisesti puolustamassa tunnustuksellisuutta ja kristillistä kasvatusta. Nyt kirjoittaja esittää: ”Ja aivan vakaavasti on myös kysyttävä, ovatko kaikki kansakoulussa nyt uskontoa opettavat todella henki(l)ökohtaisesti uskovia?” Pentti Kauppi asettaa tekstissään henkilökohtaiset vakaumukset samalle tasolle. Tässä mielessä kirjoitus edustaa liberaalia ideologiaa lehdessä, joka on muuten ideologisesti isänmaallis-konservatiivinen.

Kolmannen käsittelyn jälkeisenä sunnuntaina *Vaeltaja* pääsi myös esittämään asiasta oman näkemyksensä *US*:ssa julkaistussa *Kirkkotien varrelta* -palstassa. *Uskontoa eduskunnassa* -niminen kir-

---

47 SMP oli tuolloin hajaantunut kahteen ryhmään, joten on epäselvää, kumpaa ryhmää tässä uutisessa tarkoitetaan. SMP:n edustajat käyttivät aiheesta puheenvuoroja, joissa korostettiin tunnustuksellisen opetuksen ja uskontotiedon välistä eroa. Käytännössä *US* jälleen suoristi todellisuutta.

joitus (US 26.11.72) on kuitenkin sisällöltään edellisten palstan kirjoitusten kaltainen.

Uskontoa eduskunnassa

Eduskunnassa on käsitelty kysymystä uskonnonopettajista. Hallitus on esittänyt kirkolliskokouksen mukaisesti, että kirkkoon kuulumattomat opettajat voisivat saada erivapauden uskonnon opettamiseen. Ruotsalaisen kansanpuolueen keskuudesta on tehty aloite, jonka mukaan uskontoa saisi opettaa kuka tahansa opettaja, kun hänellä olisi vain muodollinen pätevyys. Näin vaikka ehdoton ateisti voisi toimia uskonnonopettajana. Vasemmalla laidalla tämä ehdotus on saanut kannatusta, myös osa oikealle lukeutuvista kansanedustajista on asettunut tälle kannalle.

Uskonnon opetus kokonaisuudessaan on tällä hetkellä asia, jossa kristillisyyttä puoltavien tulisi valvoa ja taistella. Ei ole kansamme enemmistön mielen mukaista se, että koululaitoksen johdon piirissä puhaltavat uskonnolle kylmät tuulet jatkuvasti heikentävät kasvatuksen kannalta keskeisen aineen opetusta. Eduskunnastakin luulisi löytyvän riittävästi niitä, jotka edustavat kansamme valtaosan mielipidettä tarpeetonta liberalismia ja radikalismia vastaan. — — *-Vaeltaja* (US 26.11.72)

Kirjoittaja luo, kuten aiemmissa palstan kirjoituksissa, kuvan, että luterilaista järjestystä vastaan ollaan hyökkäämässä. Aloitetta hän kuvaa niin, että uskonnonopettajaksi kelpaa kuka tahansa opettaja, jolla olisi ”vain muodollinen pätevyys”. Lisäksi hän vetoaa, kuten esimerkiksi Suomen Kristillisen liiton edustaja vetosivat eduskunnassa, siihen, että ”ehdoton ateisti voisi toimia uskonnonopettajana”. Eduskunnassa ja perustuslakivaliokunnan mietinnössä otettiin huomioon erityisesti muiden kristillisten kirkkokuntien jäsenten opetusmahdollisuudet. *Vaeltaja* kuvaa asiaa pelkästään ateisminäkökulmasta. Aiempien kirjoitusten tavoin *Vaeltaja* on rakentanut sotalaisilla sanakäänteillä vasen-oikea-asetelman tekstissään: kristillisyyttä puoltavien tulisi ”valvoa ja taistella” uskonnon opetuksen puolesta. Osion viimeisessä lauseessa lakialoite rinnastetaan ”tarpeettomaksi liberalismiksi ja radikalismiksi”. Isänmaallis-konservatiivinen ideologia puhkeaa jälleen *Vaeltajan* kirjoituksessa kukkaan, ja hänen teksteissään kyseinen ideologia näkyy myös kaikkein puhtaimmin.

Eduskunta otti uskonnonopettajien opetusoikeuden uudelleen käsittelyyn sovitusti viikkoa myöhemmin. Tuolloin eduskuntakeskustelu oli saanut uuden äänensävyä. Ensimmäiseksi puheenvuoron sai kokoomuksen Pentti Mäki-Hakola, sama edustaja, joka pyysi asian pöydälle jättämistä viikkoa aikaisemmin. Tällä kertaa Mäki-Hakola kuitenkin ehdotti lakiesityksen hylkäämistä tai jättämistä yli vaalien, kuten *US* oli jo aikaisemmin uutisessaan uumoillut. Lisäksi hän lisäsi ponnen, jossa vaadittiin hallituksen yhtenäistävän uskonnonopetuksen sisältöä. Mäki-Hakolan puheenvuorossaan käyttämät termit kuulostavat mielenkiintoisen tutuilta.

”Herra puhemies! Nyt esillä oleva oleva lainmuutos ei sanamuodoltaan ole laaja. Sen tarkoituksena on tehdä mahdolliseksi valita uskonnonopettajaksi henkilö, joka ei kuulu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Tämä on kuitenkin merkittävä periaatteellinen kannanotto, josta on varsin kauaskantoisia seurauksia. Viime vuonna ovat *puhaltaneet kylmät tuulet uskonnonopetusta kohtaan*.⁴⁸ Näin on ollut laita peruskoulun opetusohjelmaa suunniteltaessa, sama on tullut esiin ns. yleisdemokraattien johtamissa teini- ja ylioppilasjärjestöjen kannanotoissa. Uskontoa vieroksuva suunta on päässyt valtaan myös yleisradion ohjelmapolitiikassa.

Nyt esillä olevan lain kärki on kohdistettu uskonnonopetuksen tunnustuksellisuutta kohtaan. Kun

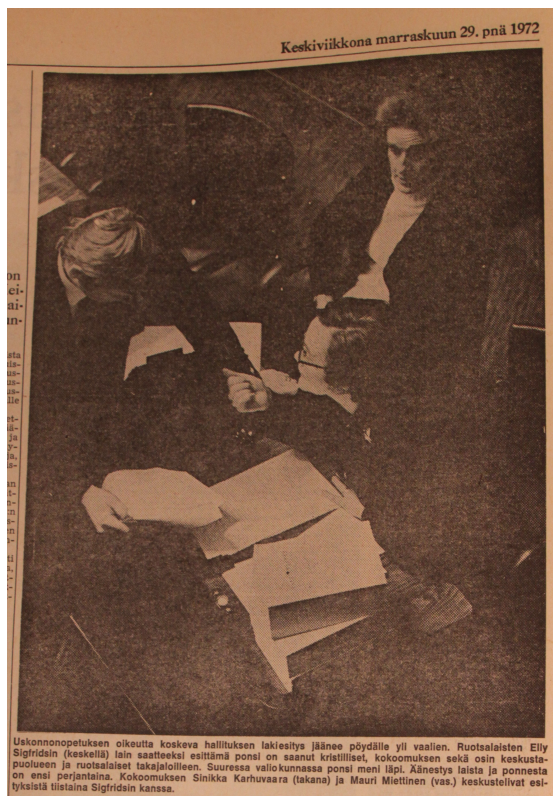
48 Kursivointi on minun tekemäni.

tälle tielle lähdetään, avataan portit jopa ateistille päästä opettamaan koulussa uskontoa. – –” (Valtiopäivien pöytäkirja 1972, 2571)

Mäki-Hakolan diskurssi on huomattavan samankaltainen kuin *Uuden Suomen Kirkkotien varrelta* -palstalla kirjoittaneella *Vaeltajalla*. *Vaeltajan* kirjoitus julkaistiin paria päivää ennen eduskuntakäsittelyä, ja suoraa syy-yhteyttä on mahdoton arvioida. Samaista isänmaallis-konservatiivista ideologiaa välitetään molemmista.

Mäki-Hakolan ehdotusta asettui kannattamaan puoluetoveri Alli Vaittinen-Kuikka. Kokoomuksen Sirkka Lankinen ehdotti lain perusteluihin vielä lisättäväksi, että hallitus tarkkailisi erivapauden toteutumista ja sen seurauksia. Kristillisten Turunen lisäsi vielä ponnen, jossa vaadittiin, että kirkkoon kuulumaton saisi opettaa kouluissa uskontoa, kunhan pätevä opettaja tunnustaisi apostolisen uskontunnustuksen.⁴⁹ Kaikki ehdotukset saivat kannatusta. Edellisten käsittelykertojen aikana tulleet ponsien ja ehdotusten lisäksi tuli siis vielä kolme lisää. Tässä vaiheessa eduskunnan puhemies keskeytti keskustelun, ja sitä jatkettiin seuraavassa täysistunnossa joulukuun 1. päivänä.

Keskeytetyn käsittelyn jälkeisenä päivänä eduskunnan keskustelusta uutisoivat *Helsingin Sanomat* sekä *Ilkka*. HS:n uutisessa otsikkoon nostettiin kokoomuksen ehdotus lain siirtämisestä. Jutun yhteyteen on liitetty lehtereiltä otettu valokuva edustaja Elly Sigfridsistä puhumassa eduskunnassa.

Kokoomus esittää:

Kysymys uskonnonopetuksen oikeudesta yli vaalien

Hallituksen esitys oikeudesta opettaa luterilaista uskontoa halutaan pöydälle yli valtiollisten vaalien. Kokoomus esitti asiaa tiistaina toisena vaihtoehtonaan, ensimmäinen oli lain hylkääminen.

Yli vaalien siirtäminen vaatii 67 kansanedustajan tuen. Laki oli jo viikko sitten kolmannessa käsittelyssä, mutta silloin se pantiin ”jähin” kokoomuksen ja kommunistien esityksestä.

Alunperin kiistan aiheutti edustaja Elly Sigfridsin (r) ponsi, tajat riippumatta kirkkoon kuulumisesta saisivat opettaa uskontoa kouluissa.”⁵⁰ Pontta esitetään lain saatteeksi.

Kristilliset ilmoittivat jyrkästi vastustavansa tällaista pontta, joka heidän mielestään ”sallisi jopa ateistien ja mormoonien opettaa uskontoa.”

Kristityt ehdottavat omana pontenaan, että ”pätevät opettajat jotka tunnustavat apostolisen uskonnon tunnustuksen, saisivat opettaa

49 Ponnien taustalla on ajatus, etteivät muun muassa mormonit tai Jehovan todistajat pääsisi uskonnonopettajien virkaan. Kumpikaan uskontokunta ei tunnusta apostolista uskontunnustusta.

50 Kirjoituksesta on mitä varmimmin painovirhe.

uskotoa⁵¹ kouluissa riippumatta kirkkoon kuulumisesta.

Lisäksi ovat Sigfridsin pontta vastustaneet mm. osa ruotsalaisten eduskuntaryhmää, kokoomuksen ja keskustapuolueen eduskuntaryhmä.

Tiistaina esitti kokoomuksen Pentti Mäki-Hakola ryhmätoverinsa Alli Vaittinen-Kuikan kannattamana lakia joko hylättäväksi tai pantavaksi pöydälle yli vaalien ja lisäksi ponsilausumaa.

Kokoomuksen Sirkka Lankinen ehdotti puolestaan omaa ponttaan. Myös sosiaalidemokraattien ja vennamolaisten taholta on esitetty lain saatteeksi pontta.

Kun asia tiistaina oli saatu loppuunpuhutuksi keskeytti puhemies V. J. Sukselainen (k) asian käsittelyn. Syyksi on mainittu monet ponsiesitykset, ponsien hylkäämisesitykset, lain hylkäämisesitys sekä esitys sen siirtämiseksi yli vaalien. Äänestykset asiasta suoritetaan perjantaina. (*HS* 29.11.72)

HS:n uutisessa huomio kiinnittyy siihen, miten tasapainoisesti ponsiehdotuksista uutisoidaan. Alun uutisesittelyn ja taustoituksen jälkeen uutisessa tartutaan siihen, miten kaikista eduskunnan ryhmistä juuri nelihenkinen SKL:n eduskuntaryhmä suhtautuu Sigfridsin pontteen. Uutisessa kerrotaan, kuinka kristillisten vastustus on ”jyrkkää”. Perään liitetyn sitaatin lähdeä ei ole selkeästi tiedossa, mutta se vastaisi kutakuinkin sitä, mitä SKL:n edustaja Veikko Turunen sanoi puheenvuorossaan, kun laki oli ensimmäisen kerran käsitellyssä: ”Jos hallitus antaisi tällaisen esityksen ja eduskunta hyväksyisi sen, se merkitsisi, että kuka tahansa vaadittavan pätevyyden omaava saisi opettaa uskontoa, siis myös mormooni, Jehovan todistaja ja ateisti (Valtiopäivän pöytäkirja 1972, 2355).” Keskeytyspäivänä eivät SKL:n edustajat kyseistä puheenvuoroa käyttäneet. Joka tapauksessa muihin eduskunnan ponsiin ei tartuttu, vaan korostetaan SKL:n eduskuntaryhmän ehdotonta vastustusta. Mainitsematta kuitenkin jää, että SKL kannatti ensimmäisessä käsittelyssä hallituksen esitystä, vaikka kolmannessa käsittelyssä se tekikin oman lisäyksensä lakiin. Minkä takia *HS*:n uutisessa ei korosteta kokoomuksen eduskuntaryhmän *jyrkkyyttä*? Kokoomuksen eduskuntaryhmä kuitenkin ehdotti koko lakiesityksen hylkäämistä, mitä SKL ei ajanut. *HS*:n juttu on muuten kuitenkin ”moniääninen”, sillä siinä esitetään muidenkin eduskuntaryhmien suhtautumista aloitteeseen, tosin jälleen Sigfridsin aloitetta vastustavasta kannasta. Kun ottaa jutussa käytetyn kuvan mukaan, siinä korostetaan Sigfridsin asemaa ”kiistan synnyttäjänä”. *HS*:n uutisessa haetaan arvojen tasapuolista esille tuontia, mutta jutussa osaltaan korostetaan SKL:n *jyrkkyyttä*. Uskonnollisesti konservatiivisen ryhmän ajattelua alleviivataan, mikä antaa vaikutelman ryhmän vanhoillisuudesta. Tämän perusteella *HS*:n juttu edustaa liberaalia ideologiaa.

Jutun lopussa kerrotaan, kuinka eduskunnan puhemies keskeytti yleiskeskustelun. Syynä juttu mainitsee ”monet ponsiesitykset, ponsien hylkäämisesitykset, lain hylkäämisesitys sekä esitys sen siirtämiseksi yli vaalien.” Keskeytyksen syyksi *Ilkka* mainitsee puolestaan sen, ”etteivät hallituspuolueidenkaan eduskuntaryhmät ole yksimielisiä tästä lakiehdotuksesta.” Ero on mielenkiintoinen, koska *HS*:n uutisessa korostetaan eduskuntatyöskentelyn omia periaatteita keskeytyksen syynä. *Ilkka* puolestaan kertoo keskeytyksen syyksi hallituspuolueiden sisäiset erimielisyydet. Ohessa *Ilkan*

---

51 Kirjoitusvirhe on alkuperäinen

uutinen kokonaisuudessaan.

Uskonnonopetuskiiista eduskunnassa

Uskonnonopetuksesta on tullut eräs eduskunnan syysistuntokauden kiistakysymyksistä. Erimielisyyttä on saanut aikaan lakiehdotus, jossa esitetään, että evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomat voisivat tasavallan presidentin luvalla opettaa evankelis-luterilaista uskontoa maamme oppilaitoksissa.

Asia oli tiistaina kolmannessa käsittelyssä. Siitä käytettiin useita puheenvuoroja. Keskustelun päätteeksi kansanedustaja Pentti Mäki-Hakola (kok) ehdotti lain hylkäämistä tai siirtämistä yli vaalien. Lisäksi esitettiin lakiehdotuksen perusteluihin useita ponsiehdotuksia siinä tapauksessa, että se hyväksyttäisiin.

Puhemies V. J. Sukselainen keskeytti asian käsittelyn ennen äänestystä. Tämän katsotaan johtuvan siitä, etteivät hallituspuolueidenkaan eduskuntaryhmät ole yksimielisiä tästä lakiehdotuksesta.

Eniten kiistaa on aiheuttanut perustuslakivaliokunnan niukalla enemmistöllä hyväksymä ponsi, jossa edellytetään hallitukselta toimia lain muuttamiseksi niin, että pätevät opettajat riippumatta kirkkoon kuulumisesta saisivat oikeuden opettaa uskontoa maan kouluissa.

Edustaja Elly Sigfridsin (r) toivomusaloitteeseen perustuva ponsiehdotus, jota valiokunta esittää lain perusteluihin, tähtää siihen, ettei evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattoman oikeus uskonnonopetukseen tulevaisuudessa enää olisi luvanvarainen kuten käsiteltävässä lakiehdotuksessa.

Asian toisen käsittelyn yhteydessä keskustapuolueen eduskuntaryhmä ilmoitti, ettei se hyväksy kyseistä ponsiehdotusta. (*Ilkka 29.11.72*)

Ilkan uutisen otsikossa korostetaan jälleen aiheen eduskuntakäsittelyä, mikä on arvotettu *kiistaksi*. Kiistan aihe on myös kuvattu uutisessa kahdesti. Alussa kuvataan hallituksen esitystä kiistan syyksi, mutta myöhemmin ”eniten kiistaa” on uutisen mukaan aiheuttanut nimenomaan perustuslakivaliokunnan hyväksymä, Sigfridsin tekemä ponsiehdotus. Toisin kuin *HS:n* jutussa, *Ilkan* uutinen ei tarkemmin paneudu ponsiehdotusten sisältöihin. Lisäksi uutinen kertoo totuudenvastaisesti, että keskustelun päätteeksi olisi Mäki-Hakola ehdottanut lakiesityksen hylkäämistä tai pöydälle jättämistä. Todellisuudessa Mäki-Hakola puhui 28. päivänä edustajista ensimmäisenä, kun asia oli käsitellyssä. Uutisessa ei myöskään käsitellä sitä, miten eduskunta jatkaa asian käsittelyä. Koska juttu on *Ilkan* viimeinen aiheesta, lehti on todellisuudessa jättänyt päätöksen kokonaan kertomatta lukijoilleen.

Uutinen tyytyy muuten kuvailemaan aihetta yleisesti nimenomaan keskustelun näkökulmasta. Esityksen ohella tehty aloite kuvataan keskustelun kirvoittajana, mitä se mielestäni olikin. Parlamentaarista päätöksentekoa hyväksyvä, keskustelua korostava hallintoideologia kuitenkin murenee uutisen viimeisessä virkkeessä: ”Asian toisen käsittelyn yhteydessä keskustapuolueen eduskuntaryhmä ilmoitti, ettei se hyväksy kyseistä ponsiehdotusta.” Muuten kuvaileva uutinen päättää kertoa *pelkästään* keskustapuolueen kannan ponsiehdotukseen. Ponsiehdotuksen kyseenalaista asetelmaa vahvistetaan myös kuvailemalla, kuinka perustuslakivaliokunta hyväksyi ehdotuksen ”niukalla” enemmistöllä. *Ilkan* uutisen näennäisesti kuvailevan luonteen takaa kuitenkin paljastuu lievä ponsiehdotuksen vastustuksen korostus, ja sympatioiden voi katsoa olevan konservatiivisen ideologian puolella, joskaan ei kovinkaan vahvasti.

Joulukuun ensimmäisessä täysistunnossa keskustelu julistettiin päättyneeksi ja äänestettiin hallituksen esityksestä. Esitys hyväksyttiin äänin 160–18. Lakiehdotusta vastustivat hajanaiset kokoomuksen ja keskustapuolueen edustajat sekä yksi SMP:n edustaja. Eduskunnan puhemies päätti, että ponsiehdotuksista järjestettiin äänestys joulukuun 5:n päivän täysistunnossa.

Joulukuun 5. päivän käsittely oli pelkkää äänestystä ehdotusten välillä. On tärkeä mainita, että Mäki-Hakolan lepoonjättämispäätös hylättiin äänin 148–33. SKL:n puheenjohtajan Raino Westerholmin ehdotus voitti puolestaan perustuslakivaliokunnan ehdotuksen, eli Elly Sigfridsin toivomusaloite hylättiin äänin 95–89. Monen äänestyskierroksen jälkeen myös muut ponsiehdotukset hylättiin. Käytännössä lakiesitys hyväksyttiin siis sellaisena kuin hallitus oli sen esittänyt.

Kansan Uutiset kirjoitti evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuulumattomien opetus-oikeudesta vasta siinä vaiheessa, kun laki oli eduskunnassa hyväksytty. Utinen on samalla viimeinen, mitä aiheesta vuonna 1972 kirjoitettiin. KU:n uutinen käsittelee eduskunnan edellispäiväisen täysistunnon päätöksiä, ja lehden otsikkoon on nostettu kouluneuvostolain hyväksyntä. Utisen alkupäässä kerrotaan myös uskonnonopettajien opetus-oikeusäänestyksistä. Päätösten kertomisjärjestys on eduskunnan käsittelyjärjestyksen mukainen, minkä takia kouluneuvostolakipäätöksestä kerrotaan uskonnonopetus-päätöksen jälkeen, vaikka kouluneuvostot oli nostettu otsikkoon.

Kouluneuvostojen valinta voi alkaa

Demokraattiseen suuntaan muutettu kouluneuvostolaki läpäisi eilen lopullisesti eduskuntakäsittelyn. Myös pitkään kiistelyn aiheena ollut uskonnonopetusasia saatiin ratkaisuun vaikka vanhoilliset saavuttivatkin osavoiton seitsemän äänestyksen jälkeen.

— —
EVANKELISLUTERILAISEEN kirkkoon kuulumaton opettaja voi eduskunnan eilisen päätöksen mukaan saada tasavallan presidentin erikoisluvalla oikeuden opettaa uskontoa. Tätä lainmuutosta halusivat ahdasmieliset lykätä yli vaalien, mutta kokoomuksen esitys sai taakseen vain 33 ääntä tarvittavasta 67:sta.

Sen sijaan vanhoilliset onnistuivat monien äänestysten jälkeen pudottamaan pois edustaja Sigfridsin (r) toivomusaloitteen joka olisi avannut tietä mahdollisuudelle, että opettaja ilman erivapauttakin voisi opettaa uskontoa kuuluipa hän kirkkoon tai ei. Tämä lausuma kaatui yhden äänen erolla.

— — (*Kansan Uutiset* 6.12.72)

KU:n uutisessa tiivistetään pari viikkoa kestänyt lakiväittely yhteen virkkeeseen. Uutisessa kiinnittyy huomio sen tapaan arvottaa ja luoda vastakkainasettelua: ”— — uskonnonopetusasia saatiin ratkaisuun vaikka vanhoilliset saavuttivatkin osavoiton seitsemän äänestyksen jälkeen.” Utinen luo kuvan, että uskonnonopetuksen oikeus olisi ollut kamppailu tai kilpailu, jossa toisena osapuolena on ollut vanhoilliset. Sama nimeämiskäytäntö jatkuu pitkin uutista. Vastapuolta kuvataan *vanhoillisten* lisäksi *ahdasmielisiksi*. Nimityksillä viitataan erityisesti kokoomukseen, sillä puolueen ehdotuksesta lakia haluttiin lykätä vaalien yli. Utisen mukaan *vanhoilliset onnistuivat pudottamaan* perustuslakivaliokunnan ponnen. Vahvan nimeämisen kohteena ovat poliittinen oikeisto sekä kristillisiin ar-

voihin konservatiivisesti suhtautuvat. Lopussa mainittu *yhden äänen ero* on lisäksi virheellinen. Edustaja Westerholmin tekemä ehdotus, jolla Sigfridsin toivomusaloite hylättiin, voitti kuudella äänellä. Yhden äänen eroon päättyi äänestyskierrosten yhteydessä Turusen ja perustuslakivaliokunnan keskinäinen mietintö niin, että keskenään näistä keskenään vastakkaisista ehdotuksista Turusen ehdotus voitti 92–91⁵². Turusen ehdotus ei kuitenkaan koskaan mennyt läpi, vaan se kaatui lopullisessa hyväksymisäänestyksessä äänin 128–49.

KU:n tapa luoda vastakkainasettelua viittaa sosialistiseen ideologiaan, ja juuri vahva vastakkainasettelun ja kamppailun korostus erottaa jutun liberaalista ideologiasta. Vasemmistolaisideologiaa korostaa myös jutun konteksti, missä korostetaan kansandemokraattien tekemiä ehdotuksia hyväksyttyihin lakeihin.

Millaisia johtopäätöksiä kuukauden aikana tapahtuneesta uutisoinnista voi tehdä? Ainakin sen, että uskonnonopetuksen uutisoinnissa kirjoittajien ja sanomalehtien ideologiat näkyvät hyvin vahvasti varsinkin puoluepoliittisesti sitoutuneissa lehdissä. Uskonnonopetusuutisoinnissa mikään ideologia ei saavuttanut hegemonista asemaa⁵³, ei edes lehtien sisällä. *Ilkka* ja *Uusi Suomi* noudattivat isänmaallis-konservatiivista ideologiaansa, joskin *Ilkassa* julkaistu mielipidekirjoitus oli linjassa poikkeus. Vastaavasti *Helsingin Sanomissa* liberaali ideologia vallitsi, mutta konservatiivinen näkemys oli myös esillä. Saman havainnon voi tehdä koko vuoden aineiston osalta *HS:ssä*. Aiheesta niukemmin kirjoittaneet *Suomen Sosialidemokraatti* ja *Kansan Uutiset* kirjoittivat uskonnonopetuksesta vahvasti oman ideologiansa läpi. Kaikissa lehdissä tausta-aineistoa käytettiin niin kuin se itselleen parhaaksi sopi. Edes *Helsingin Sanomissa*, jossa liberaali ideologia on vallitsevassa osassa, ei päästy täydellisesti kaikkien kantojen esille tuontiin, vaan liberaali ideologia korostui sillä, että konservatiivisesti ajatelleet Kristillisen liiton kansanedustajat nostettiin tikun nokkaan.

Kuukauden mittainen uutisointi ja eduskunnan pöytäkirjat paljastavat myös sen, kuinka valtavan *politisoitunut* aihe uskonnonopetus oli vuonna 1972. Siinä mielessä marraskuun uutisointi vahvistaa Sumiala-Seppäsen näkemystä siitä, kuinka uskonto on murtautunut perinteisistä julkisista alueistaan, kuten kirkoista, ja päätynyt niin tiedotusvälineisiin kuin eduskuntaankin. Julkinen, uskonnonopetusta käsitellyt keskustelu myös vahvisti omaan yhteisöön kuuluvuutta, oli tämä yhteisö sitten sellainen, joka kannatti tunnustuksellista uskonnonopetusta tai ei. (Sumiala-Seppänen 2001, 188–189) 1970-luvun alun uskonnonopetuskeskustelu todistaa kuitenkin sen, ettei uskonnon merkitys ollut julkisuudessa kadonnut.

---

52 Keskenään vastakkaisia ponsiehdotuksia oli niin monta, että niiden kesken pidettiin ”kamppailuäänestyksiä”.

53 Vrt. Hjelm 2002, 198. Saatananpalvontauutisoinnin yhteydessä syntyi hegemoninen diskurssi, joka valtasi julkisen keskustelun.

6. SE ON TÄYTETTY – TULOSTEN TARKASTELUA

Tässä pro gradu -tutkielmassa on tarkastelin sitä, millaisia ideologioita näyttäytyy uskonnonopetusta käsittelevissä lehtijutuissa. Rajasin ajallisesti tämän tutkimuksen aineiston vuoteen 1972. Vuosi osoittautui hedelmälliseksi tutkimusrajaukseksi, koska uskonnonopetus oli julkisessa keskustelussa hyvin esillä. Peruskoulun alkaminen, koululaisjärjestöjen kampanjat, poliittisten puolueiden kirkkopoliittiset ohjelmat ja eduskunnassa käyty keskustelu uskonnonopettajien kirkkoon kuulumisesta todistivat, että aihe oli kyseisenä vuonna toistuva julkinen puheenaihe. Etenkin uskonnonopetuksen tunnustuksellisuus herätti ja kirvoitti keskustelua.

Tutkimuksen aineistona käytettiin viittä suomalaista päivälehteä, joista neljä oli puoluepoliittisesti sitoutuneita. *Ilkka* oli Keskustapuolueen, *Uusi Suomi* Kansallisen Kokoomuksen, *Kansan Uutiset* Suomen Kansan Demokraattisen Liiton ja Suomen Kommunistisen Puolueen ja *Suomen Sosialidemokraatti* Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen äänenkannattaja. Lisäksi aineistossa tarkasteltu *Helsingin Sanomat* edusti puoluepoliittisesti sitoutumatonta sanomalehteä. Aineiston analyysimenetelmänä sovellettiin kriittistä diskurssianalyysiä ja artikulaatioteoriaa. Lehdistöaineiston lisäksi apuna on käytetty eduskunnan pöytäkirjoja, lakitekstejä ja puolueiden ohjelmia.

Tutkituista jutuista oli havaittavissa viisi ideologiaa. Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa uskonnonopetus kytkettiin osaksi suomalaisuuden perimmäisiä arvoja. Ideologian mukaan suomalaiseen kulttuuriin kuului kristillisuus, nimenomaan evankelis-luterilaisuus. Kouluissa järjestettävä uskonnonopetus nähtiin ideologiassa tunnustuksellisena, millaisena sen myös piti tulevaisuudessa säilyä. Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa ääneen pääsivät pääsääntöisesti vanhemmat ja isät, papit sekä teologian alan akateemikot. Jutuissa uskonnonopetus artikuloitui arkisiin koulukokeuksiin, ja näiden kokemusten kautta kirjoittajat loivat kuvaa kamppailusta, jota uskonnonopetuksesta käytiin. Isänmaallis-konservatiivisen ideologiaa edusti vahvimmin *Uusi Suomi* -lehdessä *Kirkkotien varrella* -nimiselle palstalle kirjoittanut *Vaeltaja*. Ideologiaan kuului huoli tai pelko tunnustuksellisen uskonnonopetuksen puolesta, ja huolen aiheutti teksteissä kuvattu joukko, jolla viitattiin poliittiseen vasemmistoon. Isänmaallis-konservatiivista ideologiaa esiintyi pääsääntöisesti *Ilkassa* ja *Uudessa Suomessa*, mutta myös jonkin verran *Helsingin Sanomissa*. Ideologiaan kuului se, että uskonnonopetusta kohtaan koettua uhkaa korostettiin tai paisutettiin. Todellisuudessa lehtikirjoitusten määrä ei ainakaan todista sen puolesta, että ”uhka” olisi niin suuri kuin lehtijutuissa annettiin ymmärtää. Isänmaallis-konservatiivisia kirjoituksia oli nimittäin aineistossa eniten. Poliittisten puolueiden ohjelmista erityisesti kokoomuksen ja keskustan ideologiat ovat hyvin lähellä isänmaallis-konservatiivista.

Sosialistista ideologiaa edustaneita kirjoituksia julkaistiin pääsääntöisesti *Kansan Uutisissa*, mutta myös *Suomen Sosialidemokraatissa* ja *Helsingin Sanomissa*. Sosialistisella ideologialla on vahva kytkös vasemmistopuolueiden, erityisesti Suomen Kommunistisen Puolueen ja Suomen Kansan Demokraattisen Liiton, puolueideologioihin. SDP:n puolueideologiassa oli samoja piirteitä kuin lehtiteksteissä nähdyssä sosialistisessa ideologiassa. Ideologiassa maailma näyttäytyi porvariston ja työväestön välisenä luokkataisteluna, ja koululaitos ylläpiti kirkon avulla porvarillista valtahegemoniaa. Uskonnonopetus nähtiin siis yhtenä tapana, jolla yhteiskunnassa ylläpidettiin vallitsevia valtasuhteita. Jutuissa opetuksen poistamisvaatimus artikuloitiin vahvasti negatiivisen uskonnonvapauden periaatteeseen, vapauteen olla harjoittamatta julkista uskontoa. Tunnustuksellinen uskonnonopetus haluttiin sosialistisessa ideologiassa poistaa kouluista myös siksi, että se edusti jotain sellaista, mitä ei voinut tieteellisesti todistaa. Uskonnonopetus nivoutui myös osaksi kirkon valtaa, minkä takia se piti poistaa. Uskonnonopetuksella viitattiinkin nimenomaan kristilliseen, luterilaiseen opetukseen. Uskonnollisuutta sinänsä ei kritisoitu, mutta se nähtiin sosialistisessa ideologiassa jokaisen omana asiana. Sosialistista ideologiaa edustaneissa lehtikirjoituksissa auktoriteeteiksi nostettiin puolueet, sillä puolueohjelmia julkaistiin sellaisinaan. Vastaavasti SKDL:n ja SKP:n kansanedustajille ja etenkin *Kansan Uutisten* toimittajille annettiin tilaa. Mielipidekirjoituksissa sosialistista ideologiaa edustivat myös yksittäiset aikuiset ihmiset, ja kerran jopa oppilas itse. Sosialistista ideologiaa edustaneissa kirjoituksissa uskonnonopetus oli vahvasti politisoitunut aihe.

Sosialistisen ideologian rinnalla lehtijutuista oli vielä havaittavissa uskonnonopetukseen kriittisesti suhtautunut ja ei-uskonnolliseen maailmankuvaan pohjautunut uskontokriittinen ideologia. Muutamassa jutussa nähdyssä ideologiassa korostui halu elää uskonnollisuudelta rauhassa. Uskonnonopetukseen tai uskonnollisuuteen suhtaudutaan välinpitämättömästi. Uskontokriittisen ideologian voi nähdä omanaan, vaikka ateismi/agnostismi kuuluu osaltaan myös sosialistiseen ideologiaan. Ero on siinä, että uskontokriittisessä ideologiassa uskontokriittisyys ei artikuloidu yhteen politiikan kanssa, eli uskonnonopetus ei ole politisoitunut.

Aineistosta erotettuna oli vielä byrokraattis-hallinnollinen ideologia, jossa uskonnonopetus usein esiintyi viranomaispäätöksen tai koululaitoksen edustajan puheessa. Byrokraattis-hallinnollisessa ideologiassa uskonnonopetus nähtiin yhtenä oppiaineena muiden oppiaineiden joukossa, eikä uskonnonopetus ollut kertaakaan tällaista ideologiaa ilmentävän jutun pääosassa. Byrokraattis-hallinnollisideologisissa jutuissa korostui virkamiehen, hallintoinstituution tai opettajan valta. Ideologiaa esiintyi kaikissa aineiston lehdissä.

Kiinnostavin ideologia, jossa uskonnonopetuksesta kirjoitettiin, löytyi *Helsingin Sanomista*. Yksilön vapautta ja arvopluralismia korostavassa liberaalissa ideologiassa uskonnonopetus nähtiin mahdollisuutena oppia ymmärtämään ja hyväksymään erilaisia ihmisiä. Uskonnot ja uskonnollisuus

olivat sinänsä hyväksyttäviä asioita, koska jokaiselle ihmisellä on vapaus valita, miten elää ja mihin uskoa. Uskonnonopetuksen tehtävänä nähdään siis moniarvoisessa yhteiskunnassa elävän ihmisen kasvattaminen. Perinteisesti liberalismiin kuuluu se, että valtio ei tue mitään tiettyä uskontoa, mutta mitään ei pidä myöskään syrjiä. Tämä näkyi siinä, että tunnustuksellisen uskonnonopetuksen sijaan korostetaan tunnustuksetonta uskontotietoa. Tunnustuksellisella uskonnonopetuksella on kuitenkin sijansa, jotta yksilö voi oppia ymmärtämään oman uskonnollisen perintönsä. Liberaalin ideologian jutuissa haluttiin myös korostaa näkökulmien monipuolisuutta, ja toimittaja esiintyi jutuissa kaikkietävän kertojan tai ulkopuolisen havainnoijan roolissa. Liberaali-ideologisessa artikkelissa oltiin kriittisiä lähteitä kohtaan, ja toimittajan rooli tiedon käsittelijänä korostui. Vastaavasti asiantuntijoiksi nostettiin akateemisesti koulutettuja tai akateemisessa ammatissa olevia ihmisiä. Liberaalissa ideologiassa uskonnonopetus ei noussut politisoituneeksi puheenaiheeksi samalla tavalla kuin vaikkapa sosialistisessa ideologiassa.

Liberaalia ideologiaa esiintyi aineistossa määrällisesti vähän. Tämä voi johtua siitä, että puolue-sidonnaisen lehdistön kuollessa 1990-luvun lopussa muut ideologiat ”kuolivat” pois, ja liberaali ideologia näyttäytyy voittajana. Liberaalin ideologian mukaiset lehtijutut vastaavat nykypäivän käsitystä hyvästä journalismista. Voisiko *Helsingin Sanomien* suuri merkitys suomalaisessa mediakentässä olla syy siihen, miksi liberaali ideologia on saanut niin suuren aseman? Pikemminkin näyttäisi myös siltä, että suomalainen lehdistö on vasta kuluneen parinkymmenen vuoden aikana muuttunut journalismin objektiivisuutta korostavan lehdistöihanteen suuntaan (Ks. Pietilä 2012). Tämän tutkimuksen pohjalta väitettä ei voi tietenkään todistaa, mutta tässä voi olla yksi mahdollisuus jatkotutkimukselle.

Lähes kaikki kirjoituksia yhdistää se, että kirjoittamisen motiivina oli *halu* kommentoida tunnustuksellista uskonnonopetusta. Isänmaallis-konservatiivisessa ideologiassa korostui halu puolustaa tunnustuksellista opetusta, kun taas sosialistisessa ja ateistisessa ideologiassa tunnustuksellisuus haluttiin poistaa, eikä liberaalissa ideologiassa käyttäydytä eri tavalla. Katsaus marraskuussa käytyyn eduskuntakeskusteluun paljasti myös, että ideologioiden valtaamat lehtiartikkelit muokkaavat läheaineistoa niin, että juttu ajaa ideologian asiaa. Aineiston sanomalehdet ovat myös poikkeuksellisen yhtenäisiä käyttämissään ideologioissa. Ainoastaan *Helsingin Sanomissa* esiintyy eri ideologioita, ja ideologiat myös pääsevät lehden mielipidepalstalla keskustelemaan keskenään.

Ideologian käsite oli tälle tutkimukselle sekä hedelmällinen että hankala. Hallin (1992 C, 268) määrittelemä ideologia oli hyvin nähtävissä jutuista, ja kirjoituksissa kykeni selkeästi havaitsemaan, että ideologioita selkeästi ja tietoisesti tuotettiin. Ongelmalliseksi käsitteen käyttö tuli sosialistista ideologiaa käsittelevien juttujen yhteydessä. Kirjoituksissa oli selkeä itseymmärrys siitä, mitä ideologia on. Toisaalta näissä kirjoituksissa myös tuotettiin itse ideologian käsitteelle merkityksiä. Kai-

ken kaikkiaan ideologian käsite kuitenkin soveltui hyvin tutkimukselleni. 1970-luvun journalismin tutkimiseen ideologia soveltui hyvin, koska lehdistön kenttä oli tuolloin ideologisesti jakautunut. Nykyään, kun esimerkiksi median suorat kytkökset puolueisiin ovat pitkälti hävinneet, olisi mielenkiintoista valjastaa vanha käsite uudelleen käyttöön ja tutkia, millaisia ideologioita suomalainen nykymedia ilmentää ja tuottaa. Ovatko vanhat ideologiat edelleen voimissaan?

Löytämälläni viidellä ideologialla on yllättävän paljon yhtäläisyyksiä Tapani Suomisen tutkimuksessa havainnoitujen neljän *metaforisen maailmankuvan* kanssa. Salminen huomasi, että lehdistössä ilmeni sosiaalidemokraattista, radikaalia, liberaalia ja konservatiivista maailmankuvaa (Suominen 1997, 406–408). Havaitsemillani liberaalilla ja isänmaallis-konservatiivisella ideologialla on jo nimiensä puolesta yhtäläisyyksiä Salmisen havaintoihin, kun taas hänen radikaali maailmankuvansa vastaa jossain määrin havaitsemaani sosialistista maailmankuvaa. Maailmankuvan ja ideologian käsitteillä onkin paljon yhteistä: molemmat voidaan ymmärtää eräänlaisiksi silmälaseiksi, joiden läpi maailmaa katsotaan, tulkitaan ja ymmärretään.

1970-luvun historian tutkimusta lukiessa paljastuu, että historian kirjoitus on vahvasti kahtiajakautunut. Aika kuvataan oikeiston ja vasemmiston välisenä valtakamppailuna. Kyseistä valtakamppailua vahvistetaankin ja tuotetaan nimenomaan isänmaallis-konservatiivisen ideologian ja sosialistisen ideologian kautta. Ajanjakso oli kuitenkin muutakin kuin pelkkää taistelua, ja ideologinen kirjo oli huomattavasti käsitettyä laajempaa. Lähihistorian tapahtumat kaipaavat mielestäni tuoretta tutkimusta, jossa ei lähdetä vanhoista ennakkoluuloista. Historiankirjoitus kuitenkin todistaa sen, miten suuren merkitsemisvallan tietyt ideologiat kykenivät saavuttamaan.

Kriittinen diskurssianalyysi ja artikulaatioteoria soveltuivat ideologian tutkimiseen, mutta varsinkin diskurssianalyysin perusteellinen käyttö on näin laajalle kvalitatiiviselle aineistolle tarpeettoman raskas. Aluksi Fairclough'n luoma menetelmä vaikutti käyttökelpoiselta ja selkeältä, mutta lopulta sitä oli sovellettava niin, että se palvelee tutkimuskysymysteni vastaamista. Artikulaatioteoria puolestaan oli hyödyllinen lisäväline, jolla sai tutkittavasta kohteesta enemmän irti. Mielestäni näitä menetelmiä pitäisikin käyttää yhdessä, ja tässä kohtaa metodologialla olisi varaa myös kehittyä. Molempien menetelmien periaatteet ovat nopeasti otaksuttavissa.

Uskonnonopetusta käsittelevät artikkelit osin tukevat uskonnon ja median tutkimuksen pääsuuntausta. Tutkimussuuntauksessa lähdetään liikkeelle ajatuksesta, että postmodernissa maailmassa uskonto ei ole menettänyt merkitystään, vaan media heijastaa yhteisöjen pyhinä pitämiään arvoja. Uskonto näyttäytyi 1970-luvun julkisessa keskustelussa siinä, missä nykyäänkin. Ei voi siis puhua uskonnon uudesta ilmenemisestä mediassa. Ei se ole koskaan sieltä pois lähtenytäkään. Toisaalta taas tutkimus tukee paradigman aiempia tuloksia. Uskonnonopetus oli aihe, joka herätti vuonna 1972 laajaa julkista keskustelua. Oli kirjoittamisen motiivi sitten *maallistumisen* pelko tai halu muuttaa

yhteiskunta sekulaariksi, niin uskonnonopetuksen tunnustuksellisuudesta käyty keskustelu todistaa, että kristillisellä uskonnolla oli merkitystä, hyvässä ja pahassa.

Tämän tutkimuksen aineisto oli laaja, vaikka se kerättiin yhden vuoden ajalta. Uskon kuitenkin, että tutkimuksen tulokset edustavat 1960-luvun lopun ja 1970-luvun alun laajempaa keskustelua uskonnonopetuksen asemasta.

2010-luvulla esitetään aivan samanlaisia perusteluja uskonnonopetuksesta kuin 1970-luvulla. Osin esittäjinä ovat jopa samat ihmiset kuin vuosikymmeniä sitten. Vaikka välissä on ehtinyt kulua 40 vuotta, onko yhteiskunnan arvopohja muuttunut lopulta mihinkään? Uskonnonopetus on ollut yksi median kestoaiheista, enkä usko, että se menettää – politisoitunuttaakaan – arvoaan puheenaiheena. Toivon, että tämä pro gradu -tutkimus on kyennyt tuomaan uusia näkökulmia uskonnonopetuksen ymmärtämiseen Suomessa.

7. LÄHTEET JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS

7.1. LÄHTEET

LEHTIAINEISTO

Helsingin Sanomat (HS). 1972. Helsinki.

Julkaisupäivämäärä ja jutun otsikko

- 28.1.1972 Unohtuiko äidinkieli peruskoulun kaavasta
- 30.1.1972 Tyrmistyttävää aivopesua
- 4.2.1972 Seurakunta syrjii syrjäkyliä
- 4.2.1972 Totuuteen pyrkiminen on puolueellisuutta
- 12.2.1972 Kirkko on kiinnostunut uuden koulun tavoitteista
- 15.2.1972 Yhteiskuntaopin kirjat & opetussuunnitelmat ehdotetaan uusiksi
- 17.2.1972 Uusi oppiaine: Sielunelämän terveysoppi auttaa murrosiän pulmissa
- 28.2.1972 Ateismin opetusta laulutunnilla
- 2.3.1972 Uskontotunti maisemakoulussa
- 5.3.1972 Eduskunta jätti yli 3 500 aloitetta: Kansanedustajien aloitteet valtakunnan kartta
- 7.3.1972 Tietoa uskomusten sijaan
- 7.3.1972 Kirkko ja valtio eroon Ruotsissa
- 13.3.1972 En vastaa kirkon virheistä
- 14.3.1972 Uusi uskonnonopetus 1: Lukiossa tarvitaan uskontotietoa
- 15.3.1972 Uusi uskonnonopetus 2: Puoluekannat lähenemässä toisiaan
- 17.3.1972 Väärää auttamismieltä
- 22.3.1972 Tietämättömyys ei ole siunaukseksi
- 30.3.1972 Koulupappien pätevyysrajaa lasketaan
- 14.4.1972 Poliittinen komitea asetettiin: Kirkon ja valtion suhteet tutkitaan
- 16.4.1972 Oppikirjaraati tutkii kirjat
- 26.4.1972 Kuluttajavalistus ja uskonto
- 18.6.1972 Vanhat johtajat pitivät paikkansa: Kristilliset ripeitä ja yksimielisiä ohjelmista
- 19.6.1972 Kristillisen liiton johto uhkasi: Sota on tulossa raamatun mukaan
- 19.6.1972 ”Presidentinvaalit normaaliin tapaan” Kristillinen liitto sanoi ei poikkeusmenettelylle
- 5.7.1972 Muut lehdet: Kristikansan...
- 4.8.1972 Sukupuoliopetus koulujen kuuma peruna
- 5.8.1972 Mitä on tieteellinen maailmankatsomus
- 16.8.1972 Opettajat kilpailevat paikoista: Lappi ottaa peruskoulun vastaan sekavin tuntein
- 16.8.1972 Mikä on peruskoulu – Ketä se koskee?: Peruskoulu pyrkii tasa-arvoon Oppilasta kohdellaan yksilönä
- 30.8.1972 Aarre Lauhan eläkehaastattelu: Kirkon ja valtion suhde höllemmäksi
- 31.8.1972 Kirkon ja valtion suhde
- 2.9.1972 Lain muutos vireillä: Myös kirkkoon kuulumaton voi opettaa uskontoa

23.10.1972 Metropoliitta Johannes: Puhe kirkon ja valtion erosta vailla pohjaa
 25.10.1972 Ehdotus Ruotsissa: Oppikirjojen ennakkotarkistus lopetettava
 6.11.1972 Uskonnonopetus ja viestintä pyhäpuheissa
 11.11.1972 Eduskunnan päätöksiä
 11.11.1972 ”Kristilliset sotajalalla”: Eduskunta kiisteli uskonnonopetuksesta
 12.11.1972 Hankala on kuulla väestörekisteriin
 12.11.1972 Kokoomuksen ohjelmaluonnos: Kaikille uskonnoille verotusoikeus
 15.11.1972 Muut lehdet: Koululautakuntien...
 19.11.1972 Väestörekisteristä: Kaikki eivät ole ateisteja
 22.11.1972 Uskonnonopetuksen oikeudesta kiistaa
 27.11.1972 Muut lehdet: Häpeävätkö papit...
 29.11.1972 Kokoomus esittää: Kysymys uskonnonopetuksen oikeudesta yli vaalien
 10.12.1972 Lähivuosien päämäärä: Vuosittain koulutettava tuhatkunta opettajaa

Helsingin Sanomat (HS). 2006. Helsinki.

28.1.2006 Ruusu-Risti on osa Kulmakoulun menneisyyttä

Ilkka. 1972. Seinäjoki.

Julkaisupäivämäärä ja jutun otsikko

6.2.1972 Yhteiselämä & kasvatus
 20.2.1972 Papin oltava valmis auttamaan: Ihmisen ahdistus ei osu aina virastoaikaan
 19.3.1972 Muut lehdet: Tunnustukseton uskonnonopetus
 22.3.1972 Vaatimus ei yksin riitä
 27.3.1972 Yhteishenki koulussa toiminnan tukipylväs
 29.3.1972 Radion murheellinen aamu-avaus ”aamuhartaus”
 2.4.1972 Kokonaan uusi
 4.4.1972 Maakunnan kansanedustajien aloitteet v.-72 valtiopäivillä
 17.4.1972 Varovainen toimeksianto
 31.5.1972 Onko nainen vaiennut?
 4.6.1972 Sunnuntaiksi: Mikä tärkeintä elämässämme?
 1.6.1972 Siitä vaan (palsta, ei erillistä otsikkoa)
 6.6.1972 Uskonnon ylitarkastaja kouluhallitukseen?
 8.6.1972 Kristillisyys ja yhteiskunta
 16.6.1972 Peruskoulussa yhteisiä aineita 18, runsaasti valinnaisaineita
 17.6.1972 Liian vähän tunteja uskonnonopetukselle
 27.6.1972 Missä eettinen ihminen?
 9.7.1972 Herättäjä-juhlista terveiset: Kristittyjenkään ei sovi jättää oman isänmaan asioita sikseen
 23.7.1972 Kasvatuksen tavoitteista
 3.8.1972 Kansanedustaja Saimi Ääri: Kulttuuripalvelukset on vietävä kaikkien ihmisten ulottuville
 13.8.1972 Uskontopedagogian päivät Karhulassa
 12.10.1972 Kaarlo Lähteenmaa: Moraalikäsitykset murroksessa
 19.10.1972 Miten pappi saa aikansa kulumaan?
 30.10.1972 Päästäänkö peruskouluun
 6.11.1972 Teiniliiton linja säilyy entisenä
 7.11.1972 Aaretti: ”Yleisdemokraattista” aatepuuroa

7.11.1972 Runsaasti nuoria kristillisillä koululaispäivillä
 15.11.1972 Aaretille
 16.11.1972 Sysistä ja sepistä
 19.11.1972 Piispa nuorison asialla
 21.11.1972 E-P:n uskonnonopettajien liitto: Uskonnonopetuksen edustaja saatava kouluhallitukseen
 22.11.1972 Uskonnonopetus sekä kuljetustuki puhuttivat eduskuntaa
 25.11.1972 Uskonnonopetus eduskunnassa
 29.11.1972 Uskonnonopetuskiista eduskunnassa
 3.12.1972 Adventti – odotuksen juhla
 23.12.1972 Tiernaesitys (irtokuva)

Kansan Uutiset (KU). 1972. Helsinki.

Julkaisupäivämäärä ja jutun otsikko

9.1.1972 Luonnos: Poliittinen asiakirja SKP:n 16. edustajakokousta varten
 13.1.1972 Koulujen opetusmateriaali ei anna aihetta toimiin
 16.1.1972 Koulu kiitollinen aivopesupaikka
 25.1.1972 Aarre Uusitalo: Yksilö, perhe, yhteiskunta
 10.2.1972 Kansa- ja peruskoulun ”päivän avaus”
 13.2.1972 Kokoomus hajottamassa koululaisten rintamaa
 20.2.1972 Demokraattisempaan kulttuuripolitiikkaan
 21.2.1972 Uskonnon varjolla epäisänmaallista toimintaa
 6.3.1972 Yhteiskunnallisen kouluopetuksen uudistaminen
 29.3.1972 Eroon kirkosta
 14.4.1972 Aarne Saarinen Turun yliopistossa: Ideologinen taistelu yhteiskunnan ylärakenteessa tulee kärjistymään
 20.4.1972 Uskonnon tilalle siveysoppia ja uskontojen historiaa
 23.4.1972 Kokoomus jarrutti teinien kokousta
 8.5.1972 Pois rukoukset ja pakkosyöttö
 23.6.1972 Kansandemokraattisten opiskelijain maatakäsittävän neuvottelukunnan perustamis-asiakirja
 2.7.1972 Eurocult: Kulttuuria kehitettävä rauhan ja yhteistyön hengessä
 9.9.1972 Mistä asenteiltaan oikea aapinen lapsille eli kaino pyyntö kansankulttuurille
 3.10.1972 Uskonnonvapauslaki tutkittavaksi
 22.10.1972 Eroon kirkosta
 31.10.1972 Soipi laulu meidän joukkojen
 6.12.1972 Kouluneuvostojen valinta voi alkaa

Uusi Suomi (US). 1972. Helsinki.

Julkaisupäivämäärä ja jutun otsikko

13.1.1972 Mitä uskonnonopetus on?
 16.1.1972 Uskonnonopettajat koolla Helsingissä
 16.1.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 8.2.1972 Yksityiskouluja koulujärjestelmän ulkopuolelle?
 10.2.1972 Peruskoulun opettaja aikamme yleisnero?
 15.2.1972 Arkkipiispa Simojoki: Kirkon otettava rohkeasti kantaa
 29.2.1972 Äidinkielen opetus erikoisopettajalle

16.3.1972 Piispankokous päättyi: Rippikoulu auttaa uskonelämän syntyä
 5.4.1972 Peruskoulun aineryhmitys ei vastaa tarkoitustaan
 14.4.1972 Valtioneuvoston päätöksiä: Kirkon ja valtion suhteet selvitetään
 16.4.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 23.4.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 30.4.1972 Kirkko ja valtio
 13.6.1972 Ohjaavia opettajia myös uskontoon
 3.7.1972 Rovasti Toivo Rapeli: Raamatun käsitteille annettu uusi sisältö
 5.7.1972 Sana sanasta: Kristillisyyden...
 1.8.1972 Peruskoulua varten jo 130 oppikirjaa
 13.8.1972 Kirkko tuntee vastuunsa yhteiskunnan kriittikkona: Sisälähetysten kesäjuhlat päättyivät
 30.8.1972 Uskonnon asema koulussa
 3.9.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 7.9.1972 Peruskoulun alkutunnelmia: Kirjoja monistetaan, kunnan kirstu tyhjä
 20.9.1972 Uskonnonvapauden käsite määriteltävä uudestaan
 29.9.1972 Sana sanasta: Uskonnollisten...
 1.10.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 3.10.1972 Sana sanasta: Uskonnonopetus...
 6.11.1972 Antero Juntumaa (SKL): Hallitukselta isku uskonnonopetukselle
 12.11.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 18.11.1972 Eduskunta eilen: Oikeutta opettaa uskontoa lisättiin
 22.11.1972 Laki yli vaalien: Uskonnonopetuksen laajentaminen vastatuulella
 26.11.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 3.12.1972 Kirkkotien varrelta (palsta)
 24.12.1972 Kansankirkon käsitys yhä perustana: Kokoomus vaatii kirkon valtiosta riippumattomaksi

Suomen Sosialidemokraatti (SS). 1972. Helsinki.

Julkaisupäivämäärä ja jutun otsikko

20.1.1972 Uskonnonopetuksen avartuvat näköalat
 15.2.1972 Uudistuva yhteiskunnallinen opetus esitetään aloitettavaksi ensi syksynä
 23.2.1972 Älkää takertuko sanoihin, teinit
 26.2.1972 Sundqvistin avaus: Koulu & yhteiskunta kytkettävä toisiinsa
 12.3.1972 Risto Saijonmaa: Nuorisoasteen koulutus
 14.4.1972 Kirkon ja valtion suhteet komitean selvitettäväksi
 2.8.1972 Someron kappalaisen saarna
 4.8.1972 Opettajille annettu peruskoulutusta
 6.8.1972 Someron kappalaisen saarnoista
 14.8.1972 Sanojen ja tekojen suhde
 3.9.1972 Valtio ja kirkko ja kansa
 11.10.1972 Onkohan Jumala oikeistolainen?
 18.10.1972 Kokoomus vastustaa uudistusten linjaa
 22.11.1972 Uskonnonopettajien pätevyys pöydälle

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (2004). Helsinki: Opetushallitus.

Pääministeri Kalevi Sorsan hallituksen ohjelma 4.9.1972. Luettu 21.10.2013 internet-osoitteesta:
<http://valtioneuvosto.fi/tietoa-valtioneuvostosta/hallitukset/hallitusohjelmat/vanhat/sorsa/fi.jsp>.

Suomen hallitusmuoto (1919). Luettu 29.10.2012 internet-osoitteesta: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1919/19190094001>.

Suomen säädöskokoelma 1973. Helsinki: Eduskunta (1974).

- *Säädös 123/1973*: Laki Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta annetun lain muuttamisesta.

Uskonnonvapauslaki (1923). Luettu 29.10.2012 internet-osoitteesta:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1922/19220267>.

Uskonnonvapauslaki (2003). Luettu 29.10.2012 internet-osoitteesta:
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453>.

Valtiopäivät 1972. Pöytäkirjat, asiakirjat ja liitteet. Helsinki: Eduskunta 1973.

- *Hallituksen esitys n:o 147/1972*: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta annetun lain muuttamisesta. (HE 147/1972vp)
- *Kirjallinen kysymys n:o 65/1972*: Sinisalo ym.: Uskonnonvapauden nykyistä täydellisemmästä toteuttamisesta. (KK 65/1972vp)
- *Lakialoite n:o 243/1972*: Ronkainen ym.: Ehdotus laiksi uskonnonvapauslain muuttamisesta. (LA 243/1972vp)
- *Lakialoite n:o 244/1972*: Sinisalo ym.: Ehdotus laiksi uskonnonvapauslain muuttamisesta (LA 244/1972vp)
- *Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 18/1972*: Perustuslakivaliokunnan mietintö n:o 18 hallituksen esityksen johdosta laiksi Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta annetun lain muuttamisesta. (Plval 18/1972vp)
- *Raha-asiain aloite n:o 409/1972*: O. Kangas ym.: Määrärahan osoittamisesta uskonnonopettajan ylitarkastajan viran perustamiseksi kouluhallitukseen. (RA 409/1972vp)
- *Raha-asiain aloite n:o 436/1972*: Kauppi ym.: Määrärahan osoittamisesta uskonnonopetuksen ylitarkastajan viran perustamiseksi kouluhallitukseen (RA 436/1972vp)
- *Raha-asiain aloite n:o 860/1972*: Ronkainen ym.: Määrärahan osoittamisesta uskonnon ylitarkastajan viran perustamiseksi kouluhallitukseen. (RA 860/1972vp)
- *Suuren valiokunnan mietintö n:o 109/1972*: Suuren valiokunnan mietintö n:o 109 hallituksen esityksen johdosta laiksi Suomen kansalaisen oikeudesta olla maan palveluksessa uskontunnustukseensa katsomatta. (SuVM 109/1972vp).

- *Toivomusaloite n:o 901/1972*: Aro ym.: Kirkon ja valtion välisten suhteiden ajanmukaistamista selvittävän komitean asettamisesta. (TA 901/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1025/1972*: Räsänen ym.: Kirkon erottamisesta valtiosta. (TA 1025/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1220/1972*: O. Kangas ym.: Uskonnonopetuksen ylitarkastajan viran perustamisesta kouluhallitukseen. (TA 1220/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1231/1972*: Kivistö ym.: Koulujen uskonnonopetuksen korvaamisesta uskontotiedon opetuksella. (TA 1231/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1301/1972*: Räsänen ym.: Poliittisten puolueiden esittelyn sisällyttämisestä koulujen yhteiskunnalliseen opetukseen. (TA 1301/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1308/1972*: Saimo ym.: Vakinaisten uskonnonopettajien virkojen perustamisesta peruskouluun. (TA 1308/1972vp)
- *Toivomusaloite n:o 1327/1972*: Sigfrids m. fl.: Om behörighet för lärare att oberoende av kyrkotillhörighet undervisa i religion. (TA 1327/1972vp)
- *Toivomusaloite 1359/1972*: Tuominen ym.: Koululaitoksen yhteiskunnallisen opetuksen uudistamisesta. (TA 1359/1972vp)
- *Toivomusaloite 1382/1972*: Vainio ym.: Uskonnonopetuksen tuntimäärän säilyttämisestä koulu-uudistuksessa. (TA 1382/1972vp)
- *Valtiovarainvaliokunnan mietintö n:o 68/1972*: Mietintö hallituksen esityksen johdosta valtion tulo- ja menoarvioksi vuodelle 1973. (VvKM 68/1972vp)

PUOLUEOHJELMAT

Kansallisen Kokoomuksen periaateohjelma. (1970). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta:

www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokperiaate1970.

Kansallisen Kokoomuksen kirkkopoliittinen ohjelma. (1972). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta:

www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=kokkirkko1972.

Keskustapuolueen yleisohjelma. (1968). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta: www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=keskyleis1968.

Liberaalisen Kansanpuolueen Periaateohjelma. (1971). Luettu 22.10.2013 internet-osoitteesta:

www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=lkpperiaate1971.

Suomen Kansan Demokraattisen Liiton Periaateohjelma. (1967). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta: www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=skdlperiaate1967.

Suomen Kommunistisen Puolueen ohjelma (1969). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta:

www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=skpohjelma1969.

Suomen Kommunistisen Puolueen lähiajan tavoitteet (1972). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta:

www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=skptavoite1972.

Suomen Sosialidemokraattisen puolueen periaateohjelma (perusteluineen). (1952). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta: www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpperiaate1952.

Sosialidemokraattisen puolueen kulttuuripolitiikka. (1972). Luettu 18.9.2013 internet-osoitteesta: www.fsd.uta.fi/pohtiva/ohjelma?tunniste=sdpkulttuuri1972.

MUUT

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon internet-sivut, luettu 10.5.2013:

<http://www.evli2.fi/sanasto/index.php/Vanhurskauttamisoppi>

7.2. TUTKIMUSKIRJALLISUUS

AHO, ERKKI (2000): *Taistelu peruskoulusta*. Teoksessa *Onko peruskoulu romuttunut? Peruskoulu 25 vuotta*. Toim. Sirpa Wass. Helsinki: Opetus-, kasvatusta- ja koulutusalojen säätiö. S. 18–25.

ALTHUSSER, LOUIS (1984): *Ideologiset valtiokoneistot*. Alkuteos *Positions* (1976). Suom. Leevi Lehto & Hannu Sivenius. Tampere: Vastapaino.

ANDERSON, BENEDICT (2007): *Kuvitellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Alkup. Teos *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism* (2006/1983). Suom. J. Kuortti. Tampere: Vastapaino.

APTHECKER, HERBERT (1968): *Marxism and Religion*. Teoksessa *Marxism and Christianity*. Ed. by H. Aptheker. New York: Humanities Press. S. 29–39.

COULDRY, NICK (2012): *Unraveling the Myth of the Mediated Center*. Teoksessa *Religion, Media and Culture: A Reader*. Toim. G. Lynch, J. Mitchell & A. Strham. London: Routledge. S. 207–216.

FAIRCLOUGH, NORMAN (1997): *Miten media puhuu*. Alkuteos *Media Discourse*. (1995) Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. Tampere: Vastapaino.

FREEDEN, MICHAEL (2003): *Ideology. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

- FOUCAULT, MICHEL (2000): *Tarkkailla ja rangaista*. Alkuteos *Surveiller et punir*. (1975) Suom. Eeva Nivanka. Helsinki: Otava.
- FOUCAULT, MICHEL (2005): *Tiedon arkeologia*. Alkuteos *L'archeologie du savoir*. (1969) Suom. Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- FOUCAULT, MICHEL (2008): *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. Alkuteos *Naissance de la Biopolitique: Cours au Collège de France, 1978–1979*. Toim. Michel Senellart. Käänt. Graham Burchell. New York: Palgrave MacMillan.
- GRAMSCI, ANTONIO (1982): *Tämän päivän ruhtinas*. Teoksessa *Vankilavihkot 2: Valikoimia*. Alkuteos *Quaderni del carcere* (1975). Suom. Martti Berger, Mikael Böök & Leena Talvio. Toim. Mikael Böök. Helsinki: Kansankulttuuri Oy. S. 19–118.
- HABERMAS, JÜRGEN (2010): *Julkisuus* (1973). Teoksessa *Julkisot, yleisöt ja media*. Toim. Veikko Pietilä & Julkisuuspiiri. Alkup. Suom. V. Pietilä. Tampere: Tampere University Press. S. 163–170.
- HALL, STUART (1992)
- 1992 A: *Kun ideologia uudelleen keksittiin: Torjutun paluu tiedotustutkimukseen*. Alkuteos *The Rediscovery of 'Ideology': Return of the Oppressed in Media Studies* (1982) Suom. Kauko Pietilä. Teoksessa *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. J. Koivisto et al. Tampere: Vastapaino. S. 149–193.
- 1992 B: *Ideologia ja tiedotustutkimus*. Alkuteos *Ideology and Communication Theory* (1989). Suom. Veikko Pietilä. Teoksessa *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. J. Koivisto et al. Tampere: Vastapaino. S. 194–210.
- 1992 C: *Valkoisuus heidän silmissään*. Alkuteos *The Whites of Their Eyes: Racist Ideologies and the Media* (1981). Suom. Veikko Pietilä. Teoksessa *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. J. Koivisto et al. Tampere: Vastapaino. S. 265–295.
- 1992 D: *Postmodernista ja artikulaatiosta*. Alkuteos *On Postmodernism and Articulation*. Suom. Veikko Pietilä. Teoksessa *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Toim. J. Koivisto et al. Tampere: Vastapaino. S. 355–380.
- HARISALO, RISTO & MIETTINEN, ENSIO (1997): *Klassinen liberalismi*. Tampere: Yliopistopaino.

- HEIKKINEN, ANJA; LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO (2011): *Yhteiskunta ja koulutus. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 16–33.
- HEIKKINEN, ANJA; LEINO-KAUKIAINEN, PIRKKO (2011): *Tiellä koulutuksen tasa-arvoon. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 468–470.
- HERBERT, DAVID (2012): *Why Has Religion Gone Public Again?: Towards a Theory of Media and Religious Re-publicization*. Teoksessa *Religion, Media and Culture: A Reader*. Toim. G. Lynch, J. Mitchell & A. Strham. London: Routledge. S.89–97.
- HERKMAN, JUHA (2011): *Politiikka ja mediajulkisuus*. Tampere: Vastapaino.
- HIRVI, VILHO (2000): *Näin kehitämme peruskoulua. Teoksessa Onko peruskoulu romuttunut? Peruskoulu 25 vuotta*. Toim. Sirpa Wass. Helsinki: Opetus-, kasvatus- ja koulutusalojen säätiö. S. 8–15.
- HJELM, TITUS (2002): *Hautausmaavandalismi ja saatananpalvonta mediassa. Teoksessa Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Toim. T. Sakaranaho & H. Pesonen. Helsinki: Yliopistopaino. S. 178–204.
- HJELM, TITUS (2005): *Saatananpalvonta, media ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino.
- HOKKA, JENNI; VALASKIVI, KATJA; SUMIALA, JOHANNA & LAAKSO, SUVI (2013): *Suomalaiset sanomalehdet uskonnollisen maiseman tuottajina*. Media & Viestintä. 2/2013. S. 9–21.
- HOOVER, STEWART M. (1993): *Privvatism, Authority and Autonomy in American Newspaper Coverage of Religion: The Readers Speak*. Teoksessa *Religion and the Media. An Introductory Reader*. Ed. by C. Arthur. Cardiff: University of Wales Press. S. 261–274.
- HORSTI, KARINA (2005): *Vierauden rajat. Monikulttuurisuus ja turvapaikanhakijat journalismissa*. Tampere: Yliopistopaino.
- HYNYNEN, PERTTI (1981): *Aatteet ja rakenteet. Arvioita yhteiskunnasta, ideologiasta ja työväenliikkeestä*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.

- JALAVA, MARJA (2011): *Kansanopetuksen suuri murros ja 1860-luvun väittely kansakoulusta*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 74–94.
- JUSSILA, OSMO; HENTILÄ, SEPPO; NEVAKIVI, JUKKA (2004): *Suomen poliittinen historia 1809–2003*. 4. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- KAARINEN, MERVI (2011): *Oppikoulu yhteiskunnan rakentajana*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 405–429.
- KALLIOKOSKI, JYRKI (1996): *Johdanto*. Teoksessa *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Toim. J. Kalliokoski. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. S. 8–36.
- KALLIOKOSKI, JYRKI (1996): *Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen*. Teoksessa *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä*. Toim. J. Kalliokoski. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. S. 37–97.
- KALLIONIEMI, ARTO (2005): *Uskonnonopetus ja uskontokasvatus historiallis-yhteiskunnallisessa kontekstissa*. Teoksessa *Uskonnonopetus uudella vuosituhannella*. Toim. Arto Kallioniemi & Juha Luodeslampi. Helsinki: Kirjapaja Oy. S. 11–49.
- KANTOLA, ANU (2012): *Miten meistä tuli me? Julkinen elämä sosiaalisena mielikuvituksena*. Teoksessa *Julkisuus ja demokratia*. Toim. K. Karppinen & J. Martikainen. Tampere: Vastapaino. S. 37–60.
- KARPPINEN, KARI (2012): *Sananvapauden myytit ja ideologiat*. Teoksessa *Julkisuus ja demokratia*. Toim. K. Karppinen & J. Martikainen. Tampere: Vastapaino. S. 61–82.
- KUNELIUS, RISTO (1997): *Viestinnän vallassa. Johdatusta joukkoviestinnän kysymyksiin*. 1.–2. painos. Helsinki: WSOY.
- KYLÄVAARA, ILKKA (TOIM.) (2004): *Taistolaisuuden musta kirja*. Helsinki: Tammi.
- KÄRENLAMPI, PAAVO (1999): *Taistelu kouludemokratiasta: Kouludemokratian aalto Suomessa*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- LEHIKONEN, TAISTO (2003): *Religious Media Theory. Understanding Mediated Faith and Christian Applications of Modern Media*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LOUNASMERI, LOTTA (2011): *Sinivalkoisin vai vaaleanpunaisin silmälasein? Neuvostoliiton kuva suomalaisessa julkisuudessa Tshekkoslovakian miehityksestä Janajevin juntaan*. Teoksessa *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Toim. L. Lounasmeri. Tampere: Vastapaino. S. 68–124.
- LILJEQVIST, MATTI (2004): *Kreikka–Suomi. Uuden testamentin sanasto*. 2. painos. Keuruu: Aika Oy.
- LYNCH, GORDON (2012): *Public Media and the Sacred: A Critical Perspective*. Teoksessa *Religion, Media and Culture: A Reader*. Ed. by. G. Lynch, J. Mitchell & Anna Strham. London: Routledge. S. 244–250.
- MCGRATH, ALISTER (2004): *Ateismin lyhyt historia*. Alkuteos *The Twilight of Atheism – The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*. Suom. Jukka Raunu. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- MICKELSSON, RAULI (2007): *Suomen puolueet: Historia, muutos ja nykypäivä*. Tampere: Vastapaino.
- MÄKINEN, JOONAS (2008): *Sivustaseuraajasta kansankirkon toimijaksi. SDP:n kirkkopoliittikka vuosina 1977–1987*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston teologinen tiedekunta.
- NIINILUOTO, ILKKA (2003): *Ateismi*. Teoksessa *Uskonnonfilosofia*. Toim. T. Helenius, T. Koistinen & S. Pihlström. Helsinki: WSOY. S. 122–148.
- NIKANDER, ESKO (2011): *Kirkollisen ja maallisen kouluhallinnon eroaminen*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 141–155.
- PALONEN, KARI (2003): *Four Times of Politics*. Julkaisussa *Alternatives*. Vol. 28. S. 171–186.
- PANTTI, MERVI (2004): *Taistelu sydämistä ja mielistä: Stuart Hall ja kulttuurintutkimus*. Teoksessa *Mediatutkimuksen vaeltava teoria*. Toim. T. Möre et al. Helsinki: Gaudeamus. S. 230–254.
- PIETILÄ, KAUKO (2012): *Journalismi ammattina. Journalismiprofession teoria*. Helsinki: Gaudeamus.
- PIETILÄ, VEIKKO (1995): *Kertomuksia uutisista, uutisia kertomuksista. Kirjoituksia kolmelta vuosikymmeneltä*. Tampere: Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos.

- PUOLIMATKA, TAPIO (2013): *Viisauden ja tiedon aarteet Kristuksessa*. Keuruu: Aikamedia Oy.
- PYYSIÄINEN, MARKKU (1982): *Tunnustuksellinen, tunnustukseton ja objektiivinen uskonnon-opetus. Opetussuunnitelma-analyysi Suomen ja Ruotsin peruskoulun uskonnonopetuksen tavoitteista ja sisällöstä*. Helsinki: Kirjapaja.
- RAMET, SABRINA P. (2009): *Reconfiguring the Polis, Reconceptualizing Rights: Individual Rights and the Irony of History in Central and Southeastern Europe*. Julkaisussa *Perspectives on European Politics and Society*. Vol. 10. London: Routledge. S. 87–100.
- RUUSUNEN, AIMO (2008): *Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkkina vuosina 1964–1973*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SAASTAMOINEN, KARI (1998): *Eurooppalainen liberalismi. Etiikka, talous, politiikka*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- SAINE, HARRI (2000): *Uskonnonopetus Suomen oppivelvollisuuskoulussa 1900-luvulla*. Turku: Yliopistopaino.
- SAINE, HARRI (2003): *Oppivelvollisuuskoulun vähemmistöryhmien uskonnonopetus*. Teoksessa *Koti ja koulu, kasvatuksen perusta*. Toim. Martti T. Kuikka, Antti Lappalainen ja Erkki Merimaa. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2003. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura. S. 67–84.
- SALMINEN, ESKO (1988): *Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950–1980*. Teoksessa *Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Toim. Päiviö Tommila. Kuopio: Kustannuskiila Oy. S. 141–306.
- SALMINEN, ESKO (1996): *Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968–1991*. Helsinki: Edita.
- SALMINEN, JUHANI (1999): *Eripurasta yksituumaisuuteen: Tie konsensusyhteiskuntaan 1960–1975*. Jyväskylä: Gummerus.
- SALOKANGAS, RAIMO (1996): *Yleisradion historia 3: 1926–1996. Aikansa oloinen*. Helsinki: WSOY.
- SALOKANGAS, RAIMO & TOMMILA, PÄIVIÖ (1998): *Sanomia kaikille. Suomen lehdistön historia*. Helsinki: Edita.

- SIHVOLA, JUHA (2008): *Uskonnonvapaus ja vakaumusten tasa-arvo*. Teoksessa *Tarkemmin ajatellen. Kansakunnan henkinen tila*. Toim. I. Niiniluoto & J. Sihvola. Helsinki: Gaudeamus. S. 136–166.
- SUMIALA-SEPPÄNEN, JOHANNA (2001): *Nomadit rippituolissa. Medioidun uskonnon moraalisien järjestyksen dynamiikka (postmodernin) television ja kulttuurin kontekstissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- SUMIALA-SEPPÄNEN, JOHANNA (2005): *Pyhän median monet kasvot*. Teoksessa *Pyhä media*. Toim. J. Sumiala-Seppänen. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. S. 11–17.
- SUOMINEN, TAPANI (1997): *Ehkä teloitamme jonkun. Opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Länsi-Saksassa*. Helsinki: Tammi.
- TAYLOR, CHARLES (2002): *Modern Social Imaginaries*. Public Culture. Vol. 14. S. 91–124.
- TERÄSVIRTA, LAURA (2002): *Objektiivisia uutisia vai merkityksiä tuottavaa retoriikkaa? Suomen evankelis-luterilainen kirkko yhteiskunnallisena toimijana Helsingin Sanomien uutisissa*. Teoksessa *Uskonto, julkisuus ja muuttuva yhteiskunta*. Helsinki: Yliopistopaino. S. 47–74.
- TORKKOLA, SINIKKA (2008): *Sairas juttu. Tutkimus terveysjournalismin teoriasta ja sanomalehden sairaalasta*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- TUOMAALA, SAARA (2011): *Kamppailu yhteisestä koulusta ja oppivelvollisuudesta*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 95–110.
- TÄHTINEN, JUHANI (2011): *Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä*. Teoksessa *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. S. 184–216.
- USKALI, TURO (2001): *Moskovan tarkkailijat. Kansan Utisten ja Uuden Suomen Moskovan kirjeenvaihtajuudet 1957–1975*. Lisensiaatintyö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, viestintätieteiden laitos.
- VAHTOLA, JOUKO (2003): *Suomen historia: jääkaudesta Euroopan unioniin*. Helsinki: SSKK Oy.

- VALASKIVI, KATJA; HOKKA, JENNI; SUMIALA, JOHANNA & LAAKSO, SUVI (2013):
Verkko keskellä kylää. Media & Viestintä. 2/2013. S. 2–5.
- VALTONEN, SANNA (1998): *Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä*. Teoksessa *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*. Toim. A. Kantola, I. Moring & E. Väliaverronen. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. S. 93–121.
- VILJAKAINEN, JARMO (2008): *Reporadio. Yleisradion vaaran vuodet 1965–1972*. Helsinki: Opus Liberum. Luettu internetistä 3.1.2013: <http://www.reporadio.fi/kohokohtia.php?#1>
- WHITE, ROBERT (2005): *Onko moraalinen konsensus mahdollinen tai toivottava globaalissa yhteisössä?* Teoksessa *Pyhä media*. Toim. J. Sumiala-Seppänen. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy. S. 33–56.

Liite 1: "Lukiossa tarvitaan uskontotietoa" (HS 14.3.1972)

14. 2. 1972

HELSINGIN SANOMAT

Tiistaina maaliskuun 14. pñä 1972

Professori Juha Pentikäinen: Uusi uskonnonopetus — 1

Lukiossa tarvitaan uskontotietoa

Mistään oppiaineesta ei koulun uudistuskeskustelussa puhuttu niin paljon kuin uskonnosta. Väitteitä sen asemasta on jatkunut jo viisi vuotta. Pääkysymyksenä on, tuleeko uskonnonopetuksen olla tunnusluonteista, ts. onko se koulun vai kirkon asia. Oppiaineelle on kehitetty uusi nimi, uskontotieto. Myös poliittiset puolueet ovat ottaneet kantaa asiaan. Kirjoituksessaan käsittelee Helsingin yliopiston uskontotieteen vt. professori Juha Pentikäinen lukion uskonnonopetusta. Sarjame- toissa kirjoituksessa se- lustetaan puolelleen suhtautumista uskonnonope- tukseen.

"Pelkkä tieto vieraan kulttuurin uskonnollisesta elämästä ei riitä, vaan oppilaan olisi päästävä tajumaan myös syyt siihen, miksi eri uskon- nolli- la perinteillä ja ajatuksilla on mieltä, merkitystä ja käyttöä eri tavalla erilaisissa yhteiskunnissa." — Hinduista pyhinseutuja Tiru-

ja ennen kaikkea uskonnotun- tusta jakavana tietona. Tällaisesta oppiaineesta, johon liittyvät kytke- tykset maailmassa, on kukaan ei ehkä ole ehtinyt käyttää oppi- jien silyttämisen oppi- ois erittäin perusteltua.

Lukion alimman luokan op- tuistavoite olisi silloin ensisijaisesti yleisuskontoteollinen. Op- yleisuskontoteollinen, josta sen ilmiönä, välttämättä per- tiedot suurimmista maailman- konnoista sekä uskontojen tui- muksen menetelmistä ja perus- käsitteistä.

Kirjallisuuden ohella käsitel- täisiin myös kirjallisuutta, kulttuurien uskontoja kukaan koko ajan huomiota uskonnon ja kulttuurin väliseen suhteeseen. Tällöin olisi mahdollista ot- taan keskeistettäväksi myös sa- laista ajankohtaista materiaalia, joka ei ehkä ole ehtinyt käsit- tää olevin oppikirjojen laajuus- liden kriisin ja Intian niemimaan tapahtumien uskonnollisen ta- ta).

Tämä lähestymistapa merkitsi myös sitä, ettei pelkkä tieto vä- raan kulttuurin uskonnollisesta elämästä riittä, vaan oppilaan ol- si päästävä tajumaan myös syyt siihen, miksi eri uskonnoilla perinteillä ja ajatuksilla on mieltä, merkitystä ja käyttöä eri ta- valla erilaisissa yhteiskunnissa. Täysin väärin olisi tulkita vä- raan katsomuksen omaksumin- tämätuntapaisen opetuksen teh- väksi. Sen sijaan pitäisi ymmärtää uskonnollista il- miötä ja myös näkemys eri- laisista.

Avartuva näköpiiri

Lukion tullen luokka oli va- rattava Raamatun ja kristin- kunnan perusteiden opettamiseksi kristillisen perinteen po- jalta syntyneiden uskonnollis- ta yhteisöä tarkastellen. Kristi- uskonon opettajien painopiste oli raamatullisella tutkimuksella. Perusoppi selvitettiin si- siä, ettei niiden kohdalla käsitel- täisi kirkkojen käsityksiä. Kir- kkojen nykyiset käsitykset ol- si yhteiskunnallisen vaikutus ol- vat vanhoja kieltoja tarkaste- luokan yleisluonteista raamat- ta selvitettiin.

Lukion ylimmällä luokalla tar- kasteltaisiin eettisiä ja ma- kankatsomuksellisia ajat- kantaista tilanteista. Esi- läisten vastustusten merkitys ai- taitiin syvennän, jos kristilli- sen eettikan ohella tarkasteltiin myös toisten uskontojen tar- ma- la ratkaisuja. Yksi tärkeä il- miö olisi Yhdysvaltojen kansa- kien ihmiskäsityksen jäs- tely.

Lukion opetus päättyisi jak- soon, jossa käsiteltäisiin eim- kielä oppilaita aktivoiva ry- hmitöjen puolesta uskontojen ja ideologioiden kohtaamiseen li- tyviä uskontomaantieteellisiä ja teologisia tutkimusalueita. Lähetystyö, ekumeni- maailman, maailman keh- tysohjelmat ja uuden uskonto- nousu kuuluisivat tämän tar- telun piiriin.

Esimerkkejä voitaisiin ottaa sekä kristillisten että muiden y- teisöjen piiristä. Mieliden Euro- paan liittyen, joka oli ollut us- konnollisesti kovin epäprodukti- vinen. Toistaiseksi ei ainakaan maailmanhistoriallisesti merki- tävää uskontoa ole syntynyt Euro- paassa, vaan maanosia on il- hinnä tyytynyt vastaanottamaan muualta saapuvaa vaikutusta.

Uskontotieto on laajasti op- pialine, joka — jos mikä — edellyttää opettajaltaan valpaa analoian seuraamista ja uuden tiedon hankintaa. Omatoimista ja aktiivisuutta on ollut, ta- ta ilmeisesti yhteiskunnan ol- si myös tällä alalla tuettava en- nemmän opettajien jatkokou- tusta. Sitten uskontotiedosta voi tulla tavalla, jota koraamati- luksella tavalla auttaa oppilaita ta- juamaan sekä menneisyyden että nykyisyyden, yhtiä hyvin kine- riaalisien kuin kolmannen maail- man kulttuurien uskontoja.

opetuksen uudistamiseen, pää- siinä yhtiä hyvään ja parem- paan tulokseen." Ongelmia ei ratkaista välistä- mällä. Uskonnonopetuksen uidi- tamisen kannalta ovat avainas- massa tehtävänä koulutetut opettajat. Koulutus on kuitenkin vai- kuttanut ja kulttuuri-ilmiönä kuin katsomusjärjestelmänä.

Tämä uusi oppiaine "ihmistun- temus" saisi kokea lukion aikana yhteensä neljä viikotuntia, joita ka- kati olisi ensimmäisellä ja yksi kunnallisen seuravallan luokalla. Kun uskontotiedon opet- tusta tämän ohjelman mukaan jäisi ehkä tilaa yhteensä noin 30 tuntia, pitäisi pohjata yhteiskun- nallista ja järkevää opetustilain- na ja myös lukokomitean itse- leen asettamilla tavoitteilla.

Lukokomiteassa valittuun ristiriitaa valaisee myös mieli- nön toinen erävi mielipide. Sil- nä katsotaan, että uskonto-nimi- sen silyttämisen kaikille pakollisena puheena lukiossa paikkaansa, koska se merkitsee useimmille oppilaille vastenmie- listä pakkoystöä. Uskonnonninen vakaumus on henkilökohtainen asia, kirkkoon kuuluminen ei Suomessa merkitse mitään yksi- joillista ratkaisua eikä siksi voi olla perusteena kirkkokunnasta riippuvalla uskononopetukselle.

Mielipide poikkeaa eniten lu- kio-komitean kannasta, jonka mukaan lukiossa opettaisiin vä- stenmielisenä uskontotietoa. Toisek- si se kiistää mahdollisuuden us- kontotiedon puoleutemasta ja ka- mialle. Kolmanneksi laajasti ei näy tulla jatkamaan, kuinka olennainen osa kunkin kansan kulttuurista sen uskonto on.

Kun lisäksi esitetään, että myös vieraita uskontoja opetta- maan tarvittaisiin puoleutemista näiden nimessä väittämistä näiden uskontojen tunnistajia, menään linjoille, joita ei voida hyväksyä. Jos uskonnonopetusta ei pidetä koulun sisällä, se ei ole lähetyssuunnitelman ja jos hä- nellä on tehtävään tarvittavat tiedot ja koulutus, hän koke- muisen mukaan pystyy ilman tunteita antamaan kädikseen uskon- notta tussapöytänsä kuvan kuin henkilö, joka tuntee vain oman uskonnollisen ympäristön ja siinä esiintyvän perinteen.

Mitä on uskontotieto?

Sana "uskontotieto" on erillistä tapoa kysyä, josta sen vuoksi, että sen on oleisista merkisevin- alnoastaan ulkokehäisen tiedon jakamista. Opa esitetty seli- nenkin oletus, että uskonto- tiedon opetus merkitsee uskonto- jen käsittelemistä vain "elämän- katsomuksellina oppi- jätietä- minä", "dogmaattisina asteinä", "puoleudeologisiin verrattavina yhteiskunnallisia katsomuksi- na".

On myös sanottu, että "erilai- sia uskontoja ja katsomuksia esittelevä objektiivinen opetus rakentuu agnostismin pohjal- le, minkä mukaan ihminen ei voi tietää mitään uskonnon varsinai- sista perusteista eikä ottaa nihiin myöskään kantaa". Tällaisen opetuksen on katsottu kasvatta- van agnostikkoja. Kumpikin pelko on ymmärättävästi aihee- ton.

Mitä on uskontotieto? Lauri Honko toteaa: "Yhteisöissä opia- kellean maantiedettä, koulussa opetetaan maantiedettä. Suunnil- leen sama on uskontotieteen ja uskontotiedon suhdte." Samaan tapaan perustee lukokomitea- kin esittämää uusia oppiaine- den nimikkeitä.

Lukiossa ei kuitenkaan voida opettaa varsinaisia tieteitä. Lu- kion tulee vain antaa syvempiä tietoja eri tieteiden ja elämäil- mien alueilla kuin peruskou- lun. Sen vuoksi on johdonmukai- sempa siirtyä käyttämään "tieto- laisyyttä oppiaineen nimikkeeksi".

Uskontotieto on siis tietoa us- konnosta (yleisuskontoteollinen il- miö), eri uskonnoista, uskon- nolliasta ihmisistä ja yhteisöistä. Uskontotiedon piiriin eivät kuulu alnoastaan ne "vierat uskon- not", vaan myös kristinusko. Oli- sikin outoa jättää tarkastelun ul- kopuolelle se traditiorympäristö, joka Suomessa on niin opettajai- le kuin oppilaillekin läheinen. Uskontotiedon korostuminen ei merkitse kristinuskon silyttämistä eiä kristillisen traditiön hyväksymistä aineen opetussisäl- töä valittaessa.

Uskontotietoa voidaan tuskin kritikkoida siitä, että se pyrkii tiedon jakamiseen. Tietoaan on uskonnonopetuksessa joka ta- pausessa annettava, oli sen ta- voite mikä tahansa. Lisäksi lie- nen selvä, että kaikessa opetu- sessa on pyrittävä puoleutem- miseen.

Uskontotieto ei kuitenkaan saa olla pelkkä tiedon viestittäminen, vaan sen tulee auttaa oppilaita ymmärtämään uskontoja, yhteisöjä, maailmankulttuurien

en avoimena pi- laa tietäkin lai- stamista myös me on suurem- malla lailla, eikä uskononopetusta on jatkunut jo viisi vuotta. Pääkysymyksenä on, tuleeko uskonnonopetuksen olla tunnusluonteista, ts. onko se koulun vai kirkon asia. Oppiaineelle on kehitetty uusi nimi, uskontotieto. Myös poliittiset puolueet ovat ottaneet kantaa asiaan. Kirjoituksessaan käsittelee Helsingin yliopiston uskontotieteen vt. professori Juha Pentikäinen lukion uskonnonopetusta. Sarjame- toissa kirjoituksessa se- lustetaan puolelleen suhtautumista uskonnonope- tukseen.

Uskonnonopetuksen uudistamiseen, pää- siinä yhtiä hyvään ja parem- paan tulokseen." Ongelmia ei ratkaista välistä- mällä. Uskonnonopetuksen uidi- tamisen kannalta ovat avainas- massa tehtävänä koulutetut opettajat. Koulutus on kuitenkin vai- kuttanut ja kulttuuri-ilmiönä kuin katsomusjärjestelmänä.

Tämä uusi oppiaine "ihmistun- temus" saisi kokea lukion aikana yhteensä neljä viikotuntia, joita ka- kati olisi ensimmäisellä ja yksi kunnallisen seuravallan luokalla. Kun uskontotiedon opet- tusta tämän ohjelman mukaan jäisi ehkä tilaa yhteensä noin 30 tuntia, pitäisi pohjata yhteiskun- nallista ja järkevää opetustilain- na ja myös lukokomitean itse- leen asettamilla tavoitteilla.

Lukokomiteassa valittuun ristiriitaa valaisee myös mieli- nön toinen erävi mielipide. Sil- nä katsotaan, että uskonto-nimi- sen silyttämisen kaikille pakollisena puheena lukiossa paikkaansa, koska se merkitsee useimmille oppilaille vastenmie- listä pakkoystöä. Uskonnonninen vakaumus on henkilökohtainen asia, kirkkoon kuuluminen ei Suomessa merkitse mitään yksi- joillista ratkaisua eikä siksi voi olla perusteena kirkkokunnasta riippuvalla uskononopetukselle.

Mielipide poikkeaa eniten lu- kio-komitean kannasta, jonka mukaan lukiossa opettaisiin vä- stenmielisenä uskontotietoa. Toisek- si se kiistää mahdollisuuden us- kontotiedon puoleutemasta ja ka- mialle. Kolmanneksi laajasti ei näy tulla jatkamaan, kuinka olennainen osa kunkin kansan kulttuurista sen uskonto on.

Kun lisäksi esitetään, että myös vieraita uskontoja opetta- maan tarvittaisiin puoleutemista näiden nimessä väittämistä näiden uskontojen tunnistajia, menään linjoille, joita ei voida hyväksyä. Jos uskonnonopetusta ei pidetä koulun sisällä, se ei ole lähetyssuunnitelman ja jos hä- nellä on tehtävään tarvittavat tiedot ja koulutus, hän koke- muisen mukaan pystyy ilman tunteita antamaan kädikseen uskon- notta tussapöytänsä kuvan kuin henkilö, joka tuntee vain oman uskonnollisen ympäristön ja siinä esiintyvän perinteen.

Sana "uskontotieto" on erillistä tapoa kysyä, josta sen vuoksi, että sen on oleisista merkisevin-

Monet julkisuutta saaneet esi- tykset ovat taas jättäneet täysin huomiotta käytännön opetu- slanteen, opetusta säätävät ta- voitteet, oppilaiden asenteet, vä- stäntamiskysymys ja niiden tul- kinnin, opettajien persoonalli- suuden ja koulutuksen. Äärim- mäisyyksiin on menty mm. siinä, että koulusta on erillisellä lailla- lauluksi tai koulun läheisyy- deä, josta johdatti suora linja seurakuntaan.

Toisaalta uskononopetusta on esitetty peloteltavaksi mm. sillä perusteella, että se merkitsee useimmille oppilaille vastenmie- listä pakkoystöä. Näin vasten- mielisyys on unohdettu, että uskon- nonopetuksen metodinen ilme on ratkaisevasti muuttunut jo sen jälkeen, kun oppikoulujen uudet oppiaineläykset tulivat käyttöön 1960-luvun lopussa. Opetus on tullut yhtiä oppilaskeskeisemmäksi. Viime vuosina on toiminut useita työryhmiä, joissa uskon- nonopetusta on pyritty kehittä- mään koulun tarpeita, oppilaiden asenteita ja vastaanottamiskykyä vastaavaksi.

Uskonnonopettajilla ei myö- kään ole puuttanut aktiivisuutta ottaa asiaan oman toimintat- tuksensa. Niinpä kolmituntia- uskononopetusta on suorituttu uskontotieteen yliopistollisen ar- vosana sen jälkeen, kun ei- kristillisten uskontojen opetu- sääntely lukion opetuslaissa.

Opettajan avainasema

Päätettiin uskononopetuksesta mitä tahansa, on ilmeistä, että aineen asema ja luonne tule- vaisten koulussa riippuu ratkai- savasti uskononopettajan pa- noksesta.

Tällä hetkellä näyttää siltä, et- tä peruskoulun ala-asteella opet- taan uskontoa kaksi viikotun- tia ja yläasteella 7-9 luokalla- la yksi viikotunti. Lukion kuli- kakin kolmella luokalla olisi yksi viikotunti uskontotietoa. Perus- koulun ala-asteen opetuksesta huolehtivat luoconopettajat.

Yläasteen ja lukion osalta on varmaa se, että tuntimäärät ovat riittävästi järkevään opetushetkeen jättämiseksi. Vielä suurempi ongelma on se, että uskonto — vaikka onkin koulun valitsemista opettavista aineista — on tunnistamien pite- nuuden vuoksi luonnassa kou- luttamattomien oppilaiden käsi- n.

On huolehdittava siitä, että uskononopetuksen opetuksen opettajat täyttävät tuntikiel- täin peruskoulun yläasteen us- konnon tunnin. Siksi ei voi pi- tää perusteltuna tuomasta opet- tamisen sanomaa: "Jos sa- ma energia, joka nyt tuhlataan uskononopetuksen tunneista, ohraistaisiin uskonon-

uskontotieto, yhdistettisiin tässäkin "elämäntuntemus- opiksi", olisi tuskin tyydyttävä kolmikon muiden aineiden kuin ehkä filosofian kohdalla. Uskon- nolle se tekisi väkijästä siksi, että uskonto on yhtiä tärkeä yhti- deä ja kulttuuri-ilmiönä kuin katsomusjärjestelmänä.

Tämä uusi oppiaine "ihmistun- temus" saisi kokea lukion aikana yhteensä neljä viikotuntia, joita ka- kati olisi ensimmäisellä ja yksi kunnallisen seuravallan luokalla. Kun uskontotiedon opet- tusta tämän ohjelman mukaan jäisi ehkä tilaa yhteensä noin 30 tuntia, pitäisi pohjata yhteiskun- nallista ja järkevää opetustilain- na ja myös lukokomitean itse- leen asettamilla tavoitteilla.

Lukokomiteassa valittuun ristiriitaa valaisee myös mieli- nön toinen erävi mielipide. Sil- nä katsotaan, että uskonto-nimi- sen silyttämisen kaikille pakollisena puheena lukiossa paikkaansa, koska se merkitsee useimmille oppilaille vastenmie- listä pakkoystöä. Uskonnonninen vakaumus on henkilökohtainen asia, kirkkoon kuuluminen ei Suomessa merkitse mitään yksi- joillista ratkaisua eikä siksi voi olla perusteena kirkkokunnasta riippuvalla uskononopetukselle.

Mielipide poikkeaa eniten lu- kio-komitean kannasta, jonka mukaan lukiossa opettaisiin vä- stenmielisenä uskontotietoa. Toisek- si se kiistää mahdollisuuden us- kontotiedon puoleutemasta ja ka- mialle. Kolmanneksi laajasti ei näy tulla jatkamaan, kuinka olennainen osa kunkin kansan kulttuurista sen uskonto on.

Kun lisäksi esitetään, että myös vieraita uskontoja opetta- maan tarvittaisiin puoleutemista näiden nimessä väittämistä näiden uskontojen tunnistajia, menään linjoille, joita ei voida hyväksyä. Jos uskonnonopetusta ei pidetä koulun sisällä, se ei ole lähetyssuunnitelman ja jos hä- nellä on tehtävään tarvittavat tiedot ja koulutus, hän koke- muisen mukaan pystyy ilman tunteita antamaan kädikseen uskon- notta tussapöytänsä kuvan kuin henkilö, joka tuntee vain oman uskonnollisen ympäristön ja siinä esiintyvän perinteen.

Sana "uskontotieto" on erillistä tapoa kysyä, josta sen vuoksi, että sen on oleisista merkisevin-

Helsingin Sanomien toimitukselle:

Puoluekannat lähenemässä toisiaan

riittävintä on, että valikka sa-
 dan jälkeen uskonnontopettajie-
 vävaliosa on ollut teologian kan-
 nalaisia, niin kristillisten liian-
 laiden vain ruotsalaisten kansan-
 puolue — tosin sekin varauksel-
 la — on suostunut peikastaän te-
 logia uudistuksen koulun uskon-
 nontopettajiksi. Kokoomus ja
 keskust puolue ovat asettaneet
 humanistin ja teologin tasa-ar-
 voisiksi muiden puolueiden kat-
 soissa humanismin koulutus-
 pohjan parhaaksi yhteishodoksi.

Valikka kannatoista ei ole
 syytä kiihrettiä teologiaan liian-
 pitkälle meneviä johtamisia. Il-
 kulkee kehitys samana suuntaa-
 n kuin käytäntö Ruotsissa. Länti-
 sessä naapurimaassammehan on
 jatkettu uskonnonopetusta

Osgood Caruthers: